

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 2 (42) / 2018
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свидетельство
о государственной регистрации
печатного средства массовой информации
КВ № 22444-12344ПР*

Сборник научных трудов

№ 2 (42)

1 том

Київ 2018

Полное библиографическое описание всех статей Международного научного журнала «Интернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); НЭБ elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Научная периодика Украины.**

Журнал зарегистрирован в международных каталогах научных изданий и наукометрических базах данных: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; НЭБ elibrary.ru; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; Scholar Steer; Eurasian Scientific Journal Index; Academic keys; Российский импакт-фактор; Научная периодика Украины; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.**

В журнале опубликованы научные статьи по актуальным проблемам современной науки.

Материалы публикуются на языке оригинала в авторской редакции.

Редакция не всегда разделяет мнения и взгляды авторов. Ответственность за достоверность фактов, имен, географических названий, цитат, цифр и других сведений несут авторы публикаций.

При использовании научных идей и материалов этого сборника, ссылки на авторов и издания являются обязательными.

Редакция:

Главный редактор: **Коваленко Дмитрий Иванович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Заместитель главного редактора: **Золковер Андрей Александрович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Секретарь: **Колодич Юлия Игоревна**

Редакционная коллегия:

Глава редакционной коллегии: **Каминская Татьяна Григорьевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Заместитель главы редакционной коллегии: **Курило Владимир Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Заместитель главы редакционной коллегии: **Тарасенко Ирина Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Раздел «Экономические науки»:

Член редакционной коллегии: **Баланюк Иван Федорович** — доктор экономических наук, профессор (Ивано-Франковск, Украина)

Член редакционной коллегии: **Бардаш Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Бондарь Николай Иванович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Вдовенко Наталия Михайловна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Гоблик Владимир Васильевич** — доктор экономических наук, кандидат философских наук, доцент, Заслуженный экономист Украины (Мукачево, Украина)

Член редакционной коллегии: **Гринько Алла Павловна** — доктор экономических наук, профессор (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Гуцаленко Любовь Васильевна** — доктор экономических наук, профессор (Винница, Украина)

Член редакционной коллегии: **Дерий Василий Антонович** — доктор экономических наук, профессор (Тернополь, Украина)

Член редакционной коллегии: **Денисенко Николай Павлович** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Международной академии инвестиций и экономики строительства, академик Академии строительства Украины и Украинской технологической академии (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Дмитренко Ирина Николаевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Драган Елена Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Ефименко Надежда Анатольевна** — доктор экономических наук, профессор (Черкассы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Заруцкая Елена Павловна** — доктор экономических наук, профессор (Днепр, Украина)

Член редакционной коллегии: **Захарин Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Зелиско Инна Михайловна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Зось-Киор Николай Валерьевич** — доктор экономических наук, профессор (Полтава, Украина)

Член редакционной коллегии: **Ильчук Павел Григорьевич** — доктор экономических наук, доцент (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Клочан Вячеслав Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Николаев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Копилюк Оксана Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Кравченко Ольга Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Курило Людмила Изодоровна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Кухленко Олег Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Лойко Валерия Викторовна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Лоханова Наталья Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Малик Николай Иосифович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мигус Ирина Петровна** — доктор экономических наук, профессор (Черкассы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мухсинова Лейла Хасановна** — доктор экономических наук, доцент (Оренбург, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Ниценко Виталий Сергеевич** — доктор экономических наук, доцент (Одесса, Украина)

Член редакционной коллегии: **Олейник Александр Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Осмятченко Владимир Александрович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Охрименко Игорь Витальевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Паска Игорь Николаевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Разумова Екатерина Николаевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Рамский Андрей Юрьевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Селиверстова Людмила Сергеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Скрипник Маргарита Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Смолин Игорь Валентинович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сунцова Алеся Александровна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Танклевская Наталья Станиславовна** — доктор экономических наук, профессор (Херсон, Украина)

Член редакционной коллегии: **Токарь Владимир Владимирович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Тульчинская Светлана Александровна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Хахонова Наталья Николаевна** — доктор экономических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Чижевская Людмила Витальевна** — доктор экономических наук, профессор (Житомир, Украина)

Член редакционной коллегии: **Чубукова Ольга Юрьевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Шевчук Ярослав Васильевич** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент (Нововолыньск, Волынская обл., Украина)

Член редакционной коллегии: **Шинкарук Лидия Васильевна** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Шпак Валентин Аркадьевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Беялов Талят Энверович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Скрыньковский Руслан Николаевич** — кандидат экономических наук, член-корреспондент Украинской академии наук (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацкая Республика)
Член редакционной коллегии: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чешская Республика)
Член редакционной коллегии: **József Káposzta** — Dr. hab. (Венгрия)
Член редакционной коллегии: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Венгрия)
Член редакционной коллегии: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Венгрия)
Член редакционной коллегии: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польша)
Член редакционной коллегии: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польша)
Член редакционной коллегии: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор экономических наук, член-корреспондент Российской академии естественной истории (Русе, Болгария)
Член редакционной коллегии: **Эмине Лейла Кыят** — доктор экономических наук, доцент (Турция)

Раздел «Юридические науки»:

Член редакционной коллегии: **Аристова Ирина Васильевна** — доктор юридических наук, профессор (Сумы, Украина)
Член редакционной коллегии: **Бондаренко Игорь Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Братислава, Словацкая Республика)
Член редакционной коллегии: **Галунько Валентин Васильевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Гиренко Инна Владимировна** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Глушков Валерий Александрович** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Головко Александр Николаевич** — доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (Харьков, Украина)
Член редакционной коллегии: **Грохольский Владимир Людвигович** — доктор юридических наук, профессор (Одесса, Украина)
Член редакционной коллегии: **Мустафазаде Айтен Инглаб** — доктор юридических наук, профессор, директор Института права и прав человека Национальной Академии Наук Азербайджана, депутат Милли Меджлиса Азербайджанской Республики (Азербайджан)
Член редакционной коллегии: **Иманлы Магомед Наги** — доктор юридических наук, профессор (Азербайджан)
Член редакционной коллегии: **Калужный Ростислав Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Клемпарский Николай Николаевич** — доктор юридических наук, профессор (Кривой Рог, Украина)
Член редакционной коллегии: **Лоредана Джани Агуире** — доктор права, профессор (Итальянская Республика)
Член редакционной коллегии: **Лоренцмайер Штефан** — доктор юридических наук, профессор (Аугсбург, Федеративная Республика Германия)
Член редакционной коллегии: **Макарова Тамара Ивановна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)
Член редакционной коллегии: **Мельничук Ольга Федоровна** — доктор юридических наук, доцент (Винница, Украина)
Член редакционной коллегии: **Овчарук Сергей Станиславович** — доктор юридических наук (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Омельчук Василий Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Остапенко Алексей Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Львов, Украина)
Член редакционной коллегии: **Пивовар Юрий Игоревич** — доктор философии в сфере права, доцент (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Ирпень, Украина)
Член редакционной коллегии: **Светличный Александр Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сидор Виктор Дмитриевич** — доктор юридических наук, профессор (Черновцы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Таранова Татьяна Сергеевна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Мушенко Виктор Васильевич** — кандидат юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Олейник Анатолий Ефимович** — кандидат юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Фунта Растилав** — кандидат юридических наук, доцент (Сладкови-чово, Словацкая Республика)

Член редакционной коллегии: **Химич Ольга Николаевна** — кандидат юридических наук (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Легенький Николай Иванович** — кандидат педагогических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Технические науки»:

Член редакционной коллегии: **Беликов Анатолий Серафимович** — доктор технических наук, профессор (Днепр, Украина)

Член редакционной коллегии: **Луценко Игорь Анатольевич** — доктор технических наук, профессор (Кременчуг, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мельник Виктория Николаевна** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Наумов Владимир Аркадьевич** — доктор технических наук, профессор (Калининград, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Румянцев Анатолий Александрович** — доктор технических наук, профессор (Краматорск, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сергейчук Олег Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Чабан Виталий Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Аль-Абабнех Хасан Али Касем** — кандидат технических наук (Амман, Иордания)

Член редакционной коллегии: **Артюхов Артем Евгеньевич** — кандидат технических наук, доцент (Сумы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Баширбейли Адалат Исмаил** — кандидат технических наук, главный научный специалист (Баку, Республика Азербайджан)

Член редакционной коллегии: **Коньков Георгий Игоревич** — кандидат технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Саньков Петр Николаевич** — кандидат технических наук, доцент (Днепр, Украина)

Раздел «Политические науки»:

Член редакционной коллегии: **Пахрутдинов Шукридин Илесович** — доктор политических наук, профессор (Республика Узбекистан)

Член редакционной коллегии: **Шамраева Валентина Михайловна** — доктор политических наук, доцент (Харьков, Украина)

Раздел «Государственное управление»:

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Андрей Олегович** — доктор наук по государственному управлению, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Украины (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Олег Андреевич** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Колтун Виктория Семеновна** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мироненко Марк Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Винница, Украина)

Член редакционной коллегии: **Степанов Виктор Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Харьков, Украина)

Раздел «Психологические науки»:

Член редакционной коллегии: **Филева-Русева Красимира Георгиева** — кандидат психологических наук, доцент (Пловдив, Республика Болгария)

Член редакционной коллегии: **Цахаева Анжелика Амировна** — доктор психологических наук, профессор (Махачкала, Республика Дагестан, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Щербан Татьяна Дмитриевна** — доктор психологических наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, ректор Мукачевского государственного университета (Мукачево, Украина)

Раздел «Физико-математические науки»:

Член редакционной коллегии: **Задерей Петр Васильевич** — доктор физико-математических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Ковальчук Александр Васильевич** — доктор физико-математических наук, старший научный сотрудник (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Вицентий Александр Владимирович** — кандидат математических наук, доцент (Апатиты, Мурманская обл., Российская Федерация)

Раздел «Философские науки»:

Член редакционной коллегии: **Байчоров Александр Мухтарович** — доктор философских наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Ильина Антонина Анатольевна** — доктор философских наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сутужко Валерий Валериевич** — доктор философских наук, доцент (Саратов, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Фархитдинова Ольга Михайловна** — кандидат философских наук (Украина)

Раздел «Медицинские науки»:

Член редакционной коллегии: **Стеблюк Всеволод Владимирович** — доктор медицинских наук, профессор криминалистики и судебной медицины, Народный Герой Украины, Заслуженный врач Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Свиридов Николай Васильевич** — доктор медицинских наук, главный научный сотрудник отдела эндокринологической хирургии, руководитель Центра диабетической стопы (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Щуров Владимир Алексеевич** — доктор медицинских наук, профессор, главный научный сотрудник лаборатории коррекции деформаций и удлинения конечностей (Курган, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Куприянова Лариса Сергеевна** — кандидат медицинских наук, доцент криминалистики и судебной экспертологии (Харьков, Украина)

Раздел «Химические науки»:

Член редакционной коллегии: **Иоелович Михаил Яковлевич** — доктор химических наук, профессор (Реховот, Израиль)

Член редакционной коллегии: **Баула Ольга Петровна** — кандидат химических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Исторические науки»:

Член редакционной коллегии: **Билан Сергей Алексеевич** — доктор исторических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Добржанский Александр Владимирович** — доктор исторических наук, профессор (Черновцы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сопов Александр Валентинович** — доктор исторических наук, профессор (Майкоп, Республика Адыгея, Российская Федерация)

Раздел «Географические науки»:

Член редакционной коллегии: **Набиев Алпаша Алибек** — доктор наук по геоинформатике, старший преподаватель (Баку, Азербайджанская Республика)

Член редакционной коллегии: **Свиных Владимир Геннадьевич** — доктор географических наук, профессор (Москва, Российская Федерация)

Раздел «Биологические науки»:

Член редакционной коллегии: **Сенотурсова Светлана Валентиновна** — доктор биологических наук, доцент (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Федоненко Елена Викторовна** — доктор биологических наук, профессор (Днепр, Украина)

Член редакционной коллегии: **Маренков Олег Николаевич** — кандидат биологических наук, доцент (Днепр, Украина)

Раздел «Ветеринарные науки»:

Член редакционной коллегии: **Ватников Юрий Анатольевич** — доктор ветеринарных наук, профессор, Директор департамента ветеринарной медицины аграрно-технологического института ФГАОУ ВО «Российский университет дружбы народов» (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Концевая Светлана Юрьевна** — доктор ветеринарных наук, профессор, проректор по инновационному развитию ФГБОУ ДПО «Российская академия кадрового обеспечения АПК» МСХ РФ (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Уша Борис Вениаминович** — Академик РАН, доктор ветеринарных наук, профессор, директор Института ветеринарно-санитарной экспертизы, биологической и пищевой безопасности Московского государственного университета пищевых производств (Москва, Российская Федерация)

Раздел «Педагогические науки»:

Член редакционной коллегии: **Кузава Ирина Борисовна** — доктор педагогических наук, доцент (Луцк, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мулик Катерина Витальевна** — доктор педагогических наук, доцент (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Рыбалко Лина Николаевна** — доктор педагогических наук, профессор (Полтава, Украина)

Раздел «Сельскохозяйственные науки»:

Член редакционной коллегии: **Вавилова Елена Васильевна** — кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Шарамок Татьяна Сергеевна** — кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Днепр, Украина)

Член редакционной коллегии: **Katalin Posta — Prof. Dr.** (Венгрия)

Раздел «Физическое воспитание и спорт»:

Член редакционной коллегии: **Мулик Вячеслав Владимирович** — доктор наук по физическому воспитанию и спорту, профессор (Харьков, Украина)

Раздел «Искусствоведение»:

Член редакционной коллегии: **Симак Анна Ивановна** — кандидат искусствоведческих наук, доцент (Кишинев, Республика Молдова)

Раздел «Культурология»:

Член редакционной коллегии: **Герчановская Полина Эвальдовна** — доктор культурологии, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Кикоть Антонина Андреевна** — доктор культурологии, профессор (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Щедрин Анатолий Трофимович** — доктор культурологии, профессор (Харьков, Украина)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Aliyev Anvar Abbas**
MONITORING OF AIR POLLUTION BY ROAD TRANSPORT WITH PURPOSE OF PROTECTION
OF PUBLIC HEALTH 12
- Aliyev Anvar Abbas**
NOISE AND HUMAN HEALTH 16
- Бозоров Бахритдин Махаммадиевич, Нусратуллаева Шоира Иноятулло Қизи**
ЎЗГИ УЙҚУ ҲОЛАТИНИНГ КЕМИРУВЧИЛАР ВАКИЛЛАРИНИНГ ҲАРАКАТ-ҲИМОЯ
ШАРТЛИ РЕФЛЕКСЛАРИГА ТАЪСИРИ 20

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

- Чернятіна Вікторія Анатоліївна**
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ 22

МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

- Вергун Андрій Романович, Макагонов Ігор Олександрович,
Калитовська Мирослава Богданівна, Кульчицький Василь Володимирович,
Ярко Наталія Богданівна, Паращук Богдан Миронович,
Дац Ігор Володимирович, Шалько Ірина Володимирівна,
Вергун Оксана Михайлівна, Красний Михайло Романович**
ОСОБЛИВОСТІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ
КЛИНОПТИЛОЛІТОВМІСНОЇ АДСОРБУЮЧОЇ ПРИСИПКИ ДЛЯ МІСЦЕВОГО
ЛІКУВАННЯ ПРОЛЕЖНІВ І ТА II СТАДІЙ З МАЦЕРАЦІЄЮ, МОКНУТТЯМ ТА
ДЕСКВАМАЦІЄЮ ЕПІДЕРМІСУ 26
- Чегодаева Людмила Викторовна, Куркина Надежда Викторовна,
Горшенина Елена Ивановна, Скоробогатова Лариса Николаевна**
ИЗУЧЕНИЕ ЭХОСТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ БРАХИОЦЕФАЛЬНЫХ АРТЕРИЙ
У ПАЦИЕНТОВ С ГИПЕРТОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ, ПЕРЕНЕСШИХ ИНСУЛЬТ 33

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Матвіїв Іванна Василівна**
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ 36

Розман Ірина Іллівна ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ	39
Сопівник Ірина Віталіївна ЦІННОСТІ СІМ'Ї ТА БАТЬКІВСТВА У СТРУКТУРІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ	42
Тугай Вікторія Миколаївна РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	46
Фенцик Оксана Миколаївна ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	51

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Прядко Наталья Васильевна ВЛИЯНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИХ И ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ СМЫСЛОВОЙ ПАМЯТИ	53
---	----

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Григоровський Петро Євгенійович, Фурсов Юрій Васильович, Чуканова Наталія Петрівна РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД	56
Карачун Володимир Володимирович ЗНИЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ У ГЛУШНИКАХ ШУМУ ГАЗОВОГО СТРУМЕНЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОРОЖНИСТОГО ЛИСТА М'ЮБІУСА.....	62
Кравчук Надія Миколаївна, Лявинець Георгій Михайлович, Черненко Дмитро Сергійович ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЇ СОУСІВ З ІМУНОМОДУЛЮЮЧОЮ ДІЄЮ	65
Міщенко Ксенія Ігорівна, Кузьмін Олег Володимирович, Романченко Наталія Миколаївна, Мурзін Андрій Вадимович РОЗРОБКА ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ СТРАВ ІЗ ЗБАЛАНСОВАНИМ АМІНОКИСЛОТНИМ СКОРОМ	69
Нестеренко Артем Анатолійович, Покалюк Віктор Миколайович, Нуязін Олександр Михайлович, Костенко Тетяна Вікторівна ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПО ВИЗНАЧЕННЮ ПАРАМЕТРІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРОТИТЕПЛООВОГО ЗАХИСТУ РЯТУВАЛЬНИКІВ	74
Новосядлий Степан Петрович, Гуменюк Назарій Тарасович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛЬОВИХ ТРАНЗИСТОРІВ ШОТТКІ ІЗ САМОСУМІЩЕНИМ ЗАТВОРОМ НА ОСНОВІ НІТРИДУ ТА СИЛІЦИДУ ВОЛЬФРАМУ.....	80

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Галака Анастасія Ігорівна МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКОНАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ	83
Тулекова Гульжан Хажмуратовна, Казбек Ширин, Азимова Дидар Полатбеккызы АБАЙ, ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНАН ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТІ ЕСІМДІ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ТАНЫМЫ АРҚЫЛЫ ТАНЫП БІЛУ ...	87

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Войцеховська Людмила Миколаївна ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	92
Левченко Світлана Юріївна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	94
Мандрійчук Іванна Іванівна СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ 2017: ОСНОВНІ ЗМІНИ В СУДОЧИНСТВІ.....	96
Мегедь Катерина Вікторівна ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	99
Найченко Альона Михайлівна ОЦІНКА ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	102
Пасічник Сергій Володимирович ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ПОЛІЦІЇ)	105
Тищенко Катерина Вікторівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ АНГЛІЇ ТА УКРАЇНИ.....	111
Штефан Олена Олександрівна ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	116

Aliyev Anvar Abbas

Institute of Geography of Azerbaijan National Academy of Sciences

MONITORING OF AIR POLLUTION BY ROAD TRANSPORT WITH PURPOSE OF PROTECTION OF PUBLIC HEALTH

Summary. It is known that the existence, life and health of people depends on the condition and quality of the atmosphere, the main sources of life on Earth. Its natural balance is disturbed mainly due to the release of anthropogenic gases (90%), dust and aerosols caused by stationary and non-stationary sources. One of the pressing problems worrying the whole world over the past decades is related to the damage posed to the environment by vehicles as the main non-stationary source at current time.

Key words: non-stationary, noise, human, population, passenger cars, lowland.

Introduction. The reason for this is the rapid growth of vehicles in the world and Azerbaijan as well. Harmful substances emitted into the air due to the intensive motion of vehicles of road transport as well as the related impact on human health along the highway of Baku–Guba–Russian border (M-1) were explored by us.

The main researches cover the area of 30,800 ha of territory that is 208 km in total length and 100 m in width along the both sides of Samur-Davachi lowland, covering north-eastern part of the country (Fig. 1).

Fig. 1. Map-scheme of the highway of Baku-Guba-Russian border (M-1).

In the field researches carried out by us, key semi-permanent sites in the three sections of the highway were selected to conduct seasonal observations. In these three areas, the consequences of traffic on the highway, as well as the harmful substances emitted into the atmosphere from the internal combustion engines of the vehicles were monitored (Fig. 1).

I — the key site which covers 35 km-long distance was selected on the 18th km part of the highway.

II — this site covering 111 km-long distance in the territory of Guba district and Guneshli village was selected on the 146th km part of the highway.

III — the site covering 63 km of the highway was selected on the 195th km part of the highway.

We should also note that this problem has been studied in a number of countries of the world, while it is studied weakly in Azerbaijan (1, 3).

Based on the conducted studies, we can suggest that up to 260 chemical compounds (mostly harmful ones) are emitted to the biosphere from internal combustion engines of motor vehicles (1,5,7,8,9,10,11, etc.), the main compounds out of which include carbon oxides (0,5–10%), nitric oxides (0,8–2,5%), carbohydrates (3%), aldehydes (0.2%), etc.

The serious impact of this problem on human health is under focus of the reports of the World Health Organization (WHO). According to those data, currently two-thirds of the world's population living in cities and along the congested highways breathes polluted air, while pollution of this way accounts for more than 70% of the overall emissions. It is estimated that 100,000 deaths per year, fixed in European cities can be associated with air pollution. Significant share of these deaths as well as a number of other adverse health effects relates to air pollution, caused by vehicles [4, 5, 11].

According to research data [2, 4, 11], air pollution contributes to the growth of the number of children with allergic diseases, as well as respiratory, urinary, circulatory, blood, skin and subcutaneous tissue deceases.

Carbon oxide (CO_2) as one of these pollutants has a direct effect on cells, disrupts tissue respiration, and reduces oxygen consumption of tissues. This influence is related to carbon oxide's high ability of reacting with hemoglobin that forms carboxyhemoglobin, leading to hypoxia. Carbon oxide (CO_2) is considered to be the indicator of air pollution caused by vehicles [5, 8].

The possibility of formation of carboxyhemoglobin in the blood of humans are related to the high content of CO₂ in the atmospheric air. The chronic CO₂ poisoning contributes to a more severe course of cardiovascular pathology (arrhythmia, tachycardia, extrasystole, hypotension et al.). It leads to physical and mental asthenia, as well as increase of erythrocytes and hemoglobin, followed by anemia.

Sulfur dioxide (SO₂) is another road transport related pollutant of the atmosphere. The combustion of fuel is the main source responsible for the air pollution with sulfur dioxide. A human body is sensitive to SO₂. Respiratory organs and other parts of a human body typically experience irritation even in conditions of the lesser concentration of this element (0.001% of the volume). An increase in the average daily concentration of SO₂ leads to an increase in overall mortality by 0.6%, as well as growth of death rate from respiratory diseases by 1.2%, and death rate from cardiovascular diseases by 0.6% [13].

Nitrogen oxide (NO) is another hazardous gas that pollutes the atmosphere. Being colorless, it does not interact with water and is slightly soluble in it. NO is easily oxidized by air oxygen and forms nitrogen dioxide.

Nitrogen dioxide is heavier than air, and it is typically concentrated in depressive areas and ditches. This gas poses threat when vehicles of transport are technically serviced. Contacting of nitrogen dioxide by a moist surface (mucous membranes of eyes, nose and bronchi) forms nitrogen acid and nitrous acid that irritate mucous membranes and affect the alveolar tissue of lungs.

Studies carried out in Belarus revealed that children living in conditions of the atmosphere contaminated by

NO may experience changes in peripheral blood, an increase in methaemoglobin concentrations, a decrease in respiratory functions and an increase in the incidence of respiratory organs [7]. According to [13], when the concentration of dioxide is increased by 30 mcg/m³, the number of diseases of lower respiratory organs among children aged 5 to 12 years increases by 20%. The severe irritant effect of NO is associated with nitroolefins as well that are formed in the atmosphere composed of olefins and nitrogen oxides under the influence of ozone. In condition of influence of ultraviolet solar radiation, hydrocarbons react with nitrogen oxides and may entail the formation of photo-oxidants, the new toxic products which are the base of smog [5, 10]. The main toxic component of smog is ozone.

When combustion goes incompletely and thermal decomposition of fuel hydrocarbons happens, suspended substances (soot), the particles of solid carbon are formed. According to the WHO, an increase in the average annual concentration of the total dust fraction by 10 mcg/m³ leads to a 11.0% increase in bronchitis among children. With an increase in the average daily concentration of dust particles of less than 10 mcg in size by 10 mcg/m³, symptoms over the upper respiratory tract increase by 3.5%, whereas respiratory diseases related treatment and hospitalization grow by 0.84%, deaths from respiratory diseases grow by 1.2%, and mortality from cardiovascular diseases grows by 0.8% [13].

The calculations (Table 1) indicate that per 100 kilometers, the average fuel consumption equals 10 liters for passenger cars, 15 liters for buses, 20 liters for trucks, while the specific gravity of gasoline is 0.8 kg/l.

Table 1

The average daily intensity and fuel consumption along the highway of Baku-Guba-Russian border (M-1)

Years	Passenger cars			Trucks			Buses			Total		Medium two years fuel consumption (ton)
	Amount	Consumption of fuel		Amount	Consumption of fuel		Amount	Consumption of fuel		Amount	Con- sump- tion of fuel	
		Weigh of each car (kg by distance)	Total weight (ton)		Weigh of each car (kg by distance)	Total weight (ton)		Weigh of each car (kg by distance)	Total weight (ton)			
Section 1												166,2
2014	42105	2,8	117,9	5423	5,6	30,4	2932	4,2	12,3	50460	160,6	
2015	48283	2,8	135,2	4444	5,6	24,9	2788	4,2	11,7	55515	171,8	
Section 2												164,6
2014	7554	8,9	67,2	4365	17,8	77,6	627	13,3	8,3	12546	153,1	
2015	8489	8,9	75,6	5123	17,8	91,2	701	13,3	9,3	14412	176,1	
Section 3												44,4
2014	7533	5,0	37,7	697	9,9	6,9	65	17,4	1,1	8295	45,7	
2015	4412	5,0	22,1	1419	9,9	14,0	399	17,4	6,9	6330	43,0	

As can be seen from the table, while the number of cars was increased considerably by sections I and II, it was reduced by more than 40% by section III due to the conducted construction and reconstruction works. The decrease in number of trucks by 18.1% by section I (between Baku and Sumgait) happened mainly due to new alternative roads for this type of vehicle. Higher increase in number of trucks by the last section (50.9%) is explained mainly with the conducted construction works. The decrease in number of buses by 4.9% in 2015 compared to 2014 (sections I and II) was fixed to the launching of Baku-Sumgait train and passenger cars. A sharp increase in buses by section III (83.7%) was observed in connection with the trade relations of the border population with Russia. In general, the increase in number of all types of vehicles for both sections I and II was due to the increased number of vehicles in Azerbaijan. The decrease in the last section (–23.7%) is related to the above-mentioned reason. However, if considering the prospects of the future transport corridor of “north-south” to be laid in the near future in the territory of Azerbaijan, it is necessary to take into account a significant number of vehicles that are expected to grow over years via this highway.

Based on the indicators noted above, daily amounts of harmful gases, emitted from moving vehicles as a result of fuel combustion in the areas of observation points were calculated for a period of two years (Tabl. 2).

It also should be noted that a significant growth in number of automobiles was observed in Azerbaijan recently mainly due to the presence of Soviet-made cars and the cars imported from abroad. This has become one of the main sources of mass pollution of the biosphere.

The territory of pilot site I covering suburban housing units is the area of research, exposed to man-made pollution most of all (Table 2). Meantime, due to heavy (more than 15 m/sec of speed) and intensive winds (up to 150 days a year) observed in the territory of Azerbaijan, wastes of the internal combustion engines emitted along the entire length of highway are sinking on the Jeyranbatan reservoir which is the source of drinking water for part of the population of Baku.

Considering this fact, it is necessary to create a forest belt from evergreen trees and increase it along the entire territory in order to improve the ecological state of the reservoir. It is also necessary to conduct regular monitoring of the water of the mentioned water storage in accordance with sanitary standards.

Conclusion

1. One of the reasons for the spread of various diseases among the population living along the highway Baku-Guba-Russian border (M-1), the road of international importance is the contamination of the areas adjacent to the road with harmful substances, emitted into the atmosphere by internal combustion engines. The conducted monitoring revealed that the key site 1 is the more polluted area compared to others. Therefore, compensation for the damage, posed to the health of the population settled nearby the highway (up to 100 meters) as a result of high increase of traffic should be considered as one of the main tasks of relevant state entities.

2. The harmful substances, emitted by motor vehicles into the atmosphere along the entire length of the motorway, usually spread on the surface of the earth and plants, participate in biological circulation, penetrate into the body of humans and animals, and contribute to the emergence of various diseases.

3. Considering that the study area includes the main territory supplying the population of Baku and Sumgait with drinking water (Jeyranbatan water reservoir) and also vegetables and fruits, conduction of preventive measures by the relevant agencies is needed.

4. Beside with this, in order to mitigate the problem that seriously harms the health of the population, living and working during the active time of the day along this road line, the creation of a green belt at the both sides of the highway is needed first of all.

5. Children, pregnant women and aged people as the most sensitive people towards polluted air are recommended should spend less time in the open air during rush hours of traffic on the highway. Least distance from the main highway must be taken into account when constructing various centers of rest and residential infrastructure.

Table 2

The composition and amount of wastes compliant to the average two-year fuel consumption on the highway (in kg)

Components of wastes	Per 1 liter of benzene	Amount of sections		
		I	II	III
Carbon monoxide	39,5	6564,9	6501,7	1753,8
Nitric oxide	20,0	3324,0	3292,0	888,0
Sulfur Oxide	1,6	265,9	263,4	71,0
Hydrocarbons	34,0	5650,8	5596,4	1509,6
Aldehydes, organic acids	1,4	232,7	230,4	62,2
Solid fragments (soot)	2,0	332,4	329,2	88,8
Total	98,5	16.370,7	16.213,1	4.373,4

References

1. Aliev A. A. Influence of the intensity of traffic on the biosphere by the roads of Baku-Guba-Russian border (M-1). Proceedings of ANAS of Azerbaijan (series of Earth Sciences), 2014, No. 3–4, pp. 62–66.
2. Veltishchev Yu. E., Fokeyeva V. V. Ecology and health of children (ecotoxicological direction). On the concept of the republican scientific and practical program. Maternity and childhood. 1992. No. 12, pp. 30–35.
3. Hajiyev F. M. Environmental monitoring of the atmosphere. 1997. Baku. Sada. 153 p.
4. Dautov F. F. Study of health in connection with factors of environment. 1990. Kazan. 117 p.
5. Yemelyanov V. E., Turovsky F. V. Reduction of harmful emissions of vehicles. Ecology and Security of Russia. 2001, No. 4, pp. 4–6.
6. Yevgeniyev I. E., Karimov B. P. Motorways in the environment. 1997, Moscow, Transdor-Nauka. 285 p.
7. Krukovskaya O. Yu. Integral estimation of wastes of sources of nitrogen oxide emission in the territory of Belarus. Abstract of dissertation for scientific degree of the candidate of geographical sciences. Minsk. 2014. 22 p.
8. Tiunov L. A., Kustov V. V. Toxicology of carbon monoxide. Moscow, 1980, 285 p.
9. Feldman Yu. G., Kursanov V. N. Air pollution in big cities by photo-oxidants and their effect on the body // Hygiene and Sanitation. 1969. No. 4, pp. 84–86.
10. Chebotarev P. A. Protection of atmospheric air from pollution by hydrocarbons of oil genesis and estimation of risk of their influence on state of health of population. Baranovich: Baranov, 2004. 154 p.
11. Shabrov A. V. Environment and human health / A. V. Shabrov, V. G. Maymulov. St. Petersburg, 1993. 173 p.
12. Dory D. Towards a geographic analysis of pluralistic health care systems. Geographia Medica. — 1992. — Suppl. 8. — P. 61–64.
13. <http://www.who.int/about/en/>
14. www.stat.gov.az
15. Landrigan P., Goyer R., et al. // Arch. Environ. Hlth. 1984. Vol. 39. p. 225.
16. Liou P. J. Assessing total human exposure to contaminants. Environ. / P. J. Liou // Sci Technol. 1990. Vol. 24(7). P. 938–945.
17. Moon G. Replacing research on health and health care / G. Moon // Health and Place. 1995. Vol. 1, No. 1. p. 1–4.
18. Powell M. On the outside looking in: Medical geographers and access to health care / M. Powell // Health and Place. 1995. Vol. 1, No. 1. pp. 41–50.
19. Simandonis Y. S. The study of municipal noise in the area of Greater Athens / Y. S. Simandonis // Health and Environment. WHO, 1981, pp. 89–100.
20. Simple Area Source Algorithm for Risk Assessment Screening / R. Wilson // Memorandum to P. Cirrone, 1990. 187 p.
21. WHO/IPCS. Environmental Health Criteria 210: Principles for the Assessment of Risks to Human Health from Exposure to Chemicals / World Health Organization, International Program on Chemical Safety. Geneva, 1999.
22. Wilson R. Particles in our air. Concentrations and health effects / R. Wilson, I. Spengler. Harvard University Press, 1996. 259 p.

Aliyev Anvar Abbas*Institute of Geography of Azerbaijan National Academy of Sciences*

NOISE AND HUMAN HEALTH

Summary. A developed transport network means big advantages for a society. Meanwhile, the development of this economic area affects the components of biosphere, chiefly the atmospheric air and soil cover. In addition to the harmful environmental effects of transport, the negative impact of noise may happen, too. This problem typically is faced in recent decades throughout the world as well as in Azerbaijan Republic, while the rapidly growing motor industry is the main source of the impact of noise. This work deals with the study of intensity of noise, caused by motor vehicles, and its impact on human health. The research was carried out by the 208 km-long highway of Baku-Guba-Russian border (M-1), which passes the lowland of Samur-Davachi, the north-eastern part of Azerbaijan.

Key words: noise, health, highway, traffic, population.

Introduction. The areas of 100 m of width along the studied highway are 30800 hectares in total (See Figure 1). During the field researches carried out by us, the substations of observation were defined in order to survey noises and their impacts by the three different parts of the highway of Baku-Guba-Russian border. Sound ranges of noises, caused by vehicles of different kinds were studied by quarters of years through the use of 'SVAN947' device in these substations.

The first place of survey was chosen by the 18th km part of the highway.

The place of the second point of survey was selected by the 146 th km part of the highway near Sunny village of Guba administrative area.

The third point was defined by the 195th km part of the highway.

Materials and method. The issues of this kind were broadly studied in a number of countries of the world (Simandonis, 1981; Wilson R., 1996; Pavlova, 2004; Tolsky, Butakova, Melnikova, 1995; Lukanin B. N., Gudtsov B. N., Bocharov N. F. 1981) while similar researches have been carried out weakly in Azerbaijan. The highway of Baku-Guba-Russian border is one of the three main highways of Azerbaijan, characterized by high traffic.

As seen from Figure 2, the total number of vehicles grows by the first point (approximately by 10%) and the second point (by up to 15%) of survey, while the decrease at 31% by the third point is related to the

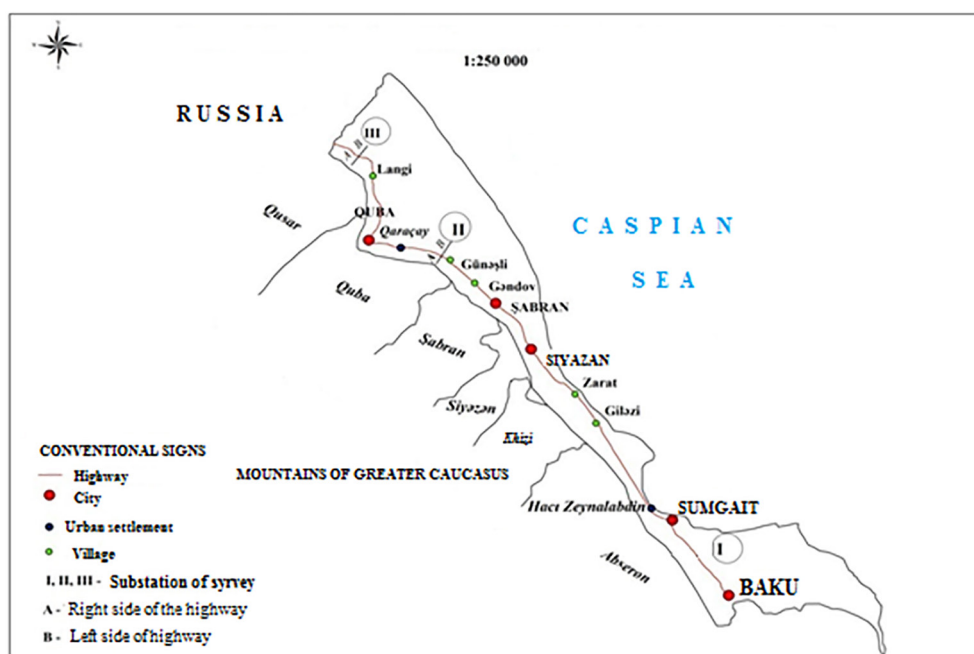

Fig. 1. Map-scheme of the highway of Baku-Guba-Russian border

problems observed in the border checkpoint in regard to trade operations between Azerbaijan and Russian Federation, as well as the conduction of reconstruction and construction works. However, taking into account the perspectives of the transport corridor of North-South passing the territory of Azerbaijan, the number of motor vehicles is expected to be increased significantly in the near future.

The main sources of noise observed in the highways are the certain parts of motor vehicles, namely engine, gearbox, leading bridge, ventilator, pipe of exhaust gases, pumping pipe and wheels. In the meantime, such factors as relief of territory, composition and quality of highway, density and altitude of buildings, technical conditions of vehicles, traffic speed and regularity, the existence of greening areas are also responsible for the intensity of vehicles-related noise [1, 3, 4].

The impact of noise and related measures is regarded as the most urgent problems throughout the world in recent decades, although the problem is being studied scientifically from the end of the 19th century when the effects of noise on the human health was experienced due to the rapid development of industry. In 1868, the German scientist H. Helmhols (1821–1894) for the first time scientifically explained the physiology of hearing and vision. Since that time, studies on the negative impact of manufacturing (smiting, clinching etc.) on the hearing ability of humans were conducted from different aspects. The strength of noise, measured by dB is defined by the amplitude of oscillation in its source.

For many years it was believed that the noise affects only the hearing organs. Therefore, for a long time the impact of noise on health was studied mainly from view of hearing. However, studies carried out by Tolski, Butakova, Melnikova(1995), Lukanin, Gudsov, Bocharov(1981) and other researchers revealed that the noise may be responsible for the origination of nervous, gastrointestinal and cardiovascular diseases, the chronic fatigue, the weakening of mental ability and memory, and may complicate the normal rest and power. It was defined that “acoustic pollution” may reduce the human life by 10–12 years in average.

According to researchers, noise is a biological irritator, affecting the human body and all organs and systems of human body generally and leading to different physiological changes. It is known that noise affects human health psychologically even if happens not at high frequency. Psychological impact of noise may cause insomnia, neurosis and atherosclerosis, particularly in regard those who are engaged in intellectual labor. It was revealed that noise of 30–35 decibels should be regarded as ordinary, and such level of noise does not cause inconvenience for people, while noise of 30–35 decibels may lead to reduction of hearing sensitivity and even loss of hearing. From medical point of view, limit of human endurance in regard to noise is 80 decibels, whereas 150 decibels may have killing effect. The allowable limit is 50 decibel for daily hours and 40 decibels for night time [1, 3, 4, 8].

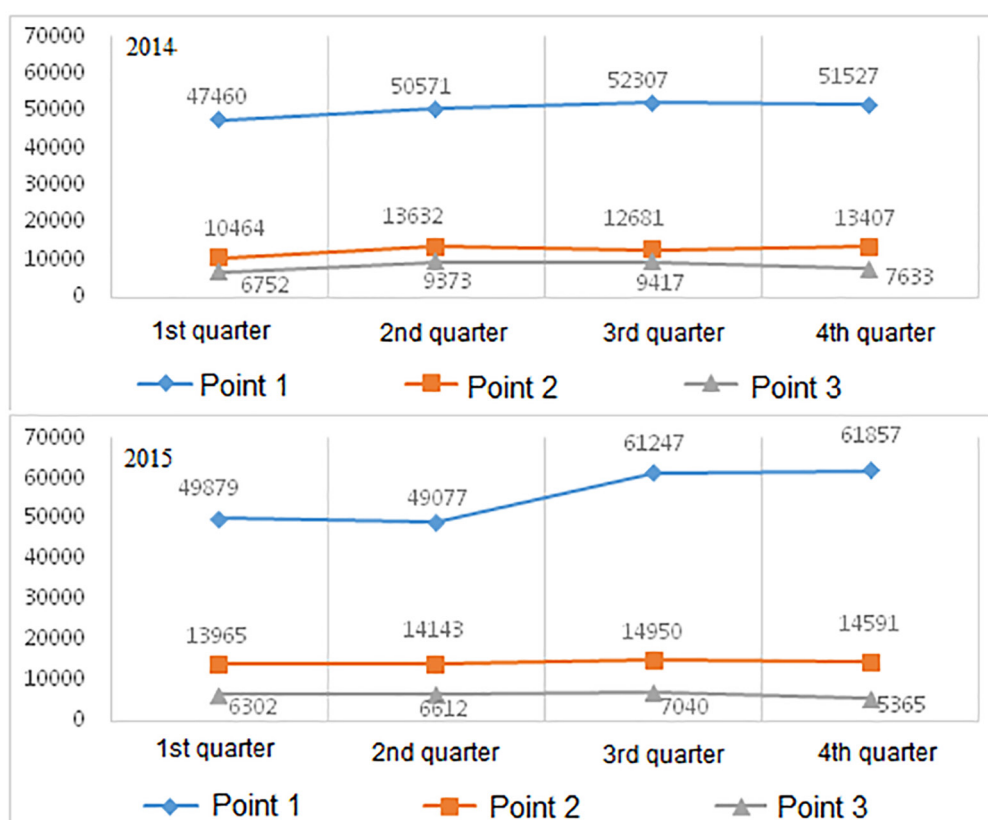

Fig. 2. Average daily intensity of traffic (number of vehicles) by the highway of Baku-Guba-Russian border (M-1)

In this work, the noise happening at different highways is counted in accordance with the formula offered by (12).

$$E = h \times (P_1 - P_2)$$

where E — is the amount of noise in tote;

h — is the number of vehicles, passing the observation posts within an hour;

P_1 — is the amount of actual noise, observed within an hour;

P_2 — is the amount of allowable noise within an hour;

Here it should be noted that the permitted level of noise is 56 dB in the country since this indicator is identified by the Ministry of Health of Azerbaijan Republic.

Results and discussion. The application of the proposed formula, certain results were gained as reflected on Table 1.

As seen from Figure 3, in the areas located up to 10 m off the edge of highway, the difference between the total amount of real noise caused by cars and the total allowed amount of voice an hour makes up –56.336 dB. The 50 m long distance from the highway means the reduction of this indicator by 2,3 times whereas the voice wasn't observed at 100 m long distance. As for lorries, the reduction makes up only 1,4 times by 50 m long distance, while 100 m long distance means reduction at 1,3 times, which should not be regarded as satisfactory. In other word, lorries, moving along highways are the main sources of noise pollution that affects the health of population in the studied territory. This conditions has much adverse effect on the aged people and infants between 8:00 a.m. and 8:00 p.m., i.e. when they are at home as usual.

The impact of high-level voice of traffic on health is different by various groups of ages. As World Health Organization (WHO) indicates, the reaction to noise depends on age, sex and conditions of health. The voice may have peculiar effect on the health of infants, old

people and females, and particularly pregnant women. As usual, human body may suffer from noise at 60–70 dB such exposure happens in a short time. For example, 72% of old people wake up due to the noise of certain level while that noise may have similar effect only on 1% of infants at 7–8 years of age. The limit of noise capable to wake up infants is 50 dB, while the indicator equates 30 dB for old people. Older people heavily suffer from high and continuous noise, since the related effect may elevate their blood pressure, lead to the weakening of their heartbeat and cause the narrowing of their blood vessels.

The total number, the age and the sex composition of population, living along the studied highway (off less than 100 m) are reflected on Figure 3. The shown groups of population suffer from negative effects of noise caused by vehicles.

As seen from Figure 3, most of people living along the highway are the infants below 14 years of age (22,4%).

As mentioned above, the effect of noise is much harder for pregnant women since they are vulnerable group of population in general. They are more sensitive in regard to noises even compared to infants of lesser ages. Some European psychologists suggest that the availability of much lesser number of children in families is associated with the overgrowth of noise in large urban areas. Even babies in womb can't be protected from the harmful effects of noise.

As Figure 3 reflects, the half of population of settlements along the highway is composed of females. Most of them are the able-bodied, while 35% are females of fertile age. During warm season of a year, most of those women typically spend their time in the open air since they are engaged in agricultural works, while this period is characterized also with the intensive traffic which means the increase of vehicle-related noise. In this regard, the relevant hazard concerns the health conditions of babies which are to be born in the future as well.

Table1

Amount of noises above the allowed limit, caused by vehicles an hour at the highway of Baku-Guba-Russian border (in decibels, 2015 year)

Areas of survey	Kind of vehicle	Distance from the middle line of highway (in meter)		
		10	50	100
I	Car	56.336	24.144	–
	Lorry	11.984	8560	6848
	Bus	3712	2320	1392
II	Car	9898	4242	–
	Lorry	10.360	7400	5920
	Bus	1056	660	396
III	Car	5152	2208	–
	Lorry	3304	2360	1888
	Bus	528	330	198

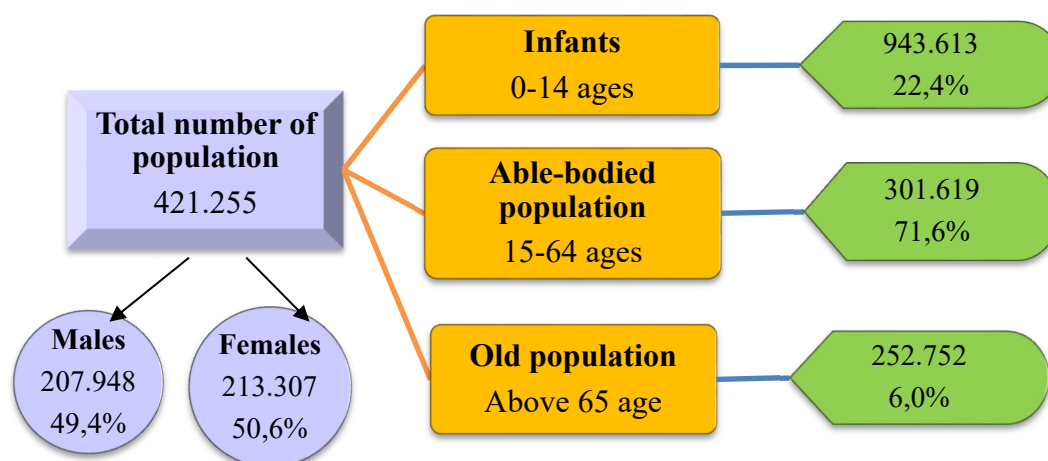

Fig. 3. Sex- and age composition of population living along the highway of Baku-Guba-Russian border (M-1)

Conclusion.

1. The noise pollution of high extent must be regarded as one of the reasons, responsible for the spread of various deceases among the population, living near the highway of Baku-Guba-Russian border.

2. Since the highway of Baku-Guba-Russian border is characterized by high traffic and considerable growth of vehicles, the negative consequences of related noise pollution on the health of population along this highway (up to 100 m of vicinity) should be prevented by relevant agencies through the conduction of appropriate measures.

3. The noise pollution encompasses the settlements and the arable lands, located along with the highway

of Baku-Guba-Russian border. With taking this into account, the conduction of needed measures must concern the population, both living and working in these areas. In this connection, the creation of greening belts along the highway should be conducted to reduce the impact of noise.

4. Awareness of vulnerable group of population — infants, pregnant women and older people about the negative impact of noise pollution must be ensured to reduce the relevant risk.

This work was carried out due to financial support of Science Development Foundation under the President of Republic of Azerbaijan. Grant № SDF-2013-9 (15)-46 / 26/2-M-02.

References

1. Allahverdiyev A. M. Motor transport. Ecology. 195 p.
2. Taghizade T. H., Jafarov F. M., Huseynova S. Kh. 1999. Protection of environment in transport and organization of rational nature management. Baku. 171 p.
3. Farzaliyev M. N., Hasanov F. M. 2007. Environmental security of internal combustion engines. Baku.
4. Azizov A. M., Azizova N. A. 2001. Ecology. Baku. 176 p.
5. Tolsky B. Y., Butakova G. B., Melnikova B. N. 1995. Transport noise. Moscow.
6. Lukanin B. N., Gudtsov B. N., Bocharov N. F. 1981. Reduction of noise of car. Moscow: Machinery. 289 p.
7. Lependin L. F. 1978. Acoustics. Moscow. Higher education. 448 p.
8. Pospelov P. I., Purkin V. I. 1985. Protection from noise in motorway planning. Moscow: MADI. 119 p.
9. Pavlova Y. I. 2004. Ecology of transport. Moscow: Transport. 248 p.
10. Dautov F. F. 1990. Study of human health in connection with factors of environment. Kazan. 117 p.
11. Yevgenyev I. E., Karimov B. P. 1997. Motorways in the environment. Mocsow: Transdornauka. 285 p.
12. Accounting of transport traffic noise (Methodological guidance). Compiled by Voznesenskaya Y. S., Leontyeva prof., Y. N. Datsyuk. Leningrad. 2007. 20 p.
13. Novikov G. B., Palagina A. P., Sherbo A. P. 1981. Hygienic aspects of environmental pollution by motor vehicle emissions. Leningrad, pp. 10–13.
14. Dory D. Towards a geographic analysis of pluralistic health care systems / D. Dory // Geographia Medica. — 1992. — Suppl. 8. — pp. 61–64.
15. Simandonis Y. S. The study of municipal noise in the area of Greater Athens / Y. S. Simandonis // Health and environment. — BO3, 1981. pp. 89–100.
16. ays.gov.az
17. stat.gov.az

УДК 577.17.05.598.112+599.32

Бозоров Бахритдин Махаммадиевич

*кандидат биологических наук,
доцент кафедры физиологии, генетики и биохимии
Самаркандский государственный университет*

Bozorov Bahriddin

*PhD, Assistant Professor
Samarkand State University*

Нусратуллаева Шоира Иноятулло Қизи

*студентка кафедры физиологии, генетики и биохимии
Самаркандского государственного университета*

Nusratullayeva Shoir

*Student of the Department of Physiology, Genetics and Biochemistry of the
Samarkand State University*

ЎЗГИ УЙҚУ ҲОЛАТИНИНГ КЕМИРУВЧИЛАР ВАКИЛЛАРИНИНГ ҲАРАКАТ-ҲИМОЯ ШАРТЛИ РЕФЛЕКСЛАРИГА ТАЪСИРИ

INFLUENCE OF SUMMER HIBERNATION ON DEFENSIVE AND MOTOR REFLEXES IN RODENTS

Аннотация. В статье приведены экспериментальные данные по изучению влияния летнее спячки на оборонительные и двигательные рефлексы у грызунов.

Ключевые слова: эстивация, спячка, рефлекс, грызуны, высшей нервной деятельности.

Summary. The article presents experimental data on the influence of summer hibernation on defensive and motor reflexes in rodents.

Key words: estivation, hibernation, reflex, rodents, higher nervous activity.

Маърузининг долзарблиги: Маълумки кемирувчи ҳисобланадиган ҳайвонларнинг ичидида мавсумий уйқуга кетадиган ҳайвонлар ҳам учрайди. Шундай ҳайвонlardan biri бу — yumronqoziq (*Sitellus Fulvus*, *Licht*) Марказий Осиёнинг tuproqli, choʻl va togʻoldi yarim choʻllari кемирувчиларининг tipik vakilidir. Yumronqoziq shu turga mansub ҳайвонlar ичидида eng yirik vakillardan boʻlib hisoblanadi. U mavsumiy uyqu holatiga tushuvchi issiqqonli ҳайвонligi bilan koʻplab tadqiqotchilarning eʼtiborini tortgan. Boshqa mavsumiy uyquga ketuvchi ҳайвонlardan sariq yumronqoziqning farqi shundaki, u iyun-iyul oylarida yozgi uyquga kiradi va kuz-qish oylarida yana qaytadan uygʻonmaydi [1, c. 111].

Tadqiqot usullari. Uning yozgi uyqusi kuzgi-qishki uyquga aylanib ketadi. Masalan, choʻl toshbaqalari yozgi uyqudan soʻng kuzda uygʻonishlari, kuzgi efemerlarni isteʼmol qilishlari va yana qaytadan qishki uyquga kirishlari aniqlangan. Kemiruvchilar vakili sariq yumronqoziq yilning 7–7,5 oyini yozgi-kuzgi-qishki mavsumiy uyqu holatida yoyinki karaxtlik holatida

oʻtkazadi. Yozgi uyqu davrida yaʼni ilmiy ataydigan boʻlsak “estivatsiya” davrida sariq yumronqoziqning organizmida bir qator fiziologik oʻzgarishlar yuzaga keladi. Yaʼni tana harorati bir necha gradusga pasayishi, yurak qisqarishlari chastotasining kamayishi, nafas xarakatlari chastotasining soni kamayishi va bir qator reflektor faoliyatlarining soʻnishi kuzatiladi. Yozgi uyqu paytida yumronqoziqning tana harorati meʼyoriy 36–37°C dan 21–26°C gacha tushib ketishi tadqiqotlarda aniqlandi [2, c. 24].

Olingan natijalar va ularning muhokamasi. Bu hayvonda yozgi uyqu holatining yuzaga kelishi tashqi havo haroratining 42–44°C gacha koʻtarilishi, uning asosiy ozuqasi boʻlgan efemer oʻsimliklarning qurib qolishi, choʻl va yarim choʻllarda suvning tanqisligi, hayvonlarning oziqlanishi uchun noqulay sharoitning yuzaga kelishidir [3, c. 98]. Tabiiy sharoitlarda olib borilgan kuzatishlarimiz shuni koʻrsatdiki, qishki uyqudan birinchi boʻlib voyaga etgan narlari, undan keyin esa voyaga etgan urgʻochilari va oxirida yosh yumronqoziqlar uygʻonadilar. Uygʻongan voyaga etgan nar

yumronqozlqlar bir necha kun nofaol hayot kechiradilar, yuzaga faqat kunduz kunlari chiqadilar, kam oziqlanadilar va o'z inlaridan uzoqqa ketmaydilar. Urg'ochilari esa aksincha tezda faollik bilan harakatlanishni boshlaydilar [1, c. 90]. Ularning faolligi meteorologik sharoitlarga qarab o'zgarib turadi. Yozgi uyquga ketishdan oldin ular ertalab va kechqurunlari faollik ko'rsatadilar. Bahor oylari sariq yumronqozlqlar uchun eng qulay payt bo'lib hisoblanadi. Bu davrda ular katta faollik bilan harakatlanadilar va oziqlanib o'zlari uchun eng kerak bo'lgan yog' moddasini to'plashga kirishadilar. Sariq yumronqozlqlarda yoz oyining o'rtalarida yozgi uyqu davri (estivatsiya) ning tushishi boshlanadi [3, c. 86]. Bu paytda yumronqozlqlarda sekin-asta faollik holatidan karaxtlik holatiga o'tish jarayoni boshlanishi aniqlandi. Yozgi uyquga kirishdan avval umumharakat faolligi pasayadi, so'ngra bir qator instinktiv xulqiy shakllarning tormozlanishi sifatida namoyon bo'luvchi zoosotsial o'zaro aloqalar buzilar ekan. Bu paytda oziqlanish harakatlari keskin pasayadi. Hayvonlar yuzaga juda kam chiqadilar va 15–16 soatlab avvaldan tayyorlab qo'yilgan yangi inlarida uxlaydilar. Yuqoridagi barcha xulqiy o'zgarishlar yozgi uyquga to'liq kirishiga 1–2 hafta qolganida (uyquoldi holat) namoyon bo'ladi. Sariq yumronqozlqlar boshqa uyquga ketuvchi hayvonlardan farq qilib, to'liq yozgi uyquga kirishi uchun 1–3 haftalik uyquoldi holati bosqichini o'taydilar. Bu bosqichda ular juda nimjon va beo'xshov harakatlar qiladilar. Uyquoldi bosqichi iyunning oxirlaridan boshlanib, iyulning oxirlarigacha davom etadi. Sariq yumronqozlqlarda shartli reflekslarni o'rganish uchun tayyorlangan tajriba kamerasi (o'lchami 60x180x130 sm) dan foydalanib olingan ma'lumotlar shuni tasdiqladiki, yozgi uyqu

davrda (iyulning o'rtalari, avgustning boshlari) eshitish va ko'rish analizatorlarining faolligi ham keskin pasayib ketadi [2, c. 149].

Yumronqozlqlarning sekin-asta yozgi uyqu davriga o'tgan vaqtida miyaning shartli reflektor faoliyati jiddiy buzilishga uchrashi aniqlandi [1, c. 115]. Tajriba kamerasidagi hayvonlarga ko'ruv analizatorlari uchun to'rtburchak (geometrik figura) va eshitish analizatorlari uchun (100–200 Gs) ton tovush kabi ta'siroatchilar ta'sir ettirilganda sariq yumronqozlqlar deyarli umuman javob reaksiyasini qaytarishmadi. Ta'siroatchilar ta'siri bir necha bor oshirilganda ham, ular kameraning start bo'lmasini tark etishmadi. Yumronqozlqlar ko'plab to'g'ri kelgan tomonlarga qochish niyatida mo'ljalni noto'g'ri olib tartibsiz harakatlar qildilar. Bu xatolar xar kuni tajribadan-tajribaga orta bordi, bu holatni uyquga kirish oldidan miyaning tahlil sintez faoliyatining buzilishi bilan bog'liq deb ta'riflashimiz mumkin.

Xulosa. Shunday qilib, respublikamizdagi hayvonlarning kemiruvchilar vakili hisoblanadigan sariq yumronqozlqlarning yozgi uyqu davri yoz faslining o'rtasiga (iyulning ikkinchi yarmi) to'g'ri kelishi aniqlandi. Bizning olgan ma'lumotlarimizga ko'ra, yozgi uyquni chaqiruvchi ekzogen omillar tashqi muhit haroratining ko'tarilishi va ozuqa etishmasligi bilan bog'liq holatlar hisoblanadi. Olingan ma'lumotlarni umumlashtirib shuni ta'kidlash mumkinki, sariq yumronqozlqlarning yozgi uyqusi maxsus fiziologik holat hisoblanadi. Bu holatning yuzaga kelishi nerv faoliyatining ko'pgina orttirilgan va tug'ma shakllarini yo'qotadi hamda ko'rish, eshitish analizatorlarining shartli-reflektor faoliyatini tormozlaydi.

Литература

1. Бозоров Б. М. «Мавсумий уйкуга кетувчи айрим умурткалиларда олий нерв фаолияти, уйку хусусиятлари ва уларни бошқарилувида бомбезин нейропептидининг аҳамияти», номзодлик диссертацияси. Тошкент, 2002.
2. Нуритдинов Э. Н., Бозоров Б. М. «Стратегия адаптивного поведения у животных». Монография, — Душанбе: «Сино», 2002.
3. Нуритдинов Э. Н. «Нейропептиды и поведение». Душанбе, 2002.
4. Нуритдинов Э. Н., Ивазов И. «Поведения животных». Душанбе, 1992.

Чернятіна Вікторія Анатоліївна

*аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

Чернятина Виктория Анатольевна

*аспирант кафедры экономической политики и менеджмента
Харьковского регионального института государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины*

Cherniatina Viktoria

*Postgraduate Student of Economic Policy and Management Department
of the Kharkiv Regional Institute of Ukrainian Academy of Public Administration
attached to the Office of the President of Ukraine*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УКРАИНЕ

CONCEPTUAL BASES OF THE STATE POLICY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TERRITORIES IN UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми державної політики сталого розвитку сільських територій та визначено шляхи вирішення даних проблем, шляхом розроблення концепції сталого розвитку сільських територій в Україні, яка, на відміну від існуючої концепції, спрямована на вирішення проблем сільських територій, відокремленої від галузевого розвитку. Визначено, що сільські території потребують особливої уваги з боку держави, та необхідних реформ для їх розвитку.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток сільських територій, державна політика.

Аннотация. В статье рассмотрены основные проблемы государственной политики устойчивого развития сельских территорий и определены пути решения данных проблем, путем разработки концепции устойчивого развития сельских территорий в Украине, которая, в отличие от существующей концепции, направленная на решение проблем сельских территорий, отделенной от отраслевого развития. Определено, что сельские территории требуют особого внимания со стороны государства, и необходимых реформ для их развития.

Ключевые слова: сельские территории, устойчивое развитие сельских территорий, государственная политика.

Summary. The article deals with the main problems of the state policy of sustainable development of rural territories and identifies the ways of solving these problems by developing a concept of sustainable development of rural territories in Ukraine, which, in contrast to the existing concept, is aimed at solving problems of rural areas, separated from sectoral development. It is determined that rural areas require special attention from the state and necessary reforms for their development.

Key words: rural development, sustainable rural development, public policy.

Постановка проблеми. Питання невикористаних ресурсів потенціалу розвитку регіонів обумовлює необхідність окремого визначення ресурсів сталого розвитку сільських територій, що мотивує окремого виділення цієї проблеми в державній і регіональній політиках і програмах розвитку. У більшості країн світу вже давно розробляють довгострокові програми сталого розвит-

ку. Наша країна тільки починає свій рух у цьому напрямі. В Україні сформулювали свою концепцію сталого розвитку, однак у ній відсутні, особливо для сільських територій, чіткі принципи і методи регулювання і організації цих процесів. Зараз сталий розвиток сільських територій формується як самостійний напрям української економічної політики. Функції щодо її здійснення покладені

на Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке має в цьому напрямі працювати в тісній взаємодії з іншими державними органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державної політики сталого розвитку сільських територій та шляхи їх вирішення висвітлювались у дослідженнях В. В. Борщевського, Т. К. Гречки, С. А. Лісовського, Х. М. Притули, І. М. Куліша та інші.

Метою статті є визначення основних проблем державної політики сталого розвитку сільських територій в Україні та вирішення цих проблем на основі розвитку економічної, екологічної та соціальної складової, які за допомогою комплексного підходу будуть задовольняти потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу задоволення потреб майбутніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. Зміни внутрішньополітичної та економічної ситуації в Україні, а також сучасні глобальні виклики, що постали перед міжнародною спільнотою, вимагають переосмислення і відповідного коригування державної політики сталого розвитку сільських територій України. На державному рівні для забезпечення стабілізації та соціально-економічного розвитку сільських територій вже реалізується велика кількість заходів. Але ситуація у цій сфері залишається складною.

З проголошенням незалежності України об'єктом наукового вивчення і державного регулювання залишився аграрний сектор, а питання розвитку села, в основному у вигляді забезпечення діяльності соціальної інфраструктури, розглядались як похідні від виходу з кризи і забезпечення ефективної діяльності агропромислового виробництва. Лише в останні роки, з поширенням теорії територіального управління, питанням розвитку села як особливого територіального і соціально-економічного утворення і окремого об'єкта управління почала приділятися більша увага [7].

Перелічені чинники обумовлюють необхідність розробки стратегії сталого розвитку сільських територій України. На сьогодні існують середньо — і довгострокові прогнози розвитку сільських територій, але як і раніше, займають похідне місце в цій концепції, адже на першому місці стоїть розвиток аграрного сектору економіки. Тому мають місце проблеми організаційно-правового характеру, існує потреба визначитись стосовно підґрунтя та ключових засад, на яких розроблятиметься оновлена стратегія сталого розвитку сільських територій України, а також предметної сфери, яка має нею охоплюватися.

У зв'язку з цим, вбачається за доцільне розробити концепцію стратегії сталого розвитку сільських територій України. Концепція розкриває задум, окреслює мету і кінцеві цілі, що мають бути визначені в стратегії, а також встановлює керівні принципи та загальний підхід до її написання.

Стратегія сталого розвитку сільських територій України має стати документом, який відображає дер-

жавну політику щодо підтримки місцевих ініціатив, буде спрямований на активізацію господарської діяльності на селі та базуватися на власних ресурсних можливостях, розвитку несільськогосподарських видів діяльності на селі та забезпечення належного рівня життя сільським мешканцям.

Мета стратегії полягає у розвитку сільських територій на основі економічної, екологічної та соціальної складової, які за допомогою комплексного підходу будуть задовольняти потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу задоволення потреб майбутніх поколінь та за своєю організаційною та правовою формою наближеною до Європейського порядку.

Місія стратегії полягає в формуванні та реалізації комплексного механізму реалізації державної політики у цій сфері.

Державна стратегія має формувати цільову траєкторію розвитку сільських територій, яка розподіляється на два етапи. На кінець кожного з цих етапів має бути забезпечено досягнення певних цільових показників.

Зокрема, передбачається:
до 2020 року:

- передати законодавчі і функціональні повноваження Міністерства аграрної політики щодо розвитку сільських територій Міністерству регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарств;
- розробити та прийняти Закон України «Про сталий розвиток сільських територій України» з зазначенням понятійно-категорійного апарату та адаптувати законодавство України до нормативно-правових актів країн Європейського Союзу;
- зменшення диспропорцій між селом та містом за рахунок подолання негативної демографічної ситуації на селі та розвитку інфраструктури;
- забезпечити диверсифікацію господарської діяльності за рахунок розвитку несільськогосподарських видів діяльності на селі, сприяти розвитку сільського туризму;
- залучення місцевого населення до прийняття управлінських рішень на місцях та надавати звіти про виконану роботу органами місцевого самоврядування;
- створення механізмів контролю за навколишнім природним середовищем у сільській місцевості;
- зниження корупційних ризиків у сфері виконання місцевих бюджетів та підвищення контролю за органами місцевого самоврядування;

до 2025 року:

- створення належних умов та забезпечення стимулів для роботи і проживання на селі молодих фахівців;
- будівництво транспортної інфраструктури та розвиток телекомунікацій, Інтернету;
- розвиток мережі закладів медичної допомоги, підвищення якості та доступності медичної допомоги;

- посилення контролю і відповідальності за викидання побутових відходів і скидання забруднених вод, організовувати спеціальні місця для сміття в сільській місцевості.

Загальний результат реалізації стратегії має поширюватися по всій території. На місцях будуть формуватися стратегії розвитку територіальних громад із зазначенням усіх складових загальної концепції, але із визначенням специфіки та ресурсів даної території.

На сьогодні саме сільське населення є головним чинником, який потенційно здатний забезпечити перехід сільських територій до моделі сталого розвитку. На заваді цьому стоїть значна кількість негативних факторів.

Головними проблемами сталого розвитку сільських територій є:

- серед соціальних проблем: демографічна криза, безробіття, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, низький рівень якості життя, низька народжуваність, старіння населення.
- серед економічних проблем: слабка інфраструктура, малий рівень несільськогосподарської зайнятості, низький рівень матеріально-технічної бази, неефективне використання наявного потенціалу, зношеність основних виробничих фондів.
- серед екологічних проблем: дефіцит окремих компонентів природних ресурсів, негативні наслідки Чорнобильської АЕС. антропогенне навантаження, низький рівень енергозбереження, недосконале законодавство з державного нагляду за навколишнім середовищем, проблеми зі сміттям, неефективне використання сільськогосподарських земель, водопостачання.

Основними напрямками вирішення окреслених проблем в розрізі складових сталого розвитку сільських територій є:

- економічна складова — в даному напрямі головним завданням є диверсифікація сільської економіки, в першу чергу за рахунок розвитку нетрадиційних видів діяльності на селі, технологічне оновлення галузей аграрного сектору, розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, підтримка малого і середнього підприємництва на селі, що, в свою чергу, дозволить підвищити конкурентоспроможність сільського господарства й рівень зайнятості сільського населення;
- соціальна складова — пріоритетними задачами повинні стати подолання негативних демографічних процесів на сільських територіях, відновлення соціальної і транспортної інфраструктури, розвиток зеленого туризму;
- екологічна складова — раціональне використання природних ресурсів, захист навколишнього

середовища та забезпечення екологічної безпеки агропромислового виробництва, розвиток рекреаційного потенціалу сільських територій, оптимізація землекористування, удосконалення нормативно-правової бази, адміністративних і економічних методів управління.

Головною проблемою сталого розвитку України є досягнення компромісів між трьома цілями: сприянням економічному зростанню і конкурентоспроможності, зменшенням соціальної нерівності та збереженням бази природних ресурсів. Модель сталого розвитку розглядає ці три цілі як такі, що взаємно підсилюють, а не суперечать одна одній.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України має Департамент з питань місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Цілями даного Департаменту є формування та реалізація державної політики в сферах: удосконалення територіальної організації влади, розвитку місцевого самоврядування, розробляє та бере участь у розробленні нормативно-правових актів з питань розвитку місцевого самоврядування, розробляє заходи щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, розробляє пропозиції щодо єдиної методичної основи формування громад.

Всі ці цілі стосуються сільських територій є взаємопов'язаним та витікають одна з одної. Тому доцільно Департаменту з питань місцевого самоврядування та територіальної організації влади відкрити відділ з питання сталого розвитку сільських територій. Це не потребує витрачання великої кількості коштів, але забезпечить належний розвиток сільських територій, покращиться якість життя людей та інфраструктуру сільських територій і головне сільський розвиток не будуть ототожнювати з розвитком сільського господарства.

Висновки. Сільські території України, враховуючи усі сильні та слабкі сторони, мають великі перспективи для свого розвитку. Забезпечення сільських територій новими видами господарської діяльності дасть високий рівень зайнятості сільських мешканців, покращить умови їхнього життя та стимулюватиме подальший сталий розвиток сільських територій за умов впровадження політики, яка спрямована на підтримку місцевих ініціатив. Реалізація державної політики сталого розвитку сільських територій України має поширюватися по всій території, але умови для розвитку та реалізації загальної концепції будуть формуватися на окремих громадах відповідно до їх потенціалу. Визначення концептуальних основ стратегії сталого розвитку сільських територій в Україні має сприяти вирішенню соціальних, економічних та екологічних проблем за допомогою використання комплексного механізму.

Література

1. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки: проект від 19 жовтня 2015 р. — К.: Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2015. — 131 с.
2. Лесів М. М. Організаційно економічні механізми забезпечення розвитку сільських територій країн-членів європейського союзу, дис. на здобуття наук.с.к.е.н.; 08.00.02. — Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2015. — Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_lesiv.pdf.
3. Пищик Ю. Д. Основні напрями удосконалення управління сільськими територіями / Ю. Д. Пищик // Науковий вісник НУБіП України. — К.: 2013. — Вип. 181. — Ч. 6 — Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». — Режим доступу: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/597>
4. Політика сільського розвитку на базі громад: наук. доп. / Бородіна О. М. та ін.; за ред. Бородіної О. М., Прокопи І. В., Попової О. Л.; НАН України, ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України». — Київ: 2015. — 69 с.
5. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження КМУ від 23.09.2015 р. № 995-р. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-p>.

References

1. Integrated Strategy and Action Plan for Agricultural and Rural Development in Ukraine for 2015–2020: Draft October 19, 2015 — K.: Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, 2015. — 131 p.
2. Lesta M. M. Organizational and Economic Mechanisms for the Development of Rural Areas of Member Countries of the European Union, diss. for obtaining sciences. with. Candidate of Economic Sciences 08.00.02. — Lviv: Lviv National University. Ivan Franko, 2015. — Access mode: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_lesiv.pdf.
3. Pyschyk Yu. D. Basic directions of improvement of management of rural areas / Yu. D. Pischyk // Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine. — Q.: 2013. — Vip. 181. — Ch. 6 — Series «Economics, agrarian management, business». — Access mode: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/597>
4. The policy of rural development on the basis of communities: the sciences. add / Borodina O. M. etc.; for ed. Borodina O. M., Prokopy I. V., Popova O. L. ; National Academy of Sciences of Ukraine, State Enterprise «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine». — Kyiv: 2015. — 69 p.
5. On Approval of the Concept of Rural Development: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 23, 2015 No. 995-p. — Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-r>.

УДК 616.5-002.46-085.328:549.623.9

Бергун Андрій Романович

*кандидат медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Бергун Андрей Романович

*кандидат медицинских наук, доцент кафедры семейной медицины
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Vergun Andrii

*PhD, Associate Professor of Family Medicine Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Макагонов Ігор Олександрович

*кандидат медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Макагонов Игорь Александрович

*кандидат медицинских наук, доцент кафедры семейной медицины
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Makagonov Igor

*PhD, Associate Professor of Family Medicine Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Калитовська Мирослава Богданівна

*кандидат фармацевтичних наук,
асистент кафедри токсикологічної і аналітичної хімії
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Калитовская Мирослава Богдановна

*кандидат фармацевтических наук,
ассистент кафедры токсикологической и аналитической химии
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Kalytovsjka Myroslava

*PhD, Assistant Professor of the
Toxicological and Analytical Chemistry Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Кульчицький Василь Володимирович

*ординатор відділення паліативної допомоги
Комунальна 4 міська клінічна лікарня м. Львова*

Кульчицкий Василий Владимирович

*ординатор отделения паллиативной помощи
Коммунальная 4 городская клиническая больница г. Львова*

Kulchytskyj Vasyl

*Head of the Department of Palliative Care
Lviv Communal 4 City Clinical Hospital*

Ярко Наталія Богданівна

*кандидат фармацевтичних наук,
доцент кафедри організації і економіки фармації
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Ярко Наталия Богдановна

*кандидат фармацевтических наук,
доцент кафедры организации и экономики фармации
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Yarko Natalia

*PhD, Associate Professor of the
Department of Organization and Economic Pharmacy
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Паращук Богдан Миронович

*кандидат медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Паращук Богдан Миронович

*кандидат медицинских наук, доцент кафедры семейной медицины
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Paraschuk Bogdan

*PhD, Associate Professor of Family Medicine Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Дац Ігор Володимирович

*кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри радіології та радіаційної медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Дац Игорь Владимирович

*кандидат медицинских наук, доцент,
заведующий кафедрой радиологии и радиационной медицины
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Dats Ihor

*PhD, Associate Professor, Chief of the
Department of Radiology and Radiation Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Шалько Ірина Володимирівна

*кандидат медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Шалько Ирина Владимировна

*кандидат медицинских наук, доцент кафедры семейной медицины
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Shalko Iryna

*PhD, Associate Professor of Family Medicine Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Вергун Оксана Михайлівна

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри терапії № 1 та медичної діагностики ФПДО
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького*

Вергун Оксана Михайловна

*кандидат медицинских наук,
доцент кафедры терапии № 1 и медицинской диагностики ФПДО
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого*

Vergun Oksana

*PhD, Associate Professor of the
Department of Therapy № 1 and Medical Diagnostics FPGE
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

Красний Михайло Романович

кандидат медичних наук, асистент кафедри ендокринології

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Красный Михаил Романович

кандидат медицинских наук, ассистент кафедры эндокринологии

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого

Krasnyj Mykhailo

PhD, Assistant Professor of the Endocrinology Department

Danylo Halytsky Lviv National Medical University

ОСОБЛИВОСТІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ КЛИНОПТИЛОЛІТОВМІСНОЇ АДСОРБУЮЧОЇ ПРИСИПКИ ДЛЯ МІСЦЕВОГО ЛІКУВАННЯ ПРОЛЕЖНІВ І ТА ІІ СТАДІЙ З МАЦЕРАЦІЄЮ, МОКНУТТЯМ ТА ДЕСКВАМАЦІЄЮ ЕПІДЕРМІСУ

ОСОБЕННОСТИ ИЗГОТОВЛЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ АВТОРСКОЙ КЛИНОПТИЛОЛИТСОДЕРЖАЩЕЙ АДСОРБИРУЮЩЕЙ ПРИСЫПКИ ДЛЯ МЕСТНОГО ЛЕЧЕНИЯ ПРОЛЕЖНЕЙ І И ІІ СТАДИЙ С МАЦЕРАЦИЕЙ, МОКНУТИЕМ И ДЕСКВАМАЦИЕЙ ЭПИДЕРМИСА

SOME FEATURES OF THE MANUFACTURE AND APPLICATION OF AUTHOR'S CLINOPTILOLITE-CONTAINING ADSORBING POWDER FOR LOCAL TREATMENT OF І AND ІІ STAGE BEDSORES WITH MACERATION, SQUATTING AND DESQUAMATION OF THE EPIDERMIS

Анотація. Для покращення догляду за хворими та лікування інфікованих пролежнів І та ІІ стадій з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу нами запропоновано засіб у формі присипки. Якісний та кількісний склад авторської присипки, що містить порошкоподібний клиноптилоліт у поєднанні з сухим залишком дегідратованого фуорцину, визначено емпірично та експериментальним шляхом на основі фізико-хімічних, технологічних, мікробіологічних та клінічних досліджень.

Комплексно проліковано 35 хворих, віком 67–90 років з пролежнями І та ІІ стадій у відділенні паліативної допомоги комунальної 4 міської клінічної лікарні м. Львова за 5-річний період (2013–2017 рр.). Основну досліджувану групу становили результати комплексного лікування 7 пацієнтів, віком 67–88 років: 4 жінок та 3 чоловіків з пролежнями І та ІІ стадій з мацерацією та локальною десквамацією епідермісу. Контрольну групу – інші 28 пацієнтів з пролежнями І та ІІ стадій, яким застосовано адекватну декомпресію проблемних ділянок та місцеву обробку пролежнів із застосуванням стандартної підсушуючої терапії. Критерієм ефективності лікування та догляду було зменшення ексудації з наявністю крайової епітелізації, та (або) формування кірки. На 15 день спостерігали кіркування ділянок пролежнів І та ІІ стадій у всіх хворих основної та у 17 пацієнтів (60,71% субвибірки) контрольної групи. Причинно-наслідковий зв'язок з досягнутим результатом насамперед детермінується особливістю складу авторського засобу. У складі присипки поєднанні антибактеріальна дія сухого залишку дегідратованого та дегідратованого випарюванням фуорцину, адсорбованого на дрібнодисперсному клиноптилоліті, адсорбційна та підсушуюча дія цеоліту, адсорбція клиноптилолітом ранових виділень та бактеріальних токсинів, внаслідок чого у рані створюється оптимальне середовище щодо репаративних процесів та стимуляції крайової епітелізації.

Ключові слова: пролежні І та ІІ стадій з мацерацією та десквамацією епідермісу, авторська фуорцино- та клиноптилолітовмісна присипка, комплексне лікування.

Аннотация. Для улучшения ухода за больными и лечения инфицированных пролежней І и ІІ стадий с мацерацией, десквамацией и мокнутием эпидермисом нами предложено средство в форме присыпки. Качественный и количественный состав авторской присыпки, содержащей порошкообразный клиноптилолит в сочетании с сухим остатком дегидратированного фуорцина, определен эмпирически и экспериментальным путем на основе физико-химических, технологических, микробиологических и клинических исследований.

Комплексно пролечено 35 больних в віці 67–90 років з пролежнями I і II стадій в відділенні паліативної допомоги комунальної 4 міської клінічної лікарні г. Львова за 5-річний період (2013–2017 рр.). Основну досліджувану групу склали результати комплексного лікування 7 пацієнтів в віці 67–88 років: 4 жінок і 3 чоловіків з пролежнями I і II стадій з мацерацією і льотною десквамацією епідермису. Контрольну групу – інші 28 пацієнтів з пролежнями I і II стадій, у яких була застосована адекватна декомпресія проблемних ділянок і місцевий догляд за пролежнями з використанням стандартної підсушувальної терапії. Критерієм ефективності лікування і догляду було зменшення екссудації з наявністю краєвої епітелізації, і (або) формування корки. На 15 день спостерігали формування корки на ділянках пролежнів I і II стадій у всіх больних основної і у 17 пацієнтів (60,71% субвибірки) контрольної групи. Причинно-наслідкова зв'язь з досягнутим результатом передусім визначається особливістю складу авторського засобу. В складі присипки поєднуються антибактеріальний вплив сухого залишку дегідратованого і дегідратованого випаровуванням фукоцину, адсорбованого на дрібнодисперсному кліноптілоліті, адсорбційний і підсушувальний вплив цеоліту, адсорбція кліноптілолітом виділень з рани і бактеріальних токсинів, в результаті чого в рані створюється оптимальне середовище для репаративних процесів і стимуляції краєвої епітелізації.

Ключові слова: пролежні I і II стадій з мацерацією і десквамацією епідермису, авторська фукоцино- і кліноптілолітсодержаща присипка, комплексне лікування.

Summary. To improve the care of patients and treatment of infected bedsores of the 1st and 2nd stages with maceration and local desquamation of the epidermis, we have proposed a powder form. The qualitative and quantitative composition of the author's powder containing powdered clinoptilolite in combination with the dry residue of dehydrated fucocin is determined empirically and experimentally on the basis of physical, chemical, technological, microbiological and clinical studies.

35 patients at the age of 67–90 years with bedsores of the 1st and 2nd stages in the department of palliative care of the municipal 4 city clinical hospital in Lviv for a 5-year period (2013–2017) were complexly treated. The main study group consisted of the results of complex treatment of 7 patients aged 67–88 years: 4 women and 3 men with bedsores 1st and 2nd stages with maceration and local desquamation of the epidermis. The control group consisted of the remaining 28 patients with stage I and II bedsores who had adequate decompression of the problem areas and local treatment of pressure ulcers using a prototype means. The criterion for the effectiveness of treatment and care was to reduce exudation with the presence of epithelization, and (or) formation of the crust. On day 15, the formation of a crust was observed in the sites of skin & pressure sores I and II stages in all patients in main observation group and in 17 patients (60.71% sub-sample) of the control group. The causal relationship between the totality of the result is primarily determined by the peculiarity of the author's composition. In the powder, the antibacterial activity of the dry residue of the dehydrated and deethanolized evaporation of fucocin, adsorbed on finely divided clinoptilolite, adsorption and drying effect of zeolite, adsorption by clinoptilolite of wound secretions and bacterial toxins is combined, which results in the optimal environment for reparative processes and stimulation of epithelization.

Key words: skin bedsores stages I and II with maceration and desquamation of the epidermis, author's fucorcinic and clinoptilolite powder, complex treatment.

Актуальність проблеми. Головними причинами пролежнів є постійний локальний тиск на м'які тканини, що детермінує ішемію та нейротрофічні зміни тканин, за умов фонових циркуляторних порушень внаслідок основного захворювання; патології обміну речовин, нутритивної недостатності, що можуть спричинити розвиток хронічних гнійних ран, трофічних декубітальних виразок, гнійно-запальних ускладнень, які мають специфічний перебіг та важко піддаються комплексному хірургічному лікуванню [1, 2, 4]. Крім того, суттєвими факторами ризику є такі супутні захворювання: діабет, стан після перенесеного порушення мозкового кровообігу, хвороба Паркінсона та інша неврологічна патологія, нейротравма та інші травматичні пошкодження; виснаження у хворих при недостатньому або неадекватному догляді [1, 13, 14]. Незважаючи на проведення декомпресії проблемних ділянок, періодичної зміни положення тіла в поєднанні з обробкою ділянки пролежня і проведенням медикаментозної терапії, результати профілактики та лікування пролежнів нерідко бувають незадовільними [2, 4, 6].

Нами у клінічній практиці застосовується модифікований варіант класифікації поверхневих пролежнів: стадію I, поверхневого (епідермального) пошкодження запропоновано диференціювати на Ia — стійка гіперемія обмеженої ділянки шкіри (еритеми), яка найчастіше знаходиться над виступаючою кісткою та Ib — поверхнева десквамація епідермису з утворенням міхурців, наповнених серозно-геморагічним вмістом, мацерацією, локальними вогнищами десквамації епідермису, стадію II, втрати товщі шкіри з формуванням пролежневої виразки, диференціювати на IIa — дно виразки з ознаками гранулювання і (або) кіркування та IIb — дно виразки з вираженими фібринозними нашаруваннями та сформульовані фактори ризику необхідності виконання некретомії внаслідок гнійних ускладнень [4]. При поверхневих пролежнях I та II стадій з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермису нерідко стандартно застосовують підсушуючу терапію, зокрема обробку ділянки ураження розчином фукоцину, а також різноманітні присипки [1, 2, 6, 8, 13, 14]. Все це зумовлює актуальність пошуку ефективних і безпечних засобів лікування.

Мета роботи: вдосконалити засіб для місцевого лікування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу шляхом створення препарату у формі присипки з поліпшеними адсорбуючими, антибактеріальними та підсушуючими властивостями, що детермінує уникнення негативного впливу на поверхню інфікованої рани.

Матеріали і методи. Комплексно проліковано 35 хворих, віком 67–90 років з пролежнями I та II стадій у відділенні паліативної допомоги комунальної 4 міської клінічної лікарні м. Львова за 5-річний період (2013 р.-2017 р.). В структурі фонових патологій переважали неврологічні (стан після порушення мозкового кровообігу, хвороба Паркінсона, нейротравми) та серцево-судинні захворювання (ішемічна хвороба серця, атеросклероз, порушення серцевого ритму, гіпертонічна хвороба). Основну досліджувану групу становили результати комплексного лікування 7 пацієнтів, віком 67–88 років: 4 жінок та 3 чоловіків з пролежнями I та II стадій з мацерацією, мокнуттям та локальною десквамацією епідермісу. Якісний та кількісний склад авторської присипки, що містить у своєму складі порошкоподібний клиноптилоліт у поєднанні з сухим залишком дегідратованого та деетанолізованого фулорцину, визначено емпірично та експериментальним шляхом на основі фізико-хімічних, технологічних, мікробіологічних, та клінічних досліджень. Препарат перевірено на мікробіологічну та радіаційну безпечність. Контрольну групу становили інші 28 пацієнтів (7 з них — хворі на цукровий діабет II типу), яким застосовано адекватну декомпресію проблемних ділянок та стандартну місцеву обробку пролежнів I та II стадій.

Результати та їх обговорення. Як відомо, для адсорбції токсинів при лікуванні пролежнів I та II стадій пролежнів з мацерацією, мокнуттям та

десквамацією епідермісу можна використовувати природні цеоліти, до яких належить клиноптилоліт — висококремнезований цеоліт, гейландит з відношенням SiO_2 та Al_2O_3 в межах 8,6–10,1. Родовища цього природного сорбенту знаходяться в гірських районах Закарпатської області, зокрема у с. Сокириця Хустського р-ну [3, 5, 12]. Особливості будови клиноптилоліту (шорстка поверхня, наявність пор і каналів, вхідних вікон) пояснюється каркасною структурою будови (рис. 1). У будові каркасу цеоліту кремній-алюмінієві тетраедри зв'язані між собою атомами кисню, які утворюють 8- та 10-членні кільця, так звані вхідні «вікна» в канали 5, [9, 10]. Склад клиноптилоліту можна подати у вигляді ідеалізованої формули: $(\text{Na}, \text{K})_4\text{CaAl}_6\text{Si}_{30}\text{O}_{72} \cdot 24\text{H}_2\text{O}$. Цеоліт характеризується первинною та вторинною пористістю. Первинна пористість обумовлена специфічною кристалічною будовою частинок сорбенту (рис. 2), яка залежить від його природи [3, 8–10].

Між частинками цеоліту знаходиться материнська порода й інші речовини. Ця структурна система зумовлює вторинну пористість. Характерною особливістю сорбенту є однорідна структура міжкристалічного пористого простору із «вікнами» точно визначеного розміру [8–10, 12]. Відносний розмір вхідних «вікон» клиноптилоліту становить $0,39 \times 0,54$ нм. Каркас складається з тетраедрів, які вершинами утворюють восьмичленні кільця, створюючи канали в структурі цеоліту [3]. Маючи велику кількість вхідних вікон на поверхні, структуру пронизану каналами, комплекс катіонів всередині себе, з'являється можливість використовувати клиноптилоліт як «молекулярне сито». Ємність поглинання цеолітів у 30 разів вища, ніж у іонообмінних смол [3, 5, 9, 10, 12].

Фулорцин, що входить до складу засобу для місцевого лікування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та

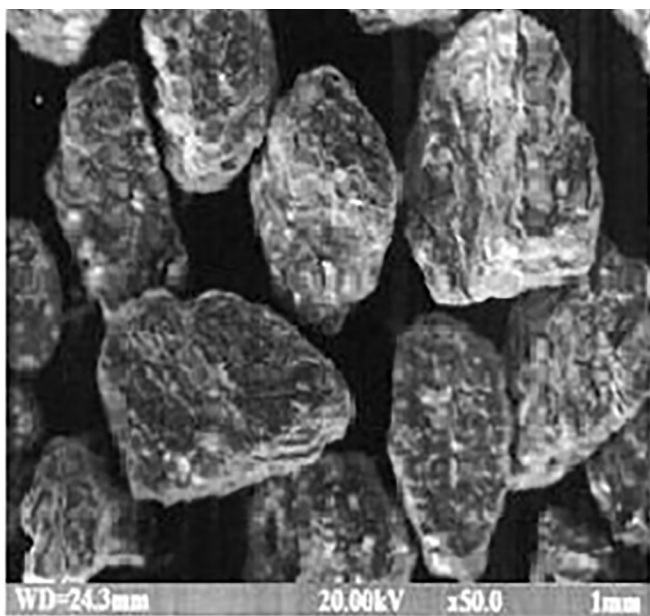

Рис. 1. Будова клиноптилоліту: зерна цеоліту, розміром 0,2 мм

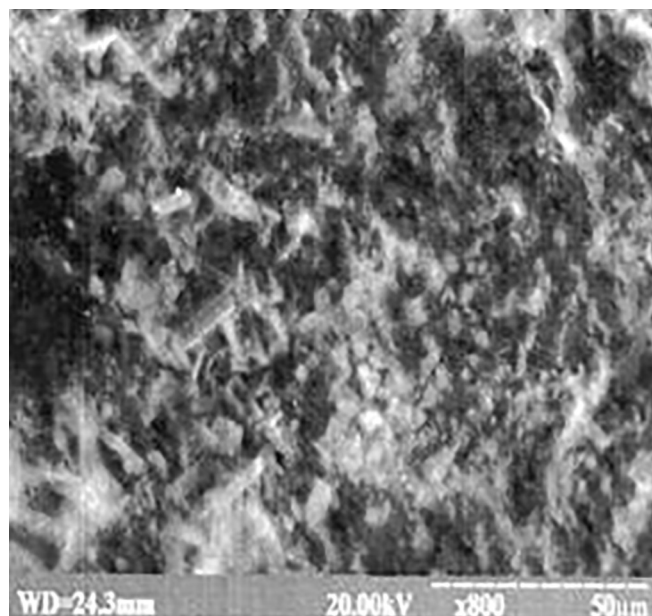

Рис. 2. Первинно-пориста структура зерен клиноптилоліту

та десквамацією епідермісу, 100 мл розчину містять: фуксину основного — 0.4 г, кислоти борної — 0.8 г, фенолу чистого — 3.9 г, ацетону — 4.9 мл, резорцину — 7.8 г. Є антисептичним препаратом, — фармакотерапевтична група. Антисептичні та дезінфікуючі засоби. Код АТС D08AX10**. 1 мл фукокорцину містить: фуксину основного 4 мг; кислоти борної 8 мг; фенолу 39 мг, резорцину 78 мг що в сукупності є еквівалентне 129 мг сухого залишку [7]. Активні діючі речовини, що входять до складу препарату, забезпечують широкий спектр протимікробних ефектів при ураженнях шкіри інфекційними збудниками. Активний по відношенню до стафілококів. Препарат проявляє також фунгіцидний ефект при грибкових та змішаних ураженнях зовнішніх покривів [7, 11].

Засіб для місцевого лікування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу готують наступним чином. Для отримання 100 г присипки відважують потрібну кількість сухого клиноптилоліту (80,0), розтирають та висушують протягом 30 хвилин при температурі 40–45°C. Отриманий сухий порошок клиноптилоліту (80,0) змішують зі спиртовим розчином фукокорцину (150 мл, що містить діючих речовин у еквіваленті 129 мг/мл [7], — 19,35 г. — фуксину основного — 0.6 г, кислоти борної — 1,2 г, фенолу чистого — 5,85 г, резорцину — 11,7 г) до однорідної емульсії гомогенного червоного забарвлення. Утворену емульсію деетанолізують та дегідратують випарюванням та висушуванням при температурі 50°C до сухого стану до утворення готової сухої присипки у кількості біля 100 г (99,35 г).. Готову присипку після контролю переносять у відпуску тару і оформлюють до відпуску. Одержаний лікарський засіб — гомогенна присипка червоного кольору зі специфічним запахом фенолу [8].

Після видалення десквамованих (відшарованих) тканин (рис. 3) виконували послідовну санацію поверхонь шкірних покривів з мацерацією, мокнуттям

та локальною десквамацією епідермісу 3% розчином перекису водню, 1% розчином полівідону йоду та підсушування стерильними сухими марлевими салфетками, після чого здійснювали присипання підготовленої патологічно зміненої поверхні екстемпорально приготованим адсорбуючим та антибактеріальним засобом у формі присипки, що містить у своєму складі порошкоподібний клиноптилоліт з адсорбованим дегідратованим та деетанолізованим випарюванням фукокорцином. Накладали асептичну пов'язку.

Під час щоденних перев'язок здійснювали повторні санації — промивання ділянок мацерації та мокнуття антисептиками, підсушування стерильними сухими марлевими салфетками та засипання присипкою. У хворих основної групи при цитологічному дослідженні на 3, 5 та 12 день після некректомії у мазках-відбитках послідовно знижувалася кількість лейкоцитів, з'являлися макрофаги і фібробласти. У той же час як в контрольній групі в мазках-відбитках, взятих на 5 день після некректомії переважали сегментоядерні лейкоцити, цитологічні ознаки регенерації були виражені у незначній мірі. Критерієм ефективності догляду та лікування було зменшення ексудації з наявністю крайової епітелізації (рис. 4), та (або) формування кірки.

Місцеве лікування здійснювали на фоні декомпресії ділянки пролежня застосуванням стандартних декомпресійних ортопедичних матраців та кругів; адекватного нутритивного забезпечення шляхом збалансованого харчування з достатнім вмістом амінокислот, вуглеводів, жирів та корекцією порушень водно-електролітного обміну, парентеральним застосуванням амінолу, анаболічних стероїдів, вітамініотерапії, корекції коморбідної патології. На 15 день спостерігали кіркування ділянок пролежнів І та ІІ стадій з мацерацією, мокнуттям та локальною десквамацією епідермісу у всіх хворих основної та у 17 пацієнтів (60,71% субвибірки) контрольної групи.

Рис. 3. Пролежень ІІ стадії лівої п'ятки після первинної санації у хворого Б-ва, 65 років. Стан після компресійного зламу 11 грудного хребця

Рис. 4. Загоєний пролежень ІІ стадії лівої п'ятки після первинної санації у хворого Б-ва, 65 років. Стан після компресійного зламу 11 грудного хребця

Висновки

1. Причинно-наслідковий зв'язок з досягнутим результатом насамперед детермінується особливістю складу засобу для місцевого лікування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу, що оснований на поєднанні антибактеріальної дії сухого залишку дегідратованого та деетанолізованого випарюванням фулорцину, адсорбованого на дрібнодисперсному клиноптилоліті, адсорбційній та підсушувачій дії цеоліту, адсорбцією клиноптилолітом у складі присипки ранових виділень та бактеріальних токсинів, внаслідок чого досягається ефект швидшого підсушування, кіркування та загоєння пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу.

2. Заявлена присипка гармонійно поєднує технологічні властивості та фармакологічну дію, виготовляється за доступною технологією з вітчизняної сировини, на стандартному обладнанні для одержання порошків для зовнішнього використання (присипок).

3. Запропонований нами засіб для місцевого лікування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу, який готують екстемпорально з недефіцитних складників: клиноптилоліту

та фулорцину має високу адсорбуючу та антибактеріальну антисептичну активність, що детермінує можливість тривалого зберігання без зміни хімічного складу, доцільність тривалого використання, призводить до зростання швидкості загоєння та кіркування пролежнів з мацерацією, мокнуттям та десквамацією епідермісу, що детермінує можливість впровадження у клінічну практику.

4. Поєднання сорбенту цеоліту (клиноптилоліту та дегідратованого та деетанолізованого випарюванням фулорцину у складі присипки має такі позитивні ефекти. Клиноптилоліт адсорбує ранові виділення та бактерійні токсини з поверхні мацерації та ран, що сприяє її підсушуванню та кіркуванню. Також він вивільняє у рану попередньо адсорбований на поверхні фулорцин основний; кислоту борну та фенол, які входять до складу фулорцину та мають виражену місцеву антибактеріальну дію.

5. Місцева терапія із застосуванням запропонованого засобу детермінує створення у рані відповідного, оптимального щодо репаративних процесів та загоєння середовища, догляд та стимуляцію крайової епітелізації.

Література

1. Басков А. В. Хирургия пролежней / А. В. Басков // М.: ГЭОТАР-МЕД, 2001. — 208 с.
2. Билич В. П. Пролежни и бурситы у больных с поражением спинного мозга (клинико-морфологические особенности и хирургическое лечение). Дисс. канд. мед. н., Караганда, 1971. — 220 с.
3. Василечко В. О. Адсорбційні особливості кислотномодифікованого закарпатського клиноптилоліту / В. О. Василечко, Г. В. Гришук, Ю. Б. Кузьма [та ін.] // Збірник праць 3-го Західноукраїнського симпозиуму з адсорбції та хроматографії. Львів: СПОЛОМ, 2003. — С. 62–67.
4. Вергун А. Р. Спосіб прогнозування ризику проведення повторних некротомій у хворих з пролежнями м'яких тканин / Патент України на корисну модель. 114267 U, МПК. А61В17/00, опубл. 10. 03. 2017, Бюл. № 5.
5. Гафанова Л. И. Диелектрическая дисперсия воды в ион-замещенном клиноптилолите / Л. И. Гафанова, Д. В. Сараев, Ю. А. Гусев // Структура и динамика молекулярных систем. — 2003. — Вып. X, Ч. 1. — С. 354–357.
6. Измайлов Г. А. Препарат для лечения длительно не заживающих ран и трофических язв (варианты) / Г. А. Измайлов, С. Г. Измайлов, В. С. Резник [и др.] // Патент РФ № 2148989, МПК А61К 9/06, опубл. 20.05.2000 р.
7. ІНСТРУКЦІЯ для медичного застосування репарату Фулорцин fucorcin. / URL. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=728>.
8. Калитовська М. Б. Засіб для місцевого лікування пролежнів І та ІІ стадій з мацерацією, мокнуттям та формуванням поверхневої виразки / М. Б. Калитовська, А. Р. Вергун // Патент України на корисну модель, МПК. А61К 31/00, опубл. 25. 04. 2017, Бюл. № 8.
9. Мороз Н. К. Строение и диффузная подвижность внекаркасной подсистемы в гидратированных аммонийных формах цеолитов клиноптилолита и шабазита / Н. К. Мороз, Ю. В. Сереткин, И. С. Афанасьев [и др.] // Журнал структурной химии. — 2002. — Т. 43, № 4. — С. 642–648.
10. Тарасевич Ю. И. Кристаллохимический принцип избирательности природных цеолитов к крупноразмерным катионам / Ю. И. Тарасевич // Химия и технология воды. — 1989. — Том 11(4). — С. 305–310.
11. Фулорцин — інструкція для застосування / URL. <https://tabletki.ua/uk/%D0%A4%D1%83%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%86%D0%B8%D0%BD/>.
12. Ягольник С. Я. Дереватографічне та ІЧ-спектроскопічне дослідження термічно-активованих зразків Закарпатського клиноптилоліту / С. Я. Ягольник, В. В. Кочубей, В. І. Троцький [та ін.] // Журнал агробіології та екології. — 2007. — Т. 3, № 1–2. — С. 111–117.
13. Biglari B., Büchler A., Reitzel T. A retrospective study on flap complications after pressure ulcer surgery in spinal cord-injured patients / B. Biglari, A. Büchler, T. Reitzel et al. // Spinal Cord. — 2014. — Vol. 52, № 1. — P. 80–83.
14. Spinal Cord Injury: Skin & Pressure Sores / URL. http://www.sci-infopages.com/skin_pres.html.

УДК 616.13:616-009.12:616.831-005.1

Чегодаева Людмила Викторовна

*кандидат медицинских наук,
доцент кафедры госпитальной терапии
ФГБОУ ВО «Национальный исследовательский
Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарёва»*

Chegodayeva Lyudmila

*Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of Hospital Therapy
FGBOOU WAUGH «The National Research
Mordovian State University of N.P. Ogaryov»*

Куркина Надежда Викторовна

*кандидат медицинских наук,
доцент кафедры госпитальной терапии
ФГБОУ ВО «Национальный исследовательский
Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарёва»*

Kurkina Nadezhda

*Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of Hospital Therapy
FGBOOU WAUGH «The National Research
Mordovian State University of N.P. Ogaryov»*

Горшенина Елена Ивановна

*кандидат медицинских наук,
доцент кафедры госпитальной терапии
ФГБОУ ВО «Национальный исследовательский
Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарёва»*

Gorshenina Elena

*Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of Hospital Therapy
FGBOOU WAUGH «The National Research
Mordovian State University of N.P. Ogaryov»*

Скоробогатова Лариса Николаевна

*кандидат медицинских наук,
доцент кафедры госпитальной терапии
ФГБОУ ВО «Национальный исследовательский
Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарёва»*

Skorobogatova Larisa

*Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of Hospital Therapy
FGBOOU WAUGH «The National Research
Mordovian State University of N.P. Ogaryov»*

**ИЗУЧЕНИЕ ЭХОСТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ БРАХИОЦЕФАЛЬНЫХ АРТЕРИЙ
У ПАЦИЕНТОВ С ГИПЕРТОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ, ПЕРЕНЕСШИХ ИНСУЛЬТ**

**STUDYING THE EKHOSTRUKTURNYKH OF CHANGES THE BRAKHIOTSEFALNYKH
OF ARTERIES AT THE PATIENTS WITH AN IDIOPATHIC HYPERTENSIA
WHO HAD A STROKE**

Аннотация. Представлены результаты исследования экстроструктурных изменений брахиоцефальных артерий у пациентов с гипертонической болезнью, перенесших инсульт. В исследование были включены 75 пациентов с гипертонической болезнью III стадии, имеющих в анамнезе инсульт. Полученные в результате проведения цветного дуплексного сканирования сосудов брахиоцефального бассейна показатели свидетельствовали об утолщении сосудистой стенки у всех обследованных больных. У 2/3 больных с перенесенным ишемическим инсультом определялись гемодинамически значимые стенозы, отмечалось увеличение процента извитостей, деформаций как по общим сонным артериям, так и по внутренним сонным артериям. Ультразвуковое дуплексное сканирование сосудов необходимо рекомендовать всем пациентам с гипертонической болезнью с целью раннего выявления структурных изменений в экстракраниальных сосудах и своевременного адекватного медикаментозного воздействия.

Ключевые слова: гипертоническая болезнь, инсульт, брахиоцефальные артерии, ультразвуковая диагностика.

Summary. Results of a research the ekhostrukturnykh of changes the brakheotsefalnykh of arteries at the patients with an idiopathic hypertension who had a stroke are presented. The research included 75 patients with an idiopathic hypertension of the III stage having a stroke in the anamnesis. The indicators received as a result of carrying out color duplex scanning of vessels of the brakhiotsefalny pool demonstrated thickening of a vascular wall at all examined patients. At 2/3 patients hemodynamically significant stenoses decided on the had ischemic stroke, the augmentation of percent of tortuosities, deformations, both on the general carotids, and on internal carotids became perceptible.

Key words: hypertension, stroke, brakheotsefalny arteries, ultrasonic diagnostics.

Распространенность гипертонической болезни в России составляет около 40% среди взрослого населения [4, с. 64].

Гипертоническая болезнь является нередкой причиной внутримозговых кровоизлияний и ишемических повреждений головного мозга, дающих большой процент фатальных исходов и инвалидности [1, с. 37; 6, с. 115–121].

Поражение артерий крупного и среднего калибра при этом заболевании нередко сопровождается эндотелиальной дисфункцией, ранним развитием гипертонической макроангиопатии, одним из ранних проявлений которой являются деформации сосудов и атеросклеротические поражения стенки артерий, локализованные в разных отделах экстракраниального сегмента брахиоцефальных артерий [2, с. 52–58; 3, с. 12–15].

Благодаря широкому использованию ультразвуковых методов диагностики в клинической практике все чаще выявляются деформации сонных артерий, их патологическая извитость, что, по мнению ряда авторов, способствует гемодинамическим нарушениям мозгового кровообращения и нередко является дополнительным этиологическим фактором инсультов у взрослого населения [2, с. 52–58; 7, с. 109–122].

Целью исследования явилось изучение экстроструктурных изменений брахиоцефальных артерий у пациентов с гипертонической болезнью, перенесших инсульт.

Работа выполнена на базе ГБУЗ РМ «Республиканская клиническая больница № 4» г. Саранска.

Группу исследуемых составили 75 пациентов с гипертонической болезнью III стадии, имеющих в анамнезе инсульт. Из них 19 мужчин (25%) и 56 женщин (75%), средний возраст — $52,9 \pm 6,7$ года.

Состояние сосудов брахиоцефального бассейна (наличие атеросклеротических поражений и деформаций) исследовали с помощью ультразвукового ска-

нера Toshiba-Nemio SSA-550A (Япония) с помощью датчика линейного формата в частотном диапазоне 11 МГц, оценка извитостей проводилась с помощью конвексного ультразвукового датчика.

Статистическую обработку результатов исследований проводили с использованием программы «MicrosoftExcel».

Длительность анамнеза гипертонической болезни у пациентов составила от 3 до 15 лет, в среднем $7,1 \pm 3,6$ года. Уровень зарегистрированного систолического АД составил $165,7 \pm 3,2$ мм рт. ст., диастолического — $96,6 \pm 1,6$ мм рт. ст., что свидетельствует о недостаточной антигипертензивной терапии, получаемой данной выборкой пациентов.

У большинства пациентов выявлена систоло-диастолическая гипертензия (72%), изолированная систолическая АГ выявлена у 13%. 47% пациентов имели в анамнезе гипертонические кризы.

Выявлено, что ишемический инсульт возникает у пациентов с гипертонической болезнью в 7 раз чаще, чем геморрагический.

При анализе структуры факторов риска развития и прогрессирования сердечно-сосудистых заболеваний выявлено преобладание отягощенной наследственности (68% обследованных), дислипидемии (68%), курения (32%). У 43% пациентов насчитывалось три и более фактора риска. У 57% пациентов отмечалось сочетание АГ и ИБС.

Наиболее ранним маркером развития атеросклеротических поражений сонных артерий является утолщение комплекса интима-медиа. Полученные в результате проведения цветного дуплексного сканирования сосудов брахиоцефального бассейна параметры свидетельствовали об утолщении сосудистой стенки у всех обследованных больных. Толщина комплекса интима-медиа составила в среднем 1,21 мм.

У 2/3 пациентов с перенесенным ишемическим инсультом определялись стенозы в пределах $73,50 \pm 3,51\%$.

В группе больных, имевших в анамнезе геморрагический инсульт, степень стеноза преимущественно была гемодинамически не значимой и составляла в 18% случаев — менее 30%, у 25% — в пределах 30–49%, около половины исследуемых имели стенозы от 50 до 69% и только в 7% случаев — более 70%.

У перенесших инсульт пациентов атеросклеротические бляшки чаще всего локализовались в бифуркациях общих сонных артерий с переходом на устья внутренних сонных артерий — 19,2%, в устьях правых подключичных артерий — 17,3%, в общих сонных артериях и их бифуркациях — 11,5%, в устьях и проксимальных отделах внутренних сонных артерий — 4,8%.

У больных с перенесенным ишемическим инсультом около 30% атеросклеротических бляшек являлись гетерогенными, 12% — нестабильными (гипо- и анэхогенными). По мнению ряда авторов именно такие бляшки могут являться источником эмболий и причиной развития нарушений мозгового кровообращения даже при малой степени сужения просвета [2, с. 52–58; 3, с. 12–15].

Среди пациентов, перенесших ишемический инсульт, наличие деформаций отмечалось у абсолютного большинства — 92%. Наиболее часто встречаемым вариантом деформации экстракраниального отдела брахиоцефальных артерий явилось наличие девиаций сонных и позвоночных артерий (С- и S-образные извитости), данный вид нарушения хода артерий выявлен у 90% обследуемых. Петлеобразные извитости сонных и позвоночных артерий и кинкинг- извитости

зафиксированы в 19% случаев. Часто определялась двусторонняя локализация извитостей — у 64% обследованных.

В группе пациентов, перенесших геморрагический инсульт, извитости сосудов встречались несколько реже — в 74% случаев. В структуре извитостей преобладали девиации сонных и позвоночных артерий — 98% всех случаев извитостей, значительно реже выявлялись петлеобразование и кинкинг- извитости — 2%. Двусторонние девиации зафиксированы у 58% обследованных.

Выявленные изменения отражают ремоделирование сосудов вследствие атеросклероза артерий и являются одним из наиболее характерных проявлений гипертонической макроангиопатии. В то же время они, вероятно, имеют адаптивный характер, уменьшая перепады давления в артериях головного мозга.

Таким образом, учитывая высокую распространенность атеросклеротического поражения и девиаций внечерепных отделов брахиоцефальных артерий, всем пациентам с гипертонической болезнью целесообразно направление на ультразвуковое дуплексное сканирование брахиоцефальных сосудов с целью раннего выявления вышеуказанных изменений. В случае выявления указанных экоструктурных изменений необходима своевременная коррекция как степени артериальной гипертензии, так и липидного профиля пациента, а при наличии патологической извитости экстракраниальных сосудов консультация хирурга с целью проведения своевременного хирургического лечения.

Литература

1. Горбачев В. В., Мрочек А. Г., Пристром М. С., Сытый В. П., Тябут Т. Д. Клиническая кардиология. Руководство для врачей: Практическое пособие; Под ред. В. В. Горбачева. — Мн.: Книжный Дом, 2012. — 864 с.
2. Куликов В. П. Деформация внутренней сонной артерии как донорский источник артерио-артериальной центральной эмболии / В. П. Куликов, Н. Г. Федюнина, В. В. Довыдова // Ультразвуковая и функциональная диагностика. — 2009. № 5. — С. 52–58.
3. Состояние брахиоцефальных артерий и параметры центральной, сердечной и мозговой гемодинамики при гипертонической болезни. автореф. дис... канд. мед. наук / Е. А. Кузьменко. Владивосток, 2009. — С. 12–15.
4. Чазова И. Е. Диагностика и лечение артериальной гипертензии, клинические рекомендации (Рекомендации Российского медицинского общества по артериальной гипертензии и Всероссийского научного общества кардиологов) / И. Е. Чазова [и др.]. — М., — 2013. — С. 64.
5. Beevers G., Zip G., O'Brien E. The pathophysiology of hypertension / BMJ. 2012. Vol. 322. P. 912–916.
6. Lip, G. Y. H. Hypertension, platelets, and the endothelium: the thrombotic paradox of hypertension (or Birmingham paradox) revisited / Hypertension. — 2010. P. 115–121.
7. Lowdon J. D., Hall W. D. Quality of life issues in hypertension and behavior / Quality of life & Cardiovasc. Care. 2011. — P. 109–122.
8. Shmeider R. E. Hypertension and the heart / R. E. Shmeider, F. H. Messerly / J. Hum. Hypertens. — 2013. — Vol. 14. — P. 597–604.

Матвій Іванна Василівна*викладач іноземної мови та зарубіжної літератури,
спеціаліст**ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж»***Матвеев Иванна Васильевна***преподаватель иностранного языка и зарубежной литературы,
специалист**ОП НУБіП Украины «Бережанский агротехнический колледж»***Matvii Ivanna***Teacher of the Foreign Language and World Literature,
Specialist**Separated Subdivision NULESU «Berezhany Agrotechnical College»*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

INNOVATIVE METHODS IN FOREIGN LANGUAGES TEACHING

Анотація. Дана робота спрямована на ґрунтовний аналіз інноваційних методів викладання іноземних мов, які почали активно та стрімко розвиватися у зв'язку зі зростаючою потребою в оволодінні іноземною мовою в короткий термін. Стаття може бути корисна як викладачам іноземних мов у школах та вищих навчальних закладах, так і студентам які навчаються в педагогічних університетах.

Ключові слова: методика, метод, сугестивне навчання, гіпермнезія, самокорекція.

Аннотация. Данная работа направлена на глубокий анализ инновационных методов преподавания иностранных языков, которые начали активно и стремительно развиваться в связи с растущей потребностью в овладении иностранными языками в короткий срок. Статья может быть полезна как преподавателям иностранных языков в школах и высших учебных заведениях, так и студентам, обучающимся в педагогических университетах.

Ключевые слова: методика, метод, суггестивное обучение, гипермнезия, самокоррекция.

Summary. This work is aimed at a thorough analysis of innovative methods of teaching foreign languages, which began to develop actively and rapidly in connection with the growing need of foreign language studying in the short term. The article can be useful for teachers of foreign languages in schools and higher educational establishments, as well as for students studying in pedagogical universities.

Key words: methodology, method, suggestive education, hypermnesia, self-correction.

На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземних мов особливий акцент ставиться на нових тенденціях у відборі методів, які орієнтовані на ціль навчання — формування в учнів основних рис мовної особистості. Матеріал, що засвоюється за допомогою подібних методів має сприйматися як інструмент та засіб соціальної взаємодії з партнерами по спілкуванню.

Сьогодні, серед традиційних методів викладання іноземної мови можна виділити так звані нетрадиційні методи, які з'явилися у зв'язку зі зростанням потреби в оволодінні іноземною мовою. До таких методів належать: Метод «громади», сугестивний метод, метод повної фізичної реакції, «мовчазний» метод.

Метод «громади» (метод «радника») був розроблений американським психологом Ч. Курраном. В основі методу лежить гуманістичний підхід до навчання і психологічна теорія «радника», суть якої полягає в тому, що людям необхідна допомога радника-психолога, а його консультації та участь бажані в будь-якому вигляді соціальної діяльності людини, в тому числі й в освіті [4, с. 25].

Метод «громади» характеризується такими рисами:

— у відповідності з гуманістичним підходом до навчання учням належить провідна роль в організації та побудові курсу. Учні визначають зміст навчання і вибирають зручний для них темп і режим роботи.

- вчитель виступає в ролі «радника», який підказує учням фрази, необхідні їм для спілкування іноземною мовою. Він не повинен претендувати на роль лідера чи керівника навчального процесу, не повинен змушувати учнів брати участь у процесі спілкування, якщо вони цього не хочуть.
- програма навчання спеціально не розробляється, оскільки процес навчання розробляється таким чином, що учні спонтанно вибирають тему і мовні засоби.
- основним прийомом навчання є переклад з рідної мови на іноземну.
- організація процесу навчання будується таким чином: учні працюють у групі, вони сидять обличчям один до одного і обговорюють рідною мовою тему бесіди. Потім починається спілкування іноземною мовою. Учитель сидить осторонь і спостерігає за обговоренням, а потім включається в процес бесіди, пропонуючи еквіваленти на іноземній мові. Учні повторюють фрази по кілька разів, а потім записують їх на магнітофон, для того щоб прослухати, якщо знадобиться.

Прихильники методу «громади» відзначають його гуманістичний характер, спрямованість на особистість учня і відсутність стресу в процесі навчання. Використання даного методу передбачає спеціальну підготовку вчителів, бо вчителі шкіл і викладачі іноземної мови вузів не є психологами і не можуть використовувати відповідні психологічні прийоми. Відсутність програм і планів, конкретних цілей і завдань курсу навчання також не сприяє широкому поширенню цього методу, особливо в умовах масової середньої школи [7, с. 118].

Наступним сучасним методом викладання є сугестивне навчання (з латини *suggestio* — навіювання) — це відносно нова система навчання, яка використовує засоби навіювання з навчально-виховною метою [4, с. 26].

Технологія сугестивного навчання, базується на розширенні прихованих можливостей людини, що в свою чергу дозволяє поглибити та зробити більш ефективним навчальний процес. Сугестивне навчання широко використовується в методиці викладання іноземних мов. Болгарський лікар-психіатр Г. Лозанов запропонував своєрідну технологію сугестивного навчання — цілеспрямоване навіювання на основі релаксації (розслаблення, зменшення напруження) у звичайному стані свідомості, що приводить до виникнення ефекту гіпермнезії (надзапам'ятовування). Учений створював на своїх сугестопедичних заняттях своєрідний «концертний» настрій, звертаючись до яскравих образів, міміки, музики та ін.

Технологія Г. Лозанова ґрунтується на певних принципах: відсутність зубріння; навчання без перерв; основою навчання є мотивація та пізнавальний інтерес учнів; проведення навчання великими блоками; комплексність виконання завдань [2, с. 19].

Наука, названа Лозановим «сугестологією», розкриває, на його думку, механізми, які забезпечують вивільнення та мобілізацію резервних можливостей людини краще запам'ятовувати, засвоювати, спілкуватися.

Практичне використання цієї технології навчання довело, що кожен учень здатен запам'ятати набагато більше інформації, ніж під час традиційного навчання. Необхідно звернути увагу на те, що в разі якщо ці знання не знаходять постійного застосування, вони швидко зникають [4, с. 26].

Іншим інноваційним методом є метод повної фізичної реакції. Він розроблений американським дослідником Джеймсом Ашером і поширений в багатьох країнах світу. Цей метод інтегрований зі знаннями з галузі педагогіки, психології, практики іншомовного мовлення і дає змогу здійснювати навчання іноземної мови, орієнтоване на особистісні здатності й уміння учнів [4, с. 28].

Метод повної фізичної реакції — це метод навчання іноземної мови через використання фізичних рухів, як реакції на усні стимули, команди, інструкції. Як правило, цей метод використовується на початковому ступені навчання і базується на твердженні, що відсутність стресових ситуацій значно підвищує мотивацію навчання. Для молодшого школяра цей метод застосовується у вигляді виконання команд, рухливих ігор, ілюстрації жестами й мімікою певних дій і ситуацій тощо. Такий метод навчання ідеально підходить для дітей, оскільки їм притаманне бажання постійно рухатися, імітувати, фантазувати [8, с. 294].

Метод повної фізичної реакції базується на узгодженні мовлення і дії: навчання мовлення здійснюється через фізичну (моторну) активність. Метод пов'язаний з теорією сліду пам'яті в психології, за якою чим частіше та інтенсивніше фіксуються зв'язки в пам'яті, тим сильніші асоціації і більша ймовірність, що вони будуть відтворюватися. Відтворення може відбуватися вербально чи разом з моторною активністю. Поєднання вербальної і моторної активності підвищує ефект відтворення [3, с. 293].

Основними принципами цього методу є:

- 1) розуміння іноземної мови повинно передувати говорінню;
- 2) розуміння слід розвивати шляхом виконання наказів;
- 3) не потрібно примушувати говорити, завдяки наказам та фізичним діям при їх виконанні спонтанно розвивається готовність до говоріння.

Серед вчених-методистів немає єдності щодо доцільності застосування даного методу як методу навчання іноземних мов. Так, деякі з них стверджують, що він може інтегруватися як складова частина в натуральний метод, але ні в якому разі не виступати як самостійний метод. Заперечується й виділення наказів як базових структур для тривалого

засвоєння мови, оскільки це штучна, з точки зору комунікативної моделі, методично недоцільна форма роботи [6, с. 304].

Наступним методом який Кашина Е. Г. розглядає як нетрадиційний є «мовчазний» метод, який спирається на структурний підхід у лінгвістиці і гуманістичне спрямування в психології. Автором цього методу є Г. Гатено [2, с. 20].

Назва методу відображає ідею автора про те, що ініціатива на уроці повинна виходити від учнів, мова яких займає більшу частину навчального часу, а вчитель повинен говорити на уроці як можна менше. Навчання в тиші, на протиположному повторенню і відтворенню за учителем стає прийомом, який сприяє розумовій діяльності та концентрації учнів при виконанні завдання.

Застосування методу «тишого» навчання має певні обмеження, так як припускає високий ступінь зацікавленості учнів і наявність внутрішньої мотивації, що не завжди реально в умовах загальноосвітньої середньої школи. Основним в методі є прості мовні завдання, в яких вчитель моделює слово, вираз, чи речення і викликає учня відповідати. Учень продовжує відтворювати власні зразки співставляючи стару і нову інформацію. При цьому використовуються картинки, «кольорові слова» і інші засоби. Участь вчителя зведена до мінімуму. Відповіді на команди, запитання і візуальні підказки — ось що складає основу діяльності в класі. Процес навчання Гатено бачить як процес особистісного росту, росту обізнаності учня. Відсутність корекції і повторного моделювання вчителя вимагає від учня розвитку

самокорекції. Відсутність пояснень допомагає учням робити узагальнення, приходити до власних висновків і формулювати ті правила, які їм потрібні, виправляють вони один одного самі [4, с. 28].

Серед найновіших методів навчання іноземних мов, що виникли переважно в англійськомовних країнах, все більшого поширення набувають методи, які об'єднують у собі комунікативні та пізнавальні (академічні) цілі. Їх основними принципами є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учня, цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності віри у викладача в успіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук.

Досліджуючи тему різноманітності методів викладання іноземної мови, ми виявили, що вона є надзвичайно глибокою і цікавою. Різноманітні течії і напрямки розроблялися за участю провідних науковців, лінгвістів, психологів, методистів, педагогів і ін. Всі розроблені ними методи, методики, підходи, принесли неоціненний вклад в розвиток методики навчання іноземних мов.

Розвиток наук, а особливо психології, впровадження нових технологій спричинило появу нетрадиційних методів, які набувають зараз великого розповсюдження і популярності. Звичайно, кожен метод має свої позитивні сторони та недоліки, але всі вони успішно функціонують при правильному застосуванні. Можна сказати, що нетрадиційні методи стали цінним надбанням для методики навчання іноземних мов.

Література

1. Витлин, Ж. Л. Эволюция методов обучения иностранным языкам в XX веке / Ж. Л. Витлин // Иностранные языки в школе. — 2001. — № 2. — с. 23.
2. Гапонова, С. В. Обзор зарубежных методов преподавания иностранных языков в XX ст. / С. В. Гапонова // Иноземні мови. — 2005. — № 2. — С. 18–22.
3. Грузинська, І. О. Методика викладання англійської мови в середній школі. / І. О. Грузинська. — К.: Радянська школа, — 1948. — 345 с.
4. Кашина, Е. Г. Традиции и инновации в методике преподавания иностранного языка: учеб. Пособие для студентов филологических факультетов университетов / Е. Г. Кашина. — Самара.: Универс-групп, 2006. — 75 с.
5. Котовська, А. Основні тенденції сучасної методики викладання іноземних мов / А. Котовська // English. — 2011. — № 17. — С. 4–7.
6. Ніколаєва, С. Ю. Методика викладання іноземних мов середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, — 2002. — 328 с.
7. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. — М.: Просвещение, — 2002. — 239 с.
8. Asher J. J. The Strategy of the Total Physical Response: An Application to Learning Russian / J. J. Asher // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. — 1965. — 300 p.

УДК 37.013:929]=161.2(045)

Розман Ірина Іллівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

Мукачівський державний університет

Розман Ирина Ильинична

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры филологических дисциплин и социальных коммуникаций

Мукачевский государственный университет

Rozman Iryna

PhD in Pedagogy,

Senior Lecturer of the Philological Sciences Department

Mukachevo State University

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ

ПЕРСОНИФИКАЦИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ

PERSONIFICATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE AS A PART OF THE DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE

Анотація. У статті проаналізовано основні підходи до висвітлення педагогічних персоналій. Встановлено, що на початку ХХІ століття особлива увага приділяється педагогічній теорії та окреслено значення сучасної освітньої технології персоніфікованого підходу до вивчення персоналій. Закцентована увага на необхідності ґрунтовніше вивчити історичні закономірності розвитку української педагогіки.

Ключові слова: персоніфікація, біографістика, науково-педагогічні погляди, освітня діяльність, педагогічна персоналістика.

Аннотация. В статье проанализированы основные подходы к освещению педагогических персоналий. Установлено, что в начале ХХІ века особое внимание уделяется педагогической теории и очерчено значение современной образовательной технологии персонифицированного подхода к изучению персоналий. Обращено внимание на необходимость основательно изучить исторические закономерности развития украинской педагогики.

Ключевые слова: персонификация, биографистика, научно-педагогические взгляды, образовательная деятельность, педагогическая персоналистики.

Summary. The article analyzes the main approaches of highlighting the pedagogical personalities. It was established that in the beginning of the ХХІ century particular attention was paid to the pedagogical theory and outlined the importance of modern educational technology of the personificated approach to the study of personalities. The emphasis is on the need to study thoroughly the historical patterns of the development of Ukrainian pedagogy.

Key words: personification, biographistics, scientific and pedagogical views, educational activity, pedagogical personalistics.

Вступ. Формування людської особистості є основою розвитку кожного окремо взятого суспільно-історичного ладу. Безперечно, педагогічна персоналія, її методологія та життєві надбання завжди були мірилом епохи. В освіті та педагогіці завжди є особистості, які характеризуються у співвідношенні з часом. Перманентно визначається ступінь розвитку теорії і практики навчання та ви-

ховання; надається оцінка тим чи іншим подіям, досягненням у різних областях науки та культури.

Багатогранність наукових досліджень доводить, що окремо взятій науці підпорядковані певні методологічні основи. Не викликає жодних сумнівів, що саме освіта і педагогіка завжди були і залишаються одними із фундаментальних основ формування особистості.

Виклад основного матеріалу. Навчально-виховний процес постійно спрямований на розвиток потенційних можливостей людини. Очевидно, що такий процес вимагає відійти від усталених методів викладання матеріалу і перейти до більш досконалих, основою яких є всебічний підхід, який реалізується у історичних вимірах національної педагогічної біографістики. Особлива увага на початку XXI століття приділяється педагогічній теорії, що сприяє системному мисленню майбутніх педагогів. Нічого не будуватися без фундаментального підґрунтя та закладених основ. Тому сміливо можна зауважити, що змістовною основою технології персоніфікованого підходу є педагогічна персоналія [1].

У зв'язку з цим виникають нові дисципліни, нові технології їх вивчення, нові методи засвоєння програмового матеріалу. «Історія педагогіки», «Школознавство», спецкурси «Історія вітчизняної педагогічної думки», «Педагогічна персоналістика», «Педагогічна біографістика», — всі ці предмети дають нові можливості вивчати педагогічні персоналії, впроваджуючи інноваційний підхід до вивчення окремих осіб в історико-педагогічному процесі, відображаючи життя та творчість педагога в його взаємодії з різноплановими аспектами співіснування. Такий підхід до навчання репрезентує доробок педагога не тільки як індивідуального творця, але і в першу чергу, як представника педагогічної думки певної історичної епохи [1, с. 82].

Для висвітлення педагогічної персоналії необхідно визначити основні підходи щодо шляхів її дослідження. Домінуючий підхід для ознайомлення з окремою особистістю є біографічний. Це такий спосіб опрацювання, аналізу джерел, за якого біографія педагога виступає, з одного боку, визначальним фактором його творчості, а з іншого, віддзеркалює епоху в якій жив і працював учений. Біографічний підхід допомагає знайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності [6, с. 14]. Феноменологічний підхід розкриває значення суб'єктивного досвіду як основного вимірника сутності людської особистості. Відмова від ідеалізації, догматизму, упередженості під час аналізу та опису наукових та педагогічних поглядів персоналії [6, с. 14]. Герменевтичний підхід полягає у «мистецтві розуміння», коментування, пояснення текстів у контексті розвитку культури й освіти певної історичної епохи. За такого підходу явища й факти творчої життєдіяльності педагогів пізнаються через історико-культурні засади [6, с. 14]. Синергетичний підхід дає змогу пояснити наукові ідеї, поняття не лише педагогічними фактами, а й різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями. Цей підхід сприяє виявленню нерозкритих чи недостатньо розкритих процесів, що були прихованим пластом історико-педагогічних досліджень [2, с. 37]. Парадигмальний підхід дає змогу розглянути

логіку розвитку ідей певного педагога з позиції самої науки, основні підходи до висвітлення педагогічних персоналії, її внутрішньої динаміки, з точки зору виникнення і трансформації різних ідей, положень, вироблених науковцем окремої спільноти, що діяла в певний історичний період [2, с. 37].

У дослідженні педагогічної персоналії доцільно поєднувати згадані підходи, що дає можливість більш повно оцінити вплив педагогічних ідей ученого на розвиток сучасної педагогічної науки.

Для педагогічної науки рубіж XX і XXI віків ознаменувався актуалізацією освітньо-виховної мети відтворення персоналії. Виникає необхідність визначити «маркери» її наявності — опору на особистісні якості людини, які викликають бажання висловити дуже важливі для життя характеристики, спрямувати ціннісні орієнтації, життєві плани, досягнення, що сформувалися шляхом домінуючих пріоритетів життєдіяльності.

Розвиток педагогічної теорії і практики та освітньо-виховного процесу неможливий без творчого використання педагогічних ідей і освітньої діяльності видатних педагогів минулого. Лише невинне вивчення і дослідження педагогічної спадщини окремих особистостей дає можливість об'єктивно оцінити історичну реальність і виявити вплив та значення окремих педагогічних ідей на формування і розвиток педагогічної думки. Освітню діяльність необхідно розглядати лише по відношенню до діяльності конкретної особистості або історичної персоналії, яка зробила внесок у розвиток освіти і педагогічної думки певного історичного періоду [1, с. 82]. Ставши носієм культурно-історичних цінностей, людина в процесі свого життя сприймає і висвітлює ті педагогічні принципи, якими захоплюється.

Персоніфікація — один з найважливіших підходів до вивчення не тільки духовно-моральної культури особистості, а і необхідність педагогічно спроектованої взаємодії з особами, ідеалами, зразками, історико-педагогічними процесами, суспільним ладом за для аксіологічної традиції, оскільки її неможливо «передати» або «отримати», її необхідно розвивати та досліджувати. Але глибока перманентна криза, в якій Україна перебуває вже протягом майже двох десятиліть і яка набула системного характеру, настійно вимагає пошуку шляхів і ефективних засобів успішного її подолання шляхом вивчення нових підходів до педагогічних персоналії [7]. Що стосується цінностей освіти, уявляється доцільним навести думку Г. М. Коджаспирової, яка підкреслює, що аксіологія «в сучасній педагогіці виступає як її методологічна основа, що визначає систему педагогічних поглядів, в основі яких лежить розуміння і ствердження цінності людського життя, виховання і навчання, педагогічної діяльності та освіти».

Виникає нагальна необхідність вивчати педагогічні надбання історичних періодів просвітницької діяльності і науково-педагогічну спадщину відомих

педагогів, які сприяла становленню та розвитку сучасної освіти, науки, культури і України, як держави. Прогресивне застосування персоніфікації освітньо-виховного процесу зумовлює вміння діагностувати реальний рівень сформованості вчень щодо важливих для громадськості педагогічних персоналій.

Значна частина творчих біографій уперше стає предметом наукових досліджень. Багато науковців сьогодні звертаються до вивчення питань, пов'язаних із зародженням, становленням і розвитком вітчизняної педагогічної думки, спадщиною видатних учених, педагогів, а саме: Н. Гупан, Н. Демяненко, Н. Дічек, Т. Левченко, О. Любар, В. Майборода, Л. Медвідь, О. Мельничук, В. Мосіяшенко, О. Падалка, Н. Побірченко, С. Сисоєва, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Т. Усатенко, Д. Федоренко. Педагогічна персоналія не лише характеризує педагогічні погляди, наукові інтереси і освітню діяльність особистості, а й впроваджує

дослідницький процес становлення і розвитку творчого шляху [1, с. 84].

Висновки. Отже, персоніфікація освітньо-виховного процесу в Україні являється складовою розвитку сучасної науки і розглядаються в динаміці та часовій послідовності, згідно із виділеними періодами життєвого і творчого шляху окремих персоналій. Необхідним є аналіз впливу політичних, ідеологічних і філософських течій на формування світогляду педагога. Основою вивчення надбань є нормативно-правова база, документальні інформації, державні документи, законів, постанов, навчальні посібники, наукові статті. Відбувається соціологічний відбір матеріалу, його класифікація, періодизація, визначення понятійно-категорійного апарату, формулювання висновків та пропозицій. Подальші дослідження дають можливість здійснити актуалізацію досвіду персоналій та перспективи використання історико-педагогічної спадщини в сучасній педагогічній науці.

Література

1. Адаменко О. О. Технологія персоніфікованого підходу як засіб удосконалення підготовки майбутніх педагогів. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi> (дата звернення: 18.01.2018).
2. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання / Шлях освіти. — 1999. — № 1. — С. 37–40.
3. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Шлях освіти. 2005. — № 4. — С. 7–9.
4. Дічек Н. П. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки / Шлях освіти. — 2001. — № 4. — С. 15–19.
5. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 176 с.
6. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. — 68 с.
7. Пономарьов О. С. Аксиологія освіти і формування національної еліти. URL: <http://archive.kpi.kharkov>. (дата звернення: 20.01.2018).

УДК 37.013.42-053.6:316.614.5(477+438)

Сопівник Ірина Віталіївна

доктор педагогічних наук,

професор кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сопивник Ирина Витальевна

доктор педагогических наук,

профессор кафедры социальной педагогики и информационных технологий в образовании

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Sopivnyk Iryna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department

of Social Pedagogy and Information Technologies in Education

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ЦІННОСТІ СІМ'Ї ТА БАТЬКІВСТВА У СТРУКТУРІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

ЦЕННОСТИ СЕМЬИ И ОТЦОВСТВА В СТРУКТУРЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МОЛОДЕЖИ УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ

VALUES OF FAMILY AND PATERNITY IN THE STRUCTURE OF VALUABLE ORIENTATIONS YOUNG PEOPLE OF UKRAINE AND POLAND

Анотація. У статті розкрито основні виклики сьогодення і найближчого майбутнього перед інститутом сім'ї. Висвітлено результати порівняльного дослідження цінностей сім'ї та батьківства серед учнівської молоді українських та польських закладів середньої освіти.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, батьківство, цінності, ціннісні орієнтації, молодь.

Аннотация. В статье раскрыты основные вызовы ближайшего будущего перед институтом семьи. Представлены результаты сравнительного исследования ценностей семьи и отцовства среди учащейся молодежи украинских и польских учреждений среднего образования.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, отцовство, ценности, ценностные ориентации, молодежь.

Summary. The article reveals the main challenges of the nearest future to the family institution. The results of a comparative study of the values of family and paternity among students of Ukrainian and Polish secondary schools are presented.

Key words: family, family values, paternity, values, value orientations, youth.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку різних сфер життя зазнають трансформацій і змін й ціннісні орієнтири як окремих спільнот, так і окремих людей. У сучасному суспільстві затребуваними є цінності життя і здоров'я людини, сім'ї і батьківства, справедливості і права, свободи і гідності та ін. Особливе значення упродовж тисячоліть людського існування належить цінностям сім'ї та батьківства. Добробут, стабільність, цінності, культура окремої сім'ї — визначають рівень розвитку певного суспільства. Щасливе сімейне життя є передумовою здоров'я людини (фізичного, психологічного, соціального, духовного), її самореалізації, досягнення успіху в професійній

сфері. І навпаки, сімейні проблеми загрожують порушенням нормальної життєдіяльності людини. Зважаючи на важливе значення сім'ї та батьківства для суспільства та окремих громадян необхідно вивчати яку роль відводить сучасна молодь цим вартостям у своєму житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження із даної проблеми висвітлювали у своїх працях М. Аккерман, Т. Алексеєнко, М. Бикова, Т. Глухова, С. Голод, Л. Гончар, О. Гукаленко, А. Даник, О. Докукіна, Е. Ейдемільер, К. Журба, З. Кісарчук, О. Кляпець, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, Т. Кравченко, Т. Крюкова, О. Куфтяк, С. Нечипоренко, О. Петренко, Л. Повалій, В. Постовий, М. Сано-

ровська, В. Семиченко, О. Смирнова, В. Солодников, В. Столін, Т. Титаренко, О. Хромова та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкрити основні виклики сьогодення і найближчого майбутнього перед інститутом сім'ї та вивчити пріоритети сім'ї та батьківства у структурі ціннісних орієнтацій молоді України та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теорії [2–4] та практики функціонування інституту сім'ї та батьківства в Україні та закордоном свідчить, що перед сучасним сімейним вихованням постає ряд серйозних суспільних викликів, зокрема: зміна ціннісних орієнтацій сучасної молоді відповідно до якої цінність сім'ї за останні десять років перемістилася із першої позиції та третю; зміна спрямованості особисті: із соціоорієнтованої — у яскраво виражену егоїстично орієнтовану; поява різних типів нетрадиційних сімей (конкубат, свінгерство, шведські, гомосексуальні та ін.); поширення ідеології чайлдфрі; викривлене сприйняття цінностей свободи, вільного виховання, які переростають у вседозволеність і безкарність та ін.

Усі ці та багато інших чинників вимагають відповідної реакції педагогічної науки щодо окреслення перспектив і проектування шляхів реалізації сучасного і майбутнього сімейного виховання. Одним із визначальних напрямів такої роботи є цілеспрямоване, систематичне вивчення динаміки ціннісних орієнтацій дітей та молоді.

Результати дослідження Центру незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» (за результатами опитування у 2015 році) свідчать, що найважливішими вартостями для української молоді є сім'я, кар'єра, незалежність, самореалізація та багатство (див. Рис. 1).

Дослідження польських науковців [6, с.11] свідчать, що основними цінностями польської молоді є: сім'я — 66,2%; здоров'я — 47,1%; друзі — 33,3%; вдалий шлюб — 27,1%; свобода — 19%; освіта — 18,7%; гроші — 18,5%; релігія — 18,1%; кар'єра — 11,5%; робота — 8,2%; повага оточення — 7,4%; допомога іншим — 2,9%; інше — 0,5%; немає відповіді — 5,9%.

Таким чином, незважаючи на суттєві трансформації ціннісної сфери сучасної молоді, дослідження українських та польських дослідників свідчать, що основою цінністю для молоді обох країн є сім'я.

Батьківство для української молоді теж є важливим, так тільки 1,5% молоді відзначають що не хочуть мати дітей. Проте, більшість молоді хоче мати двох і більше дітей, зокрема: одну дитину — 16,8%; двох дітей — 54,8%; трьох дітей — 10,2%; чотирьох і більше дітей — 1,7% [1, с.17]. У той же час польська молодь зорієнтована на одно дитину сім'ю та порівняно високим відсотком молоді, які не хочуть мати дітей, що становить 10%. Польські дослідники стурбовані тим, що у Польщі низький коефіцієнт народжуваності (у 2013 році коефіцієнт народжуваності склав 1,29) [Wojciech Świątkiewicz].

В рамках спільного україно-польського дослідження ціннісних орієнтацій молоді нами було запропоновано старшокласникам висловити свою згоду із рядом тверджень, у тому числі й тих, що стосуються сім'ї та батьківства. В опитуванні взяли участь учні старших класів (8–11) в Україні (м. Київ) та Польщі (м. Кошалін). Загальна кількість респондентів в Україні — 324, у Польщі — 319, всього — 643 учні. Вважаємо за доцільне подати відповіді старшокласників на два твердження, що відображають ціннісне ставлення учнівської молоді до сім'ї та

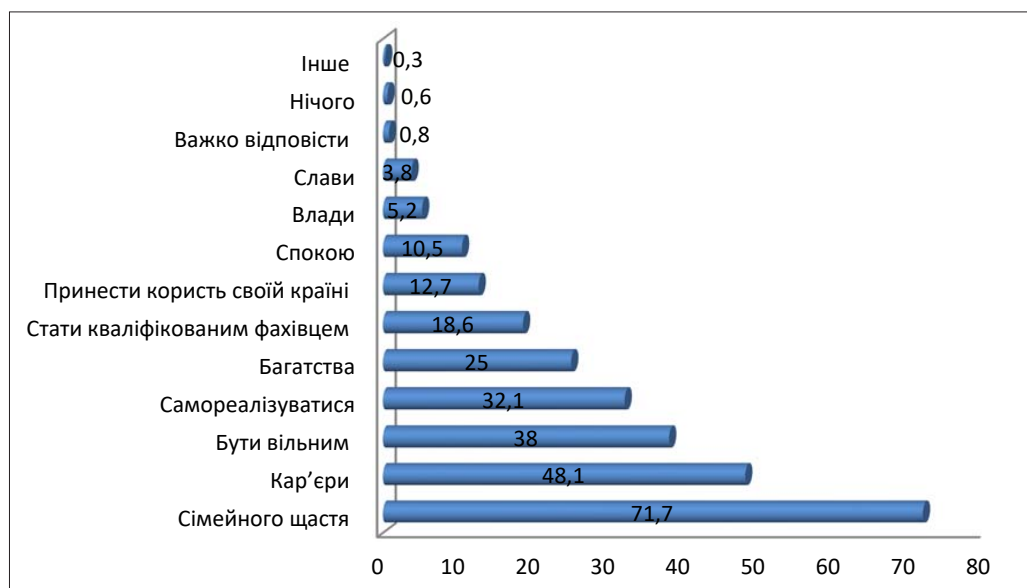

Рис. 1. Відповіді української молоді на запитання «Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті» (серед усіх респондентів, N=1200), %

Складено автором на основі джерела [1, с. 6]

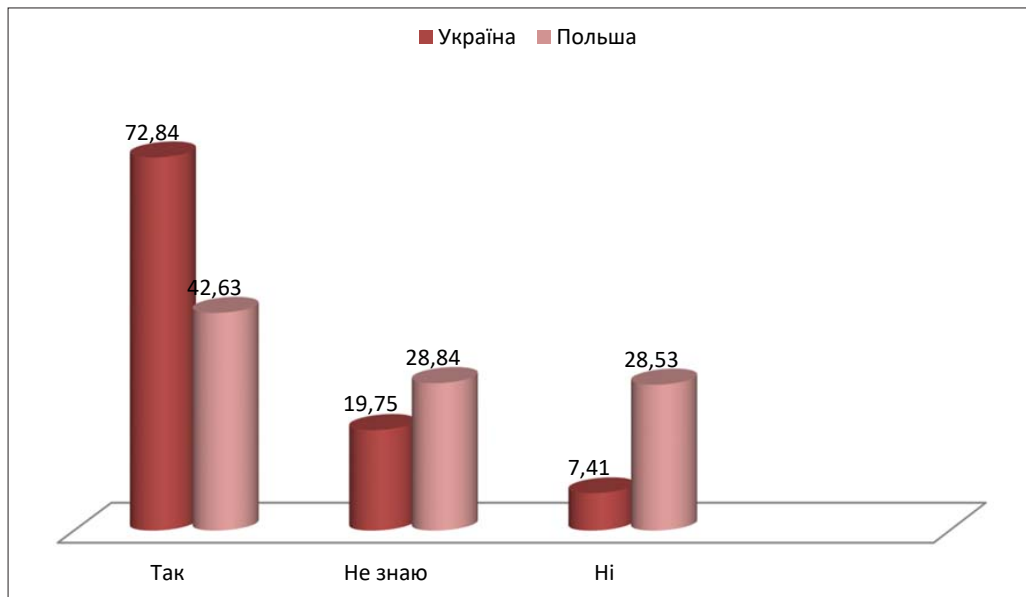

Рис. 2. Порівняння відповідей старшокласників з України і Польщі на твердження «Щасливі ті люди, які мають сім'ю» (серед усіх респондентів, N=643), у %
Складено автором на основі власних досліджень в Україні та З. Півонські у Польщі [5]

батьківства, зокрема: «Щасливі ті люди, які мають сім'ю» та «Добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків».

Результати проведеного опитування свідчать, що 72,84% старшокласників українських шкіл однозначно погоджуються із тезою, що «Щасливі ті люди, які мають сім'ю». Даний показник серед старшокласників польських шкіл нижчий — 42,63%. Не погоджуються із даною тезою 7,41% українських старшокласників і 28,53% — польських. Результати подано на Рисунку 2.

Детальніший аналіз відповідей українських школярів свідчить, що серед старшокласників із багатодітних сімей відсоток осіб, які погоджуються із твердження — «Щасливі ті люди, які мають сім'ю» високий, у той час як вихідці із одинокітних сімей частіше не погоджуються із даним твердженням.

Порівняння відповідей старшокласників з України і Польщі на твердження «Добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків» свідчить, що однозначно не погоджуються із даною тезою практично однаковий відсоток респондентів (20,99 — українські старшокласники та 21% — польські). Результати опитування подано на Рисунку 3.

Аналіз відповідей українських школярів свідчить, що діти із багато дітних сімей вважають, що добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків, а діти з однієї дітної навпаки — не погоджуються із таким твердженням.

Дослідження польських науковців свідчить, що в останні роки збільшилася кількість молоді, яка вважає сім'єю пари: що проживають в конкубінаті і виховують дитину (з 71% до 78%); не мають дітей (від 26% до 33%); геїв або лесбіянок, які разом виховують дитину (від 9% до 23%) [7, с.3]. Серед

польської молоді спостерігається в останні двадцять років тенденції до зменшення кількості укладання шлюбів та зростання шлюбного віку. Так, наприклад середній шлюбний вік для чоловіків у 2015 році становив 28 років, а для жінок — 26 років. У той час коли на початку 90-х років середній вік людини, яка одружувалася складав 23 роки (24 роки для чоловіків та для жінок — 22 роки).

Висновок. Основними викликами, які гостро стоять перед сучасним сімейним вихованням є: зміна ціннісних орієнтацій сучасної молоді; зміна спрямованості особисті із соціоорієнтованою — у яскраво виражену егоїстично орієнтовану; поява різних типів нетрадиційних сімей; поширення ідеології чайлдфрі; викривлене сприйняття цінностей свободи, вільного виховання, які переростають у вседозволеність і безкарність. Аналіз соціологічних досліджень свідчать, що незважаючи на існуючі виклики перед інститутом сім'ї, сім'я залишається основною цінністю як в українському молодіжному середовищі, так і польському.

У процесі дослідження встановлено, що 72,84% старшокласників українських шкіл і 42,64% польських учнів погоджуються із тезою, що «Щасливі ті люди, які мають сім'ю». Не погоджуються із даною тезою 7,41% українських старшокласників і 28,53% — польських. Таким чином, у польських та українських старшокласників зафіксовану значну різницю у поглядах, щодо взаємозв'язку щастя та сім'ї.

Значно менша різниця між польськими та українськими старшокласниками щодо поглядів на батьківство та кількості дітей у сім'ї. Так, в Україні та Польщі спостерігається тенденція до поширення сімей, які не бажають мати дітей або однієї дитини.

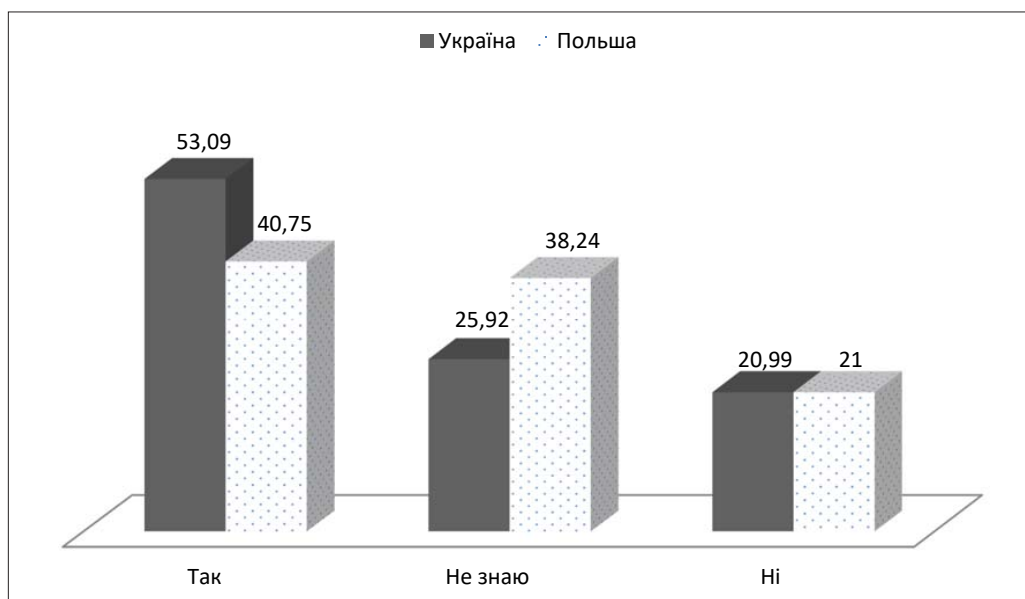

Рис. 3. Порівняння відповідей старшокласників з України і Польщі на твердження «Добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків», (серед усіх респондентів, N=643), у %
Складено автором на основі власних досліджень в Україні та З. Півонські у Польщі [5]

Погоджуються із тим, що «Добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків» 53,09% українських старшокласників та 40,75 — польських. При цьому не погоджуються із даною тезою 20,99% українських старшокласників та 21% — польських).

Аналіз відповідей українських школярів свідчить, що діти із багато дитинних сімей вважають, що добре мати багато братів і сестер, а в майбутньому багато нащадків, а діти з одно дитинних навпаки — не погоджуються із таким твердженням.

Література

1. Дмитрук Н. Цінності української молоді / Н. Дмитрук, Г. Падалка, С. Кіреєв, І. Мостова, О. Бікла, В. Шелепа. — К.: ПП «СКД», 2016. — 90 с.
2. Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості / І. В. Сопівник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка, психологія, філософія». — 2016. Вип. 239 — С. 225–229.
3. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді / І. В. Сопівник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка, психологія, філософія». — 2017. Вип. 267 — С. 175–181.
4. Сопівник Р. В. Ціннісні орієнтири екзистенціалізму в контексті виховання особистості // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. — 2015 — Вип. 2 (65). — С. 164–173.
5. Zdzisław Piwoński. Edukacja aksjologiczna drogą do moralnej jedności bez granic // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка, психологія, філософія». — 2017. Вип. 259. — С. 308–314.
6. Tomasz Strózik. System wartości a ocena jakości życia młodzieży akademickiej w świetle badań ankietowych studentów uczelni poznańskich / Studia oeconomica poznańskie. 2014, vol. 2, no. 2 (263). — 5–23.
7. Wojciech Świątkiewicz. Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Konteksty kulturowe i religijne / Zeszyty Naukowe KUL 59 (2016). — 133–148.

УДК 373.3016-021.483

Тугай Вікторія Миколаївна

аспірантка

Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Tugay Viktoria Nikolaevna

аспирантка

Харьковского национального педагогического университета имени Григория Сковороды

Tugay Viktoria

Postgraduate Student of the

G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

DEVELOPMENT OF A MODEL OF FORMATION OF TOLERANCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Анотація. У статті визначено та обґрунтовано принципи побудови моделі формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі. Показано, що розвиток толерантної культури підростаючого покоління це керований процес, який можна представити у вигляді моделі, що містить в собі цільовий, змістовий, операційний та результативний блоки. З метою контролю проміжних і підсумкових результатів апробації розробленої моделі передбачається здійснювати моніторинг, який є необхідною частиною моделі, яка демонструє її результативність і продуктивність.

Ключові слова: толерантно орієнтований підхід, модель, моніторинг, навчально-виховний процес.

Аннотация. В статье определены и обоснованы принципы построения модели формирования толерантности младших школьников в учебно-воспитательном процессе. Показано, что развитие толерантной культуры подрастающего поколения это управляемый процесс, который можно представить в виде модели, содержащей в себе целевой, содержательный, операционный и результативный блоки. С целью контроля промежуточных и итоговых результатов апробации разработанной модели предполагается осуществлять мониторинг, который является необходимой частью модели, демонстрирующей её результативность и продуктивность.

Ключевые слова: толерантно ориентированный подход, модель, мониторинг, учебно-воспитательный процесс.

Summary. The article defines and justifies the principles of building a model for the formation of tolerance of junior schoolchildren in the teaching and educational process. It is shown that the development of tolerant culture of the younger generation is a manageable process that can be represented in the form of a model containing the target, content, operational and resultant blocks. To monitor the intermediate and final results of approbation of the developed model, it is planned to carry out monitoring, which is a necessary part of the model demonstrating its effectiveness and productivity.

Key words: tolerantly oriented approach, model, monitoring, educational process.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні, його реформування і модернізація характеризуються широким науковим, теоретичним і практико-орієнтованим пошуком напрямів перспективного розвитку толерантної культури підростаючого покоління.

Аналіз педагогічної, філософської, соціологічної, психологічної літератури дозволяє визначити толерантність як пріоритетну цінність гуманістичної

освіти, як домінуючий спосіб становлення поваги, прийняття, толерантності в людських відносинах. В цілому, толерантність визначає стабільність і благополуччя в сучасному українському суспільстві загалом, так і в освітньому просторі навчального закладу зокрема.

Реалізація толерантно орієнтованого підходу в освіті передбачає побудову толерантного освітнього простору шляхом організації навчально-виховного

процесу. У свою чергу, передбачається цілеспрямоване формування толерантності молодших школярів, яка являє собою одне з найважливіших якостей особистості, що характеризується сукупністю сформованих знань норм моралі і загальнолюдських цінностей, умінь використовувати їх у різних видах діяльності, у сприйнятті ставлення та поведінки іншої людини, що різняться за переконаннями, національністю, мовою, культурою, звичаями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір моделювання як методу дослідження пояснюється різноманітністю його функцій, а, отже, і можливостей. Згідно А. А. Брудному, «модель здатна виконувати функцію компактної організації фактів, показуючи їх взаємозалежність; придатна до того, щоб планувати подальші експерименти і проводити нові спостереження; має певну сферу застосування, в яку входять і очікувані явища ті, що будуть ймовірно встановлені; дозволяє залучити до аналізу кількісні дані, побудувати пояснення за допомогою нових змінних» [1, с. 90].

Необхідно відзначити, що під моделлю (франц. *modele*, від лат. *Modulus* — міра, зразок, норма) прийнято розуміти штучно створений зразок у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібний до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає і відтворює в більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між елементами цього об'єкта [2].

У педагогічних дослідженнях, С. В. Архангельського, К. Ю. Бабанського, В. І. Загвязинського, Е. С. Заїр-Бека, В. М. Ченців, В. О. Радіонова, модель розглядається як система, що включає в себе цілі, зміст, способи і засоби, а також результати освітнього процесу. Вона конкретизує тактичні цілі та завдання кожного елемента даного процесу, відображає їх взаємозв'язок і послідовність, визначає необхідні й оптимальні засоби і методи досягнення поставленої мети.

Н. В. Кузьміна в своїх дослідженнях сформулювала гносеологічні функції, критерії, етапи створення педагогічної моделі. До функцій вчена відносить ілюстративну, трансляційну, пояснювальну, прогностичну; критеріями ефективності педагогічних, динамічних систем виступають моделі кінцевих результатів, до яких прагне дослідник. Створення педагогічних моделей проходить, на думку Н. В. Кузьміної, наступні етапи: визначення об'єкта дослідження; активізація накопичених знань про оригінали; обґрунтування необхідності застосування методу моделювання; вибір істотних змінних і постулатів; відбір тих об'єктів, які найбільш легко піддаються вивченню [3].

Аналіз джерел з проблеми педагогічного моделювання дозволив зробити висновок, що до основних принципів розробленої моделі слід віднести принцип системності, технологічності, зворотного зв'язку, достатності, оперативності та перспективності

(О. С. Анісімов, А. Н. Дахін, Е. С. Заїр-Бек та ін). Ми вважаємо, що розглянута модель спрямована на реалізацію наступних основних функцій: розробка технології формування толерантності дітей молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі; апробація даної технології; емпіричний моніторинг її параметрів; корекція та оцінка отриманого результату.

Постановка проблеми. Процес формування толерантності учня повинен будуватися педагогом з урахуванням специфіки молодшого шкільного віку, носити цілеспрямований, комплексний характер. Сам процес формування толерантності здійснюватися за допомогою включення молодших школярів у навчально-виховний процес. При цьому враховуються індивідуальні особливості дитини, створюються ситуації успіху від вдало здійсненої колективної діяльності, здійснюється особистий приклад і педагогічна підтримка, використовується позитивний вплив громадської думки.

Молодший шкільний вік розглядається нами як самоцінний етап у розвитку особистості, який характеризується особливою інтенсивністю розвитку емоційно-чуттєвого ставлення до навколишнього світу, динамікою накопичення особистого досвіду взаємодії з людьми, сприйнятливості до засвоєння етичних норм, набуття вміння діяти в інтересах інших людей і т. д.

Мета статті — визначити та обґрунтувати принципи побудови моделі формування толерантності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У ході подальшого системного вивчення проблеми формування толерантності молодших школярів ми використовували метод моделювання, який визначається як метод опосередкованого вивчення і перетворення якостей, властивостей, сторін об'єкта чи процесу через конструювання моделі.

Основними джерелами створення моделі формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі стали ключові положення педагогіки і психології толерантності, теорії педагогічного спілкування; передовий педагогічний досвід формування толерантності у підростаючого покоління, тенденції його розвитку; власний досвід з об'єктом дослідження.

Алгоритм проектування моделі полягав у визначенні об'єкта, мети і завдань моделювання; виборі принципів моделювання; визначенні змісту, методів, засобів, форм модельованого процесу; виділення комплексу педагогічних умов, необхідних для досягнення поставленої мети; встановлення кінцевого результату, який повинен бути досягнутий при реалізації даної моделі; обґрунтуванні технології та інструментарію емпіричного моніторингу її параметрів.

До педагогічної моделі пред'являються певні вимоги — вона повинна бути: об'єктивною відповідністю об'єкту педагогічної практики, що моделюється;

здатною замінити її в певному відношенні; здатною забезпечити дослідну перевірку отриманих результатів; трактована в змістовних термінах педагогіки і т.д. [4]. Дослідники сходяться у думці, що будь-яка модель, в тому числі і педагогічна, як формалізована структура буде працювати тільки за умови її змістовного наповнення.

У нашому дослідженні під моделлю формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі розуміється опис і теоретичне обґрунтування структурних компонентів моделі.

В якості об'єкта моделювання у дослідженні виступає процес формування толерантності учнів початкових класів у навчально-виховному процесі. Теоретичне обґрунтування об'єкта вимагало уточнення сутності таких категорій як «формування», «формування толерантності особистості», «формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі», «процес формування толерантності учня», які разом з іншими поняттями утворюють термінологічне поле досліджуваної проблеми та дозволяють дати сутнісну характеристику досліджуваного процесу.

Так, у довідковій літературі дієслово «формувати» означає можливість надавати чому-небудь якусь форму, вид; організовувати, складати, створювати» [5]. В педагогіці під формуванням розуміють цілеспрямоване виховання, «формування», «ліплення», «конструювання», «проектування особистості» [6]; «процес розвитку та становлення особистості під впливом зовнішніх впливів виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямований розвиток особистості або будь-яких її сторін, якостей під впливом виховання і навчання; процес становлення людини як суб'єкта і об'єкта суспільних відносин» [7]; «організацію діяльності педагога і учнів у процесі виховання, освіти, навчання» [8, с. 89]; «процес набуття сукупності стійких властивостей і якостей особистості» [9, с. 106] і т.д. На наш погляд, під формуванням толерантності особистості необхідно розглядати процес розвитку толерантних якостей (емпатії, рефлексії, доброзичливості, чуйності та ін.), оволодіння необхідною кількістю толерантних знань, їх осмислення через емоційно-чуттєве уявлення і практичне застосування в різних ситуаціях спілкування.

Беручи за основу розуміння «процесу» (лат. *processus* — проходження, просування) як послідовної зміни явищ, станів у розвитку чого-небудь; сукупності послідовних дій для досягнення якого-небудь результату (А. М. Прохоров); закономірної, послідовної зміни явища, його переходу в інше явище (В. П. Фролов), процес формування толерантності учня розуміється нами як поступове досягнення гармонії і психолого-педагогічного єдності розвиваючої дії емоційно-чуттєвої та інтелектуально-практичної сфер особистості, що забезпечує накопичення, усвідомлення й розвиток школярем емоційно

пережитих і особистісно прийнятих толерантних норм поведінки.

Структурними компонентами представленої моделі є: цільовий (мета, завдання); змістовний (сутнісна характеристика педагогічного спілкування як умови формування толерантності молодших школярів, принципи, педагогічні умови); операційний (етапи, методи, засоби, форми) і результативний (критерії, рівні, очікуваний результат) блоки.

Цільовий блок представлений єдністю основної мети та завдань, вирішення яких забезпечує її досягнення. Метою реалізації нашої моделі є формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі. Дана мета висуває ряд завдань, а саме: формування толерантної свідомості (уявлень і понять, необхідних для прояву толерантності в ситуації вільного вибору); розвиток здатності проявляти толерантні емоції і почуття по відношенню до інших (повага, співчуття, співпереживання тощо); формування практичних умінь, навичок та навичок толерантної поведінки у різних ситуаціях взаємодії.

Завдання формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі пред'являє до нього ряд особливих вимог і детермінує переведення його в якісно новий стан. Педагогічне спілкування покликане забезпечити в педагогічній діяльності позитивний психоемоційний контакт між педагогом і учнями, перетворити дітей у суб'єктів спілкування, допомогти їм подолати різноманітні труднощі та бар'єри, що виникають в процесі взаємодії, перевести дітей зі звичної для них пасивної позиції на позицію співробітництва і перетворити їх у суб'єктів педагогічної творчості. У цьому випадку навчально-виховний процес утворює цілісну соціально-психологічну структуру педагогічної діяльності і виступає потужним фактором, умовою розвитку особистості молодшого школяра, у тому числі і їх формування толерантності. У моделі представлені основні сутнісні характеристики навчально-виховного процесу, спрямованого на формування толерантності молодших школярів (спрямованість, стиль, тип, засоби і форми).

Результативність будь-якого процесу залежить від того, в яких умовах він функціонує: від адекватного вибору умов багато в чому залежать не тільки показники окремих педагогічних результатів, але і якість освіти в цілому. Під педагогічними умовами дослідники зазвичай розуміють сукупність об'єктивних можливостей, обставин, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які певним чином структуровані, супроводжують освітній процес і направлені на досягнення поставленої мети.

З позиції нашого дослідження під організаційно-педагогічними умовами розглядається сукупність заходів, спрямованих на моделювання професійної діяльності вчителя в навчально-виховному процесі з метою ефективного управління процесом фор-

мування толерантності молодших школярів. При виявленні даних умов ми керувалися рекомендаціями Н. М. Яковлевої, яка вважає, що успішність їх визначення залежить від чіткості визначення мети і результату, який повинен бути досягнутий; від розуміння того, що вдосконалення навчально-виховного процесу досягається не за рахунок однієї умови, а їх взаємопов'язаного комплексу [10].

Аналіз та узагальнення літературних джерел, досвід практичної діяльності дозволив нам розробити комплекс наступних педагогічних умов цілеспрямованого формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі:

1) професійна компетентність і культура педагога, особистісні якості педагога, використання демократичного стилю, різноманітних форм педагогічного спілкування, що сприяють розвитку інтересу до толерантності як цінності;

2) поєднання різних стимулів, методів і прийомів, що спонукають до активної моральної поведінки школярів;

3) розвиток позитивних мотивів безконфліктної колективної діяльності учнів через створення сприятливої атмосфери, середовища.

Операційний блок моделі включає в себе основні компоненти толерантно орієнтованої технології, всі складові якої підпорядковані логіці процесу формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі. Кожному етапу технології (організаційно-підготовчого, змістовно-операційного, оціночно-рефлексивного) відповідають свої завдання (освітні, розвиваючі, виховні), зміст, методи, засоби і форми педагогічного спілкування.

Результативний блок включає в себе критерії оцінки ефективності даного педагогічного процесу, можливі рівні сформованості толерантності молодших школярів після реалізації моделі:

1) високий (виражена толерантність);

2) середній (толерантність проявляється ситуативно);

3) нижче середнього (інтолерантність виявляється ситуативно);

4) низький (виражена інтолерантність).

З метою контролю проміжних і підсумкових результатів апробації розробленої моделі необхідно здійснювати моніторинг, який є необхідною частиною моделі, що демонструє її результативність і продуктивність.

Довідникові джерела трактують поняття «моніторинг» (від лат. «monitor», що нагадує, наглядає) як дію, що забезпечує виконання функцій спостереження, контролю і попередження, що конкретизуються специфікою досліджуваного об'єкта і поставленими завданнями.

У нашому дослідженні під моніторингом розуміється поетапний процес оцінки стану досліджуваного явища, аналізу чинників, що підвищують ефективність даного процесу, виявлення оптималь-

ного змісту, форм, методів, засобів його організації. Це, насамперед, система збору даних щодо процесу формування толерантності молодших школярів, які описуються за допомогою виділених показників задля діагностики стану толерантності молодших школярів та оцінки її в динаміці.

Використання моніторингу в процесі дослідно-експериментальної частини роботи дозволить відповісти на питання: який стан толерантності молодших школярів, чи існує позитивна динаміка в розвитку толерантності молодших школярів в порівнянні з результатами констатуючого експерименту, які перспективи її розвитку?

Здійснення моніторингових процедур має реалізовуватися у дослідженні на основі принципів об'єктивності, цільового призначення, порівняння даних, адекватності, прогностичності і проходити в три етапи.

1. Підготовчий етап. Під час нього визначаються мета дослідження, об'єкти моніторингу, терміни проведення, організаційні заходи і т.д. Основною метою моніторингу був аналіз стану толерантності молодших школярів в процесі проведення дослідно-експериментальної роботи: рівневий (простежування рівневих змін по кожному показнику толерантності), порівняльний (зіставлення рівнів сформованості толерантності у молодших школярів контрольної і експериментальної груп) та комплексний (виявлення динаміки змін сформованості якостей, що входять до складу досліджуваної характеристики).

2. Етап збору інформації. При розробці моделі моніторингу ставиться мета складання такого діагностичного інструментарію, на основі якого можна було б оперативно отримувати об'єктивну інформацію про ефективність методичних і дидактичних матеріалів, що апробуються і на підставі неї складати висновки про доцільність використання тих чи інших форм, методів, засобів, прийомів формування толерантності молодших школярів.

Враховуючи, що найважливішою умовою якісного моніторингу є інтерпретація та операціоналізація понять, зіставлення теоретичних положень з емпіричними даними в цілях наукового обґрунтування діагностичних і прогностичних уявлень, для кожного критерію сформованості толерантності молодших школярів необхідно вказати емпіричні показники і систему дослідницьких засобів для їх фіксації (наприклад, ступінь прояву, повнота, адекватність, спостереження, експертні оцінки, проєктивні методики, тести, ситуації, що моделюються тощо).

У ході діагностики можна заповнювати групові та індивідуальні моніторингові карти толерантності молодших школярів, куди вносити дані, отримані різними методами, що надасть можливість накопичувати і зіставляти інформацію про рівні сформованості толерантності молодших школярів, а також відстежити її динаміку.

3. Етап обробки та аналізу отриманої інформації. Для реалізації цього етапу необхідно використовувати статистичні методи обробки і аналізу експериментальних даних.

Слід зазначити, що порівняння результатів показників, отриманих у контрольних і експериментальних групах, дозволить виявити статистично значущі відмінності, а результати експерименту повинні бути статистично достовірними і відповідати вимогам репрезентативності та надійності.

Висновки. Дослідження показало, що формування толерантності у молодших школярів — це керований процес, який можна представити у вигляді моделі, що містить в собі цільовий, змістовий, операційний та результативний блоки. Даний процес включає послідовні етапи (організаційно-підготовчий, змістовно-операційного і оцінно-рефлексивний), що представляють собою поступову реалізацію поставленої мети формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі.

Моделю формування толерантності молодших школярів побудована на принципах системності, технологічності, зворотного зв'язку, достатності, оперативності, перспективності і реалізується через цільовий, змістовий, операційний та результативний компоненти в навчальній і позакласній роботі початкової загальноосвітньої школи варіативним використанням форм, методів і прийомів особистісно орієнтованого виховання учнів.

Формування і прояв толерантності молодших школярів можливо відстежити за допомогою моніторингу, який представляє собою поетапний процес оцінки стану досліджуваного явища, аналізу чинників, що підвищують ефективність даного процесу.

Всі компоненти моделі, що розкривають внутрішню організацію процесу формування толерантності молодших школярів, взаємопов'язані між собою, несуть смислове навантаження і працюють на певний кінцевий результат — сформованість толерантності молодших школярів.

Таким чином, педагогічний зміст роботи по формуванню толерантності молодших школярів полягає в тому, щоб сприяти його просуванню від елементарних навичок безконфліктної поведінки до високого рівня толерантності, де потрібна самостійність ухвалення рішення і усвідомлений моральний вибір. Досягненню цієї мети сприяє ефективна технологія реалізації науково обґрунтованої моделі формування толерантності молодших школярів в навчально-виховному процесі.

Перспективи подальшого дослідження. Подальші дослідження будуть спрямовані на отримання даних, які дозволять визначити ефективність розробленої моделі. Це відобразиться в отриманні достовірному збільшенні показників, що характеризують толерантність молодших школярів в експериментальних групах.

Література

1. Брудный А. А. К проблеме моделирования в социальной психологии / Методология и методы социальной психологии. — М.: Наука, 1977. — С. 86.
2. Монахов В. М. Методология проектирования педагогической технологии (аксиоматический аспект) / Школьные технологии. — 2000. — № 3. — С. 57–71.
3. Кузьмина Н. В. Методы педагогических исследований. — М., 2002.
4. Лисичкин В. А. Прогностика. Основные термины и понятия. — М., 1970.
5. Советский энциклопедический словарь / [Гл. ред. А. М. Прохоров]. 4-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 1632 с.
6. Макаренко А. С. Педагогические сочинения в 7 т. / [Сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов]. М.: Педагогика, 1984.
7. Казарцева О. М. Культура речевого общения: Теория и практика общения: Учебное пособие — 4-е изд. — М.: Флинта, 2003. — 496 с.
8. Безрукова В. С. Педагогика: Проективная педагогика. — Екатеринбург: Деловая кн., 1996. — 342 с.
9. Сластенин В. А. Педагогика. Инновационная деятельность. — М.: Магистр, 1997. — 224 с.
10. Яковлева Н. М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач: дис. ... докт. пед. наук. — Челябинск, 1992. — 403 с.

УДК 378:373.3.011.3

Фенцик Оксана Миколаївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти

Мукачівський державний університет

Фенцик Оксана Николаевна

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры педагогики дошкольного и начального образования

Мукачевский государственный университет

Fentsyk Oksana

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the

Department of Pedagogy Preschool and Primary Education

Mukachevo State University

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

FORMATION OF THE STUDENTS METHODOLOGICAL COMPETENCE

Анотація. У статті розглянуто проблему формування методичної компетентності студентів до реалізації завдань мовно-літературної освітньої галузі.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, методична компетентність, методична підготовка.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования методической компетентности студентов к реализации задач языка и литературы в начальной образовательной школе.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, методическая компетентность, методическая подготовка.

Summary. In the article is disclosed the essence of the concept of methodical competence of the teacher of elementary school, and is presented its structure.

Key words: competence, professional competence, methodical competence, professional methodical preparation.

Українське суспільство модернізує освітній простір відповідно до викликів ХХІ ст. Одним із ключових компонентів концепції Нової української школи є оновлення змісту освіти, що заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві [1, с. 7].

У контексті реалізації сучасної державної освітньої політики особлива увага спрямована на особистість учителя. Оскільки початкова школа знаходиться на передових засадах реформування національної освіти, тому актуальною проблемою сьогодення є підготовка професійно компетентного вчителя початкових класів у системі вищої освіти. Результатом такої підготовки є не тільки знання, а практична готовність майбутніх педагогів до організації освітнього розвивального процесу в умовах динамічних змін та різних ситуацій. Такими результатами є компетентність та її складові — професійні і базові (ключові) компетенції.

Проблема професійної компетентності вчителя початкових класів перебуває у центрі уваги таких науковців: В. Бондар, О. Біда, Л. Коваль, С. Мартиненко, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та інші.

Аналіз наукових джерел показав, що немає єдиного підходу щодо визначення змісту й структури професійної компетентності педагога. На думку О. Савченко, професійна компетентність педагога є інтегрованим результатом набуття особистістю знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду, професійної діяльності, ґрунтується на ціннісно-мотиваційних орієнтирах, що виявляються у поведінці, рефлексії. Компетентність не лише синтезує результати його сумлінного й систематичного навчання в аудиторії у співпраці з викладачем, а й самоосвіту, життєвий досвід, ставлення до майбутньої професії [3, с. 19].

У структурі професійної компетентності деякі науковці виокремлюють методичну компетентність.

На нашу думку, саме методична компетентність учителя початкових класів заслуговує найбільшою увагою, оскільки йдеться про компетентність до навчання різних освітніх галузей початкової школи.

Методична компетентність вчителя початкових класів у навчанні молодших школярів освітньої галузі «Математика» стала предметом дослідження Н. Глузман, Л. Коваль, С. Скворцової і Я. Гаєвець, О. Борзенкової та ін; методична компетентність у навчанні освітньої галузі «Природознавство» І. Вікторенко; природознавча як складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи (А. Бальоха, І. Жаркова, С. Приходько).

Реалізація мети і завдань мовно-літературної освітньої галузі (за новим Державним стандартом освіти[2]) вимагає якісної мовно-літературної та методичної підготовки вчителя початкових класів у вищому педагогічному навчальному закладі.

Методичну компетентність учителя початкових класів до навчання математики С. Скворцова трактує як «властивість особистості, що виявляється в здатності ефективно розв'язувати стандартні та проблемні методичні задачі, яка ґрунтована на теоретичній і практичній готовності до проведення занять за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і вмінь з окремих розділів та тем курсу, етапів навчання й досвіду їх застосування (дидактико-методичних компетенцій)» [4, с. 255].

Уважаємо, що формування методичної компетентності — це процес набуття педагогом сукупності компетенцій, що дозволяють успішно здійснювати професійну діяльність, реалізовувати і впроваджувати інноваційні методики для підвищення якості мовно-літературної освіти у початковій школі. Під компетенціями розуміємо такі характеристики педагога, що визначають індивідуальний стиль роботи вчителя, спосіб досягнення освітньої мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності.

Зважаючи на те, що методична компетентність є результатом оволодіння системою компетенцій, то в її структурі виділяємо такі компетенції: *мовно-літературознавча* (лінгвістична й літературознавча обізнаність; володіння нормами української літературної мови та основами аналізу літературного твору); *комунікативна* (охоплює комунікативні здібності вчителя, комунікативно досконале мовлення, комунікативну культуру); *соціокультурна*

(вміння до формування засобами предмета патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу, державної та рідної мови, державних символів); *частково-методична та технологічна* (охоплює розуміння закономірностей розвитку мовної особистості, формування комунікативної та читацької компетентностей молодших учнів; вміння визначати цілі компетентісно орієнтованого уроку української мови та літературного читання та відповідно добирати методи, прийоми та засоби навчання; здатність проектувати та моделювати уроки мовно-літературної освітньої галузі за різними навчальними технологіями); *діяльнісна* (охоплює знання, уміння, навички, досвід планування як власної діяльності, так і конкретного учня, класу, враховуючи знання методики й технології навчального процесу на уроках української мови та літературного читання); *прогнозувально-рефлексивна* (включає вміння конструювати траєкторію мовного та літературного розвитку молодшого школяра, технологічно прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-виховного процесу, здійснювати контрольню-оцінювальну діяльність); *контрольно-оцінювальна* (вміння оцінювати навчальні досягнення учнів, вміння відстежувати результати навчання у процесі формування мовленнєвої діяльності та вносити корективи).

Таким чином, основу методичної компетентності до реалізації завдань мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту початкової загальної освіти становлять мовно-літературні, дидактико-психологічні та методичні знання, уміння, навички, цінності, ставлення і способи дій, які сприяють успішно вирішувати завдання мовно-літературної освітньої галузі. Методична компетентність майбутніх учителів початкових класів безпосередньо формується під час методичної підготовки, де закладається здатність учителя забезпечувати формування усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання і письма), засвоєння нових освітніх підходів (компетентісного, особистісно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, інтегрованого та соціокультурного), методичних ідей і технологій (ігрових, розвитку критичного мислення, інтерактивних, розвивальних, ТРВЗ та ін.); здійснюється формування початкового досвіду застосування інноваційних методів, форм і засобів організації навчання на уроках української мови та літературного читання; здатність до професійної рефлексії, відкритості до змін та новацій нової української школи.

Література

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczya.pdf>
2. Проект нового Державного стандарту початкової загальної освіти [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nus.org.ua/library/>
3. Савченко О. Я. Компетентісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. — Донецьк: Каштан, 2011. — С. 15–22.
4. Скворцова С. О. Методична компетентність учителя початкової школи / С. О. Скворцова // Педагогічні науки: збірник наукових праць. — Херсон: ХДУ, 2014. — Випуск 65. — С. 254–259.

УДК 159.953.2

Прядко Наталья Васильевна

*кандидат психологических наук,
доцент кафедры практической психологии
Днепровский гуманитарный университет*

Прядко Наталія Василівна

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Дніпровський гуманітарний університет*

Pryadko Natalia

*PhD in Psychology,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology
Dneprovsky Humanitarian University*

ВЛИЯНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИХ И ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ СМЫСЛОВОЙ ПАМЯТИ

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ І ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ СМИСЛОВОЇ ПАМ'ЯТІ

INFLUENCE OF INDIVIDUALLY-TYOLOGICAL AND PERSONAL PECULIARITIES OF THE PERSONALITY ON PRODUCTIVITY OF SENSE MEMORY

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема развития смысловой памяти в зависимости от темпераментных и личностных особенностей студенческой молодежи.

Ключевые слова: индивидуально-типологические особенности, информация, личность, параметры индивидуальности, понятийно-смысловая связь, внешняя связь, конкретно-смысловая связь.

Анотація. У даній статті розглядається проблема розвитку смислової пам'яті в залежності від темпераментних і особистісних особливостей студентської молоді.

Ключові слова: індивідуально-типологічні особливості, інформація, особистість, параметри індивідуальності, понятійно-смысловий зв'язок, зовнішній зв'язок, конкретно-смысловий зв'язок.

Summary. In this article, the problem of the development of the semantic memory is considered depending on the temperamental and personal characteristics of the student youth.

Key words: individual-typological features, information, personality, individuality parameters, conceptually semantic connection, external connection, concrete-semantic connection.

Память значительно расширяет познавательные возможности человека, обеспечивает активность учебной деятельности, приобретение профессиональных знаний, умений и навыков. Об этом достаточно полно отражено в исследованиях отечественных и зарубежных психологов (П. Зинченко, А. Лурия, П. Блонского, А. Леонтьева, Р. Кеттеллом, С. Соловьева, А. Смирнова, В. Ляудис, Э. Голубевой и др.). Память является одним

из самых ценных свойств человеческой жизни. Поэтому возникает необходимость изучения факторов влияющих на развитие когнитивных процессов личности [2, с. 118].

При изучении влияния личностных свойств на эффективность словесно-смысловой памяти выделяют типологические особенности и симптомокомплексы личности (эмоциональные и интеллектуальные), которые выступают индикатором продуктивности памяти.

Объект: мнемические процессы личности.

Предмет: показатели продуктивности памяти в юношеском возрасте.

Целью исследования является выявления взаимосвязи продуктивности смысловой памяти темпераментных и личностных особенностей.

Гипотезой нашего исследования является предположение о том, что личностные и индивидуально-типологические особенности влияют на когнитивное развитие.

Базой исследования является Днепропетровский гуманитарный университет. В диагностике приняли участие студенты 1–3 курса психологического и юридического факультетов ДГУ возрастом от 17–20 лет.

В исследовании приняло участие 154 человека (100%), из них: женщин 102 человека (66,2%), мужчин 52 человека (33,8%).

Полученные результаты. Типологические особенности представлены при помощи показателя индивидуальности. Типологические особенности представлены при помощи показателя индивидуальности p' , который был получен на основании результатов, полученных по методике Г. Айзенка.

$$p = \sqrt{E^2 + N^2} \quad (1)$$

где $\sqrt{E^2}$ — значение интро-экстраверсии; N^2 — значение стабильности-нейротизма. Т.к., E и N имеют различные числовые значения (от 0 до 24), то в случае если значения превышают 12 значение p' для различных типов темперамента находилось следующим образом:

$$E' = E - 12; N' = N - 12 \quad (2)$$

Нами получены количественные показатели индивидуальности по каждому типу темперамента, которые позволяют все экспериментальные точки собрать на одной плоскости и выявить соответствующие закономерности типологических особенностей личности.

	Х	С	Р	М	Ф
	-----*	-----*	-----*	-----*	-----*
p'	7,6	11,8		8,9	9,95

Исследование личностных особенностей проводилось по симптомокомплексам и проявлениям каждого симптомокомплекса с помощью методики Р. Кеттелла «16 PF»

— **Симптомокомплекс интеллектуальных свойств**

- Интеллектуальные возможности личности (В+М);
- Гибкость и оперативность мышления (N+Q1).

— **Симптомокомплекс эмоциональных свойств**

- Чувствительность личности к эмоциональным воздействиям (С+I);
- Проявления тревожности, как личностного свойства (О+Q4)

Для выявления продуктивности смысловой памяти использовали методику «Парные ассоциации», что позволило выявить следующие виды связей: понятийно-смысловая связь I1; внешняя связь I2; конкретно-смысловая связь I3.

Получив результаты по каждой методике, провели сопоставление средних значений между собой, что дало возможность выявить те или иные тенденции, которые позволяют подтвердить или опровергнуть гипотезу нашего исследования. Сопоставление производится с двумя симптомокомплексами последовательно.

Симптомокомплекс интеллектуальных свойств

p'	6,7	8,6	10,3	12,1	p'	8,5	9,2	9,6	11,5
(В+М)	13,0	14,0	12,2	12,4		13,2	13,2	14,4	13,0
(N+Q1)	13,4	11,9	14,4	13,8		12,4	12,0	15,0	14,2
Ж	х	м	ф	с	М	х	м	ф	с
I ₁ , %	69	71	67	69		77	79	71	75
I ₂ , %	62	57	75	70		64	61	77	67
I ₃ , %	74	75	61	71		79	79	73	78

Симптомокомплекс эмоциональных свойств

p'	6,7	8,6	10,3	12,1	p'	8,5	9,2	9,6	11,5
(С+I)	11,0	12,0	14,8	14,6		10,4	11,6	14,4	15,2
(О+Q4)	12,6	13,8	9,7	10,6		12,2	15,4	9,2	10,4
Ж	х	м	ф	с	М	х	м	ф	с
I ₁ , %	69	71	67	69		77	79	71	75
I ₂ , %	62	57	75	70		64	61	77	67
I ₃ , %	74	75	61	71		79	79	73	78

Полученные данные свидетельствуют о том, что существуют различия в продуктивности смысловой памяти в зависимости от гендера и индивидуально-типологических особенностей. Эти различия заключаются:

1) с увеличением p' , происходит повышение продуктивности словесно-смысловой памяти у мужчин и женщин (I1; I3);

2) выявлена зависимость между p' и В+М у женщин (рост p' , увеличивает показатель В+М; С+I у не стабильных, у стабильных-снижает);

3) с увеличением p' , снижается показатель В+М у мужчин; увеличивается О+Q4, С+I. N+Q1 снижается по группе в целом.

То есть, существует взаимосвязь мнемических процессов и особенностей показателей индивидуальности p' . Повышение продуктивности словесно-смысловой памяти зависит от показателя p' . Увеличение показателя интеллектуального и эмоционального симптомокомплекса определяет увеличение показателя продуктивности смысловой памяти по (I1; I3). С увеличением p' , количество воспроизведенной информации снижается по I2 связи по интеллектуальному, так и эмоциональному симптомокомплексу. Выявлены гендерные особенности продуктивности словесно-смысловой памяти — у мужчин объем продуктивности выше, чем у женщин.

Литература

1. Аткинсон Р., Шифрин Р. Человеческая память: система памяти и процессы управления / Психология памяти: Хрестоматия // Ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. — М.: ЧеРо, 2000. — С. 517–546.
2. Психология памяти / Под редакцией Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. — 3-е издание, переработанное и дополненное. — Москва: АСТ, 2008. — 656 с. — (Хрестоматия по психологии). — 7000 экз. — ISBN978-5-17-048615-1.
3. Приснякова Л. М. Нестационарная психология: монография — Киев: Дніпро, 2001 — 255 с.
4. Приснякова Л. М. Системный синтез психофизиологических процессов: Монография. Днепропетровск-Киев. 2008. — 357 с.

Григоровський Петро Євгенійович

кандидат технічних наук, перший заступник директора

Державне підприємство «Науково-дослідний інститут будівельного виробництва»

Григоровский Петр Евгеньевич

кандидат технических наук, первый заместитель директора

Государственное предприятие

«Научно-исследовательский институт строительного производства»

Hryhorovskiy Petro

PhD in Civil Engineering, First Deputy Director

State Enterprise «Research Institute of Construction Production»

Фурсов Юрій Васильович

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри архітектури будівель і споруд та дизайну архітектурного середовища
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*

Фурсов Юрий Васильевич

кандидат технических наук,

*доцент кафедры архитектуры зданий и сооружений и дизайна архитектурной среды
Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Fursov Yuri

PhD in Civil Engineering, Docent of the Department of Architecture

Buildings and Structures and Design of the Architectural Environment

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Чуканова Наталія Петрівна

завідувач відділу обстеження, комплексної діагностики

й експериментального проектування будівель і споруд

Державне підприємство «Науково-дослідний інститут будівельного виробництва»

Чуканова Наталья Петровна

заведующий отделом обследования, комплексной диагностики

и экспериментального проектирования зданий и сооружений

Государственное предприятие

«Научно-исследовательский институт строительного производства»

Chukanova Natalia

Head of the Department of Examination, Complex Diagnostics

and Experimental Design of Buildings and Structures

State Enterprise «Research Institute of Construction Production»

РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

РАЗВИТИЕ МЕТОДИКИ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ НАБЛЮДЕНИЙ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

DEVELOPMENT OF THE METHOD OF INSTRUMENTAL OBSERVATIONS OF BUILDINGS AND STRUCTURES

Анотація. У статті розкрито аспекти інструментальних спостережень при експлуатації будівель і споруд. Отримано результати, що засвідчують зв'язок між тривалістю життєвого циклу об'єктів і урахуванням загроз пошкодження конструктивних елементів. Досліджено показник уразливості будівлі та його вплив на зміст спостережень.

Ключові слова: будівлі і споруди, інструментальні спостереження, методи, уразливість.

Аннотация. В статье раскрыты аспекты инструментальных наблюдений при эксплуатации зданий и сооружений. Получены результаты, подтверждающие связь между продолжительностью жизненного цикла объектов и учетом возможных повреждений конструктивных элементов. Исследован показатель уязвимости здания и его влияние на содержание наблюдений.

Ключевые слова: здания и сооружения, инструментальные наблюдения, методы, уязвимость.

Summary. The article describes aspects of instrumental observations in the operation of buildings and structures. The results confirming the relationship between the duration of the life cycle of objects and the possible damage to structural elements are obtained. The vulnerability index of the building and its influence on the content of observations were studied.

Key words: buildings and structures, instrumental observations, methods, vulnerability.

Вступ. Життєвий цикл будівельного об'єкту залежить не тільки від якості будівельних матеріалів та виконання будівельних робіт, але і від змісту експлуатації, вчасного та точного урахування загроз пошкодження будівель та прогнозування динаміки їх технічного стану, що неможливо без вимірювальних операцій з отримання даних для його безпечного функціонування.

Огляд публікацій за темою. Питання інструментального моніторингу за станом об'єктів, що експлуатуються, з часом все більше ускладнюються. Це пов'язано з підвищенням складності будівель та споруд, з постійною динамікою у розробці нормативів для моніторингу [1, 2], з різноманіттям методів спостережень [3]. Сучасна будівельна наука характеризується існуванням змістовних напрямків за цією проблемою, де основними представниками є нормативні та наукові праці В. Балицького у співавторстві [2], В. Казачека [3], Н. Гречко [5], І. Шумакова [6]. Серед авторів наукових досліджень немає єдності щодо оцінки впливу факторів різного характеру на формування системи інструментальних спостережень за будівлями, не існує діюча методологія моніторингових спостережень, не класифіковані фактори впливу на технічний стан об'єкту протягом його життєвого циклу.

Мета. Для визначення необхідності та обсягів вимірювальних операцій з отримання даних для безпечної експлуатації об'єкту проаналізувати вплив уразливості будівель і споруд на термін безпечної експлуатації.

Результати досліджень. Тривалість життєвого циклу будівель значною мірою залежить від своєчасного урахування загроз пошкодження будівлі та прогнозування погіршення їх технічного стану під впливом зовнішніх (природних, техногенних) та внутрішніх (будівельних, експлуатаційних) факторів.

Алгоритм оцінки ризиків пошкодження будівель наведено на рис. 1. На передпроектному етапі на основі інженерних вишукувань, статистичних даних про територію забудови визначаються фактори, які

можуть привести до пошкодження будівлі. Аналогічні кроки проводяться і при прийнятті рішень про контроль технічного стану вже існуючих будівель, а також будівель, що розташовані в зоні нового будівництва про територію наведено на рисунку при ущільненій забудові.

При низькій уразливості будівель (НУ) контроль параметрів будівлі не проводиться. Експлуатація будівлі проводиться з використанням звичайних сезонних оглядів та періодичних ремонтно-відновлювальних робіт. Термін ремонту визначається, виходячи з терміну життя будівлі та прогнозованого зношення будівлі.

При середній та високій уразливості (СУ, ВУ) вибору методів контролю передують оцінка можливих економічних збитків при ураженні будівлі можливими загрозами. При виборі методів контролю оцінюється вартість робіт з контролю для різних систем в порівнянні з можливими збитками і при необхідності корегується періодичність контролю, кількість точок вимірювань тощо. Алгоритм організації вимірювальних робіт в процесі експлуатації будівель і споруд представлено на рис. 2, 3.

При цьому враховано низьку уразливість (рис. 2, а): експлуатація будівлі виконується в звичайному режимі (виконуються сезонні огляди, профілактичні роботи тощо). При досягненні терміну експлуатації, що дорівнює терміну періодичності ремонтно-відновлювальних робіт T_p , проводиться обстеження технічного стану будівлі і за результатами обстеження приймається рішення про ремонтно-відновлювальні роботи та їх склад, якщо це має технічний сенс. Після виконання ремонтно-відновлювальних робіт експлуатації будівлі продовжується в звичайному режимі. Якщо ремонтно-відновлювальні роботи не вирішують питання відновлення працездатності будівлі, приймається рішення про її реконструкцію чи ліквідацію.

На рис. 2 наведено алгоритми організації вимірювальних робіт у випадку середньої та високої уразливості будівлі. У цих випадках експлуатація будівлі

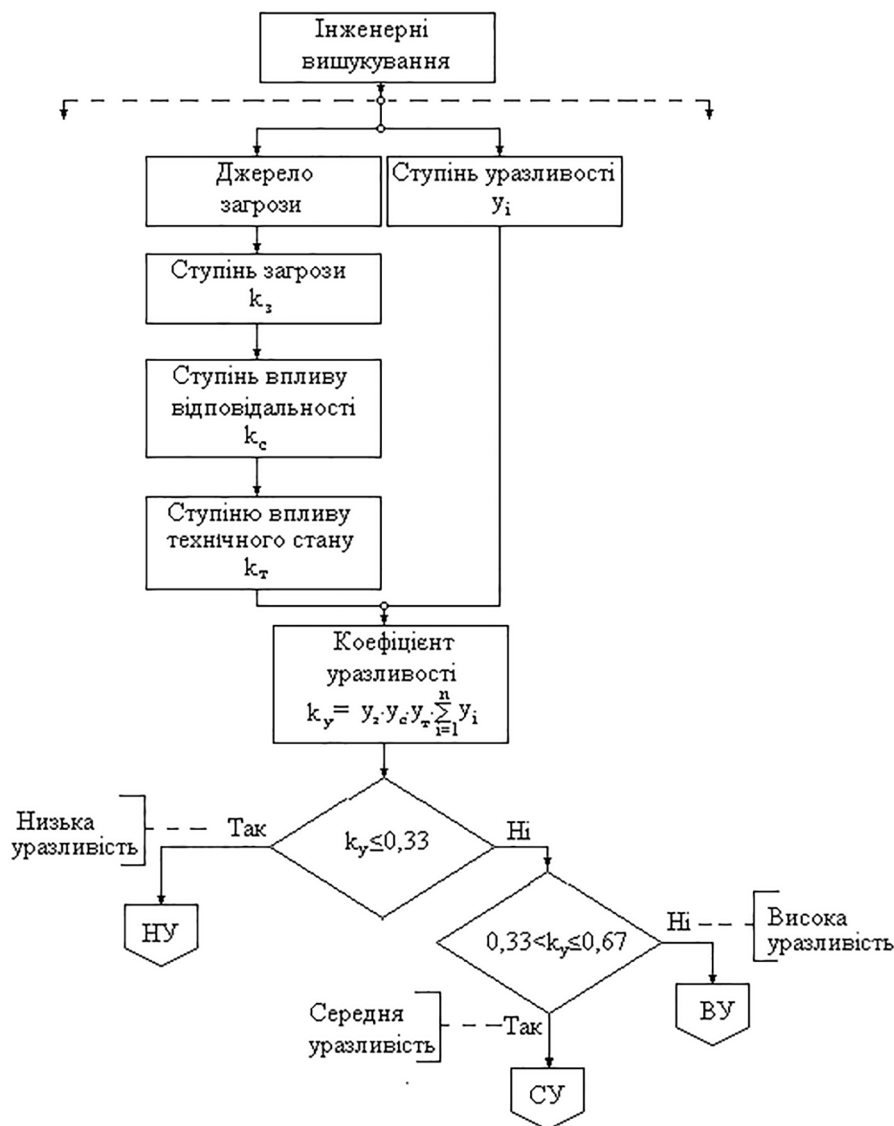

Рис. 1. Алгоритм визначення уразливості будівель з урахуванням впливу факторів
Джерело: розробка авторів

також виконується, як і при низькій уразливості, але в період до досягнення терміну встановленої періодичності ремонтно-відновлювальних робіт T_p виконуються періодичні вимірювання параметрів будівлі, які визначені в період проектування за результатами аналізу уразливості будівель. Алгоритми виконання цих робіт аналогічні, але при високій уразливості кількість параметрів може бути більшою, а періодичність вимірювань меншою, або, при використанні автоматичних систем, постійною.

Контроль завжди починається з вимірювання початкових контрольних значень всіх параметрів, які будуть використовуватись при прогнозуванні розвитку процесів. При контролі за параметрами будівлі з початку її експлуатації завжди відбуваються процеси припрацювання. Відбувається початкове осідання будівлі, термін якого T_0 визначається характеристиками ґрунтів (табл. 1).

У разі, якщо термін T_0 вже закінчився, виконується контроль параметрів, що визначені при проектуванні. Визначаються прогнозні значення параметрів на момент наступного вимірювання. При досягненні терміну контролю T_k проводиться вимірювання параметрів будівлі та виконується порівняння їх значень з прогнозованими. Якщо отримані значення відповідають прогнозованим з достатньою точністю, контроль продовжується в звичайному режимі. При значному відхиленні параметрів від прогнозованих необхідно виконати аналіз причин відхилення і за потреби провести ліквідацію причин відхилення.

У разі, якщо термін T_0 ще не закінчився, окрім параметрів, що заплановані, виконується також контроль початкових осідань будівлі. У разі, якщо при проектуванні заплановано контроль осідань, то це відбувається в єдиному процесі.

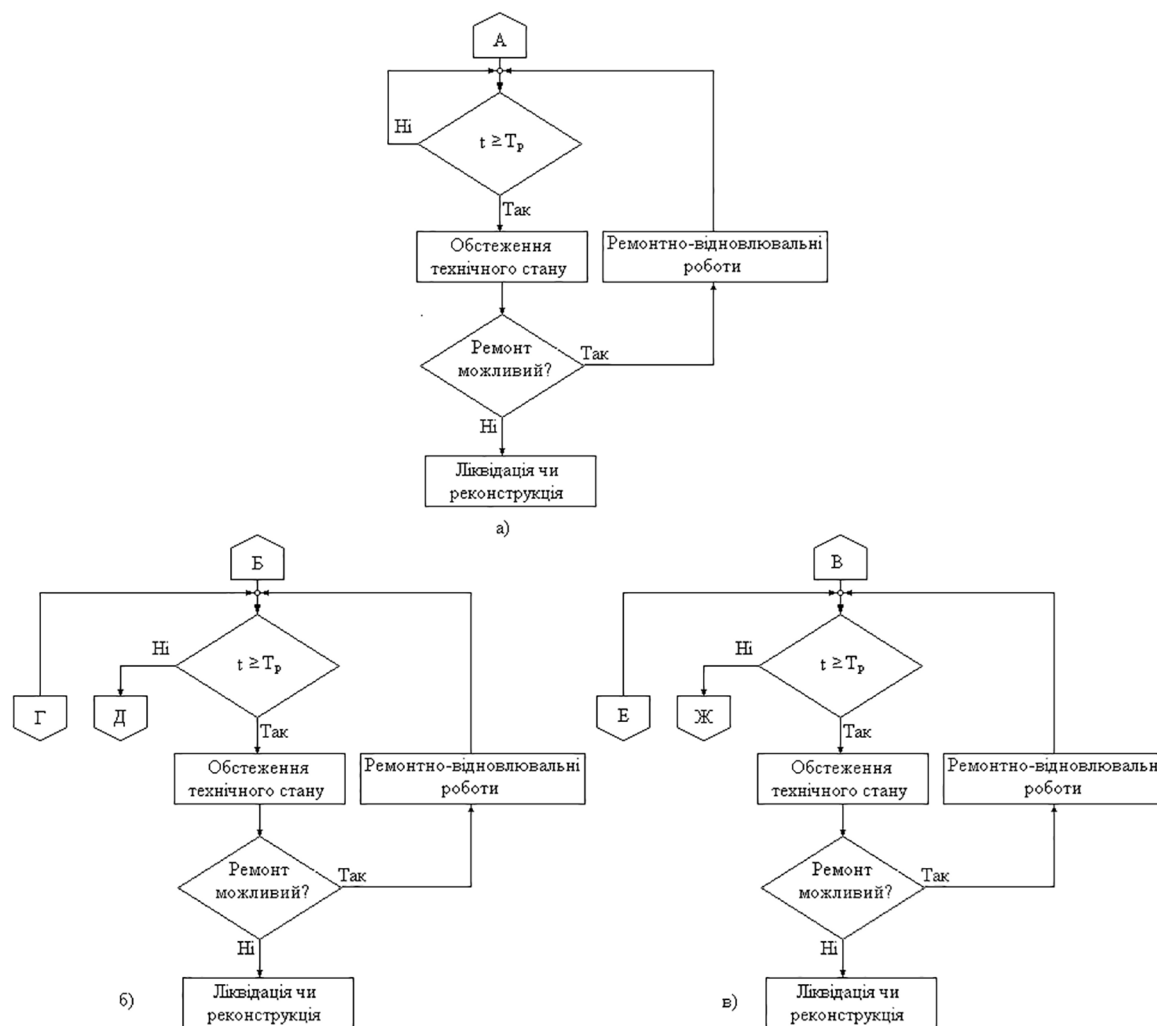

Рис. 2. Алгоритм організації вимірювальних робіт в процесі експлуатації будівель і споруд (низька уразливість)
Джерело: розробка авторів

Можливі збитки від несвоечасного виявлення пошкоджень запропоновано виконувати шляхом оцінки ризиків послідовно для окремих однорідних за природними і техногенними умовами і геологічними небезпеками територій, будівель, споруд з періодом попередження (час, на який виконується оцінка можливих негативних наслідків), рівним встановленому терміну служби будівель, споруд без ремонтно-відновлювальних робіт.

Ризик економічних збитків в результаті загрози пошкодження будівель і споруд B_z можна встановити з урахуванням часу негативної дії цієї небезпеки на оцінюваний об'єкт за формулою:

$$B_z = P_z \cdot V_z \cdot B_o \cdot T_{zag} \quad (1)$$

де $P_z = \frac{T_{zag}}{T_c}$ — вірогідність пошкодження за період

строку служби;

$T_{zag} = T_p$ — час можливого пошкодження (термін наступних ремонтно-відновлювальних робіт), років;

T_c — термін служби будівлі, років;

V_z — економічна уразливість будівлі до пошкодження (визначається з табл. 1, 2), 1/рік;

B_o — вартість будівлі на час початку вимірювань, тис. грн.

При проведенні оцінок економічних втрат для будівель і споруд, що є історичними або архітектурними пам'ятниками, рекомендується замінювати у формулі (1) вартість цих об'єктів на вартість їх відновлення. Ризик загальних економічних втрат в результаті пошкодження будівель і споруд можна встановити як суму збитків від окремих ризиків. При оцінці економічних ризиків на стадії проектування економічну уразливість можна визначити з табл. 1, 2 як середнє значення.

Враховуючи коефіцієнт уразливості будівлі k_y та коефіцієнт фізичного зношення будівлі k_{zn} , визначимо можливі загальні економічні збитки будівлі:

$$B_z = k_y \cdot (1 - k_{zn}) \cdot \sum_{i=1}^n B_{zi}, \quad (2)$$

де B_{zi} — економічні збитки від i -ої загрози, тис. грн.;
 n — кількість факторів загроз.

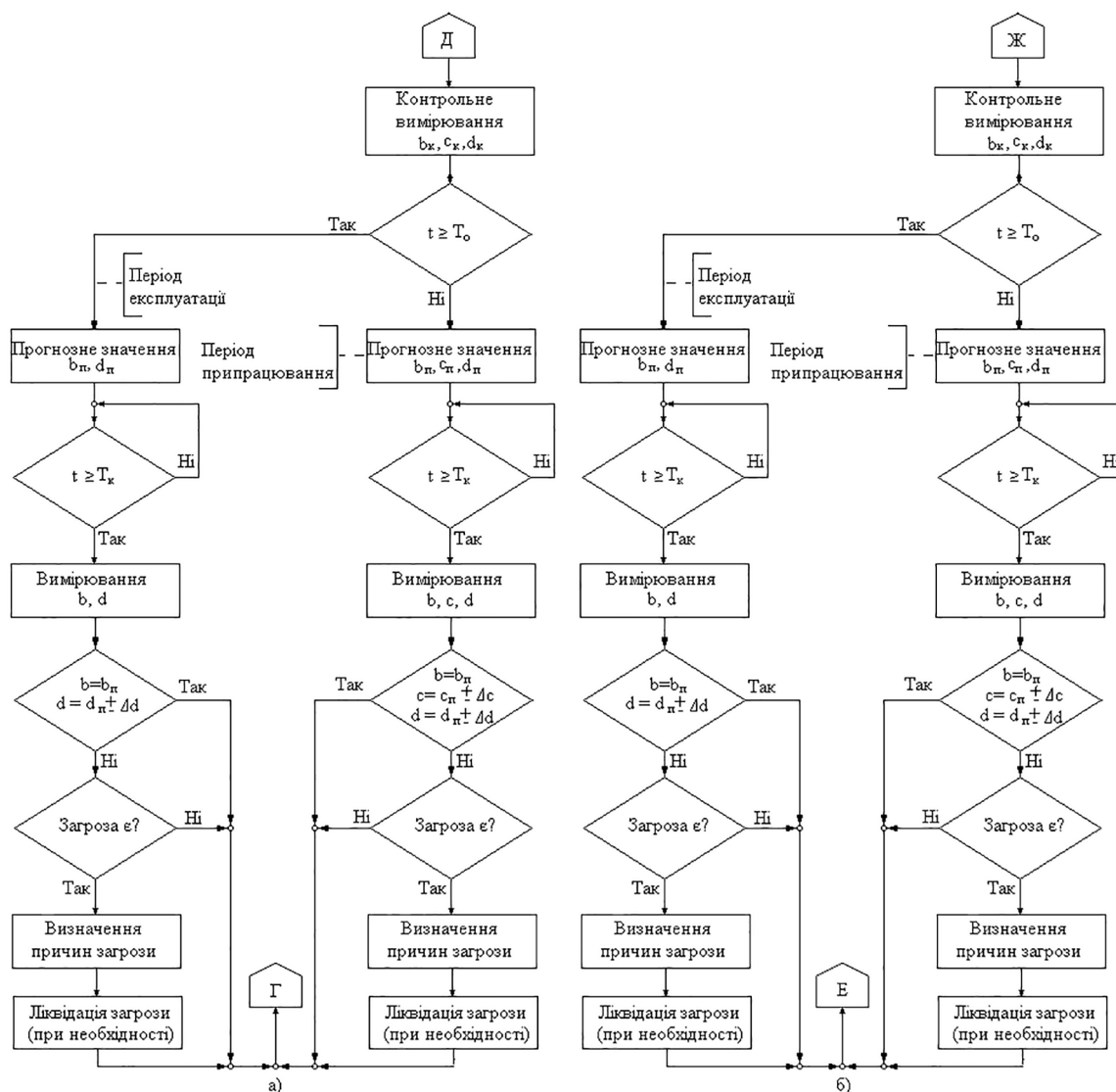

Рис. 3. Алгоритм організації вимірювальних робіт в процесі експлуатації будівель і споруд (середня та висока уразливість)

Джерело: розробка авторів

Таблиця 1

Середнє значення економічної уразливості для процесу підтоплення сильно агресивними підземними водами

Тип фундаменту	Потужність зони підтоплення в межах фундаменту / Глибина залягання фундаменту
Стовбчастий чи пальовий	0,0075
Стрічковий	0,007
Плитний	0,0065
При середньої агресивності підземних вод уразливість зменшується на 20%, при слабкій агресивності — на 30%	

Джерело: розробка авторів

Таблиця 2

Середнє значення економічної уразливості для осідання основ, що викликані ущільненням ґрунтів, розвитком карстових, пливунних та подібних геологічних загроз

Тип несучих конструкцій	Осідання, см	Площа осідання / Загальна площа фундаментів
		0,5
Каркасні	10÷15	0,30
Безкаркасні неармовані	10÷15	0,14
Безкаркасні армовані	12÷15	0,05
Монолітні	12÷15	0,005

Джерело: розробка авторів

В загальному вигляді коефіцієнт фізичного зношення будівлі $k_{\text{зн}}$ визначається за виразом:

$$k_{\text{зн}} = \sum_{i=1}^m k_{\text{зни}} \cdot k_{\text{еви}}, \quad (3)$$

де $k_{\text{зни}}$ — коефіцієнт фізичного зношення i -ої конструкції;

$k_{\text{еви}}$ — коефіцієнт відновлювальної вартості i -ої конструкції;

m — кількість конструкцій в будівлі, які мають пошкодження, шт.

В разі початку спостережень відразу після будівництва $k_{\text{зн}} = 1$.

Висновки. Рішення про необхідність спостереження, його склад та періодичність приймається за результатами визначення коефіцієнта уразливості: при низької, середньої та високої уразливості будівлі рівень спостереження відповідно звичайний, підвищений та особливий. Зміст системи вимірювань та контрольовані параметри визначають індивідуально, з урахуванням аналізу можливого впливу факторів. За результатами спостережень можливе прогнозування подальшого розвитку процесів.

Література

1. Нормативні документи з питань обстежень, паспортизації, безпечної та надійної експлуатації виробничих будівель і споруд. — К.: НДІБВ, 2003. — 144 с.
2. Балицький В. Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану: ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016. — [Чинний з 2017-04-01] / В. Балицький, О. Галінський, О. Гармаш, П. Григоровський та ін. — К.: ДП «УкрНДНЦ», 2017. — 47 с. — (Національний стандарт України).
3. Казачек В. Г. Проблемы нормирования сроков службы зданий и сооружений / В. Г. Казачек // Вестник Полоцкого государственного университета. — Минск: Комитет по техническому нормированию и стандартизации в области архитектуры и строительства. Серия F. 2010. — С. 56–71.
4. Григоровський П. Є. Особливості розрахунку трудовитрат на проведення геодезичних робіт у будівництві: [текст] / П. Є. Григоровський, Н. П. Чуканова // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва: зб. наук. пр. Західного геодезичного товариства УТГК. — Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. — Вип. 1(27). — С. 148–151.
5. Гречко Н. В. Оптимизационные задачи прогнозирования параметров процесса устройства высокопрочных бетонных полов / Н. В. Гречко, И. В. Шумаков, В. Н. Секретная, Д. В. Ракивненко // Науковий вісник будівництва. — 2014. — № 1. — С. 50–56. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvb_2014_1_14
6. Шумаков И. В. Высокопрочные бетонные полы: технологии, качество, долговечность: монография [Электронный ресурс] / И. В. Шумаков, В. Н. Секретная // Харьков: Мисдрук, 2016. — 220 с. — Режим доступу: http://mirknig.su/knigi/stroitelstvo_i_remont/130079-vysokoprochnye-betonnye-poly-tehnologii-kachestvo-dolgovechnost.html

УДК 629.1.032.1

Карачун Володимир Володимирович

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри біотехніки та інженерії*

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Карачун Владимир Владимирович

*доктор технических наук, профессор,
профессор кафедры биотехники и инженерии*

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Karachun Volodymyr

Doctor of Technical Science, Professor

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ЗНИЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ У ГЛУШНИКАХ ШУМУ ГАЗОВОГО СТРУМЕНЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОРОЖНИСТОГО ЛИСТА МЬОБІУСА

СНИЖЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ В ГЛУШИТЕЛЯХ ШУМА ГАЗОВЫХ СТРУЙ С ПОМОЩЬЮ ПОЛОГО ЛИСТА МЕБИУСА

DETERMINATION OF TECHNOLOGICAL SURFACES IN GASEOUS NUCLEAR POWDER WITH A MOBIUS HYDROFAST SHEET

Анотація. Пропонується вдосконалення технічної реалізації конструкції глушника шуму газового струменя. Здійснюється аналіз конструктивних рішень глушників шуму та пропонується нове технічне рішення для підвищення ефективності глушіння шуму різноманітних пневмосистем при викиді відпрацьованих газових струменів в оточуюче середовище.

Ключові слова: глушник шуму газового струменя, лист Мьобіуса, оточуюче середовище.

Аннотация. Предлагается усовершенствование технической реализации конструкции глушителя шума газовой струи. Осуществляется анализ конструктивных решений глушителей шума и предлагается новое техническое решение для повышения эффективности глушения шума различных пневмосистем при выбросе отработанных газовых струй в окружающую среду.

Ключевые слова: глушитель шума газовой струи, письмо Мебиуса, окружающую среду.

Summary. It is proposed to improve the technical implementation of the design of the muffler of the noise of the gas jet. The analysis of constructive solutions of noise suppressors is carried out and a new technical solution is proposed to improve the noise-absorbing noise of various pneumatic systems when emitting exhaust gas jets into the environment.

Key words: gas noise muffler, Mobius sheet, environment.

Удвигунів внутрішнього згоряння практично 1% потужності витрачається на акустичне випромінювання. У форсмажорному режимі цей показник значно збільшується. Таким чином, рівень шуму від міського автотранспорту має бути зниженим до санітарних норм рівня шуму і наявної складової

вихлопних шкідливих продуктів роботи двигунів. В першу чергу це стосується великих міст і населених пунктів з багаторядним рухом транспорту.

Помешкання поблизу аеропортів та ремонтних авіаційних заводів, підвладні систематичному впливу шуму з боку літаків, особливо під час набору висоти.

Ще відчутнішою ця проблема виявляється під час заводських випробувань ремонтуємої авіаційної техніки.

Пропонуємо технічне рішення відноситься до машинобудування, а саме до глушників шуму, і може бути використане для зниження шуму різноманітних пневмосистем шумонебезпечного обладнання при викиді відпрацьованих газових струменів в оточуюче середовище.

Відома конструкція глушника шуму газового струменя, яка містить циліндричний корпус, центральний циліндричний канал, вхідний отвір, конусоподібний вихідний отвір, з'ємну кришку з конічним виступом, кільце із звукопоглинаючого матеріалу, регулювальні гвинти кришки. Звукопоглинаючий матеріал нанесений на стінки каналу зсередини [1].

Газовий струмінь при надходженні в центральний циліндричний канал розширюється і на виході, завдяки конічному виступу, змінює напрям свого руху на 90° . Внаслідок цього, газовий струмінь втрачає швидкість руху, що призводить до зменшення його акустичної енергії. Ця енергія втрачається також за рахунок поглинання стінками каналу із звукопоглинаючого матеріалу.

Значна частка акустичної енергії втрачається за рахунок тертя газового струменя о поверхню пористого звукопоглинаючого кільця. Зміна ширини кільця дозволяє регулювати швидкість газового струменя на виході.

В якості звукопоглинаючого матеріалу в глушнику можна використовувати, наприклад, пористий поглинач вініпор.

Недоліком цієї конструкції постає обмежена пропускна спроможність, що суттєво звужує область його використання, та відносно невелика ефективність шумогасіння внаслідок обмежених можливостей обраного технічного рішення.

Відома також конструкція глушника шуму газового струменя, яка містить поліетиленовий стакан з двома поліетиленовими кришками [2]. Стакан

з'єднаний з пневмоколпаком штуцера, закріпленим в кришці гайками.

Пористість поліетиленового глушника становить 80%, що забезпечує його високу акустичну ефективність. Поліетилену притаманні також високі міцнісні властивості. При тривалій експлуатації можливе деяке збільшення протитиску внаслідок забруднення. Тому потребує досить частої заміни стакану глушника новим.

Вадами цієї конструкції є відносно низька ефективність глушіння шуму, яка обумовлена безперешкодним переміщенням газового струменя в центральному каналі корпусу.

В основу пропонуємої технічної реалізації глушника шуму газового струменя покладена задача його вдосконалення, а саме підвищення ефективності глушіння шуму різноманітних пневмосистем при викиді відпрацьованих газових струменів в оточуюче середовище шляхом інтенсифікації розсіювання звукової енергії формуванням просторової структури примусового руху газового струменя.

Поставлена задача вирішується тим, що в глушнику шуму газового струменя, який містить виконані з пористого матеріалу циліндричний корпус з центральним циліндричним каналом і кришками на торцях, а також штуцер для подавання ззовні газового струменя, обладнаний розміщеним в центральному циліндричному каналі корпусу виконаний з м'якого металу порожнистим всередині листом М'юбіуса, заглушений, з отворами для виходу в центральний канал відпрацьованого газового струменя, що надходить ззовні усередину листа через штуцер і відкритий край якого жорстко з'єднані між собою невідповідними кутами його торців, що надає листу М'юбіуса форму «вісімки», а поперечний переріз листа має вигляд, наприклад, прямокутника.

Порожнистий лист М'юбіуса створює додатково примусовий просторовий рух газового струменя

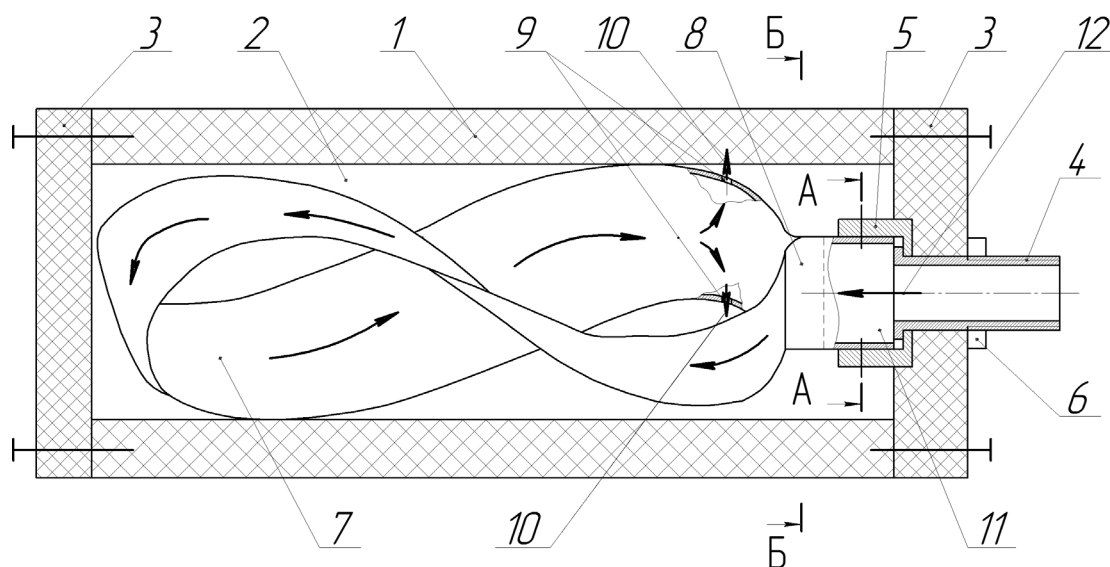

Рис. 1.

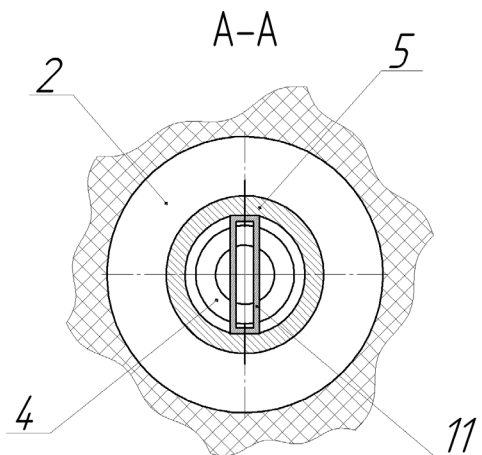

Рис. 2.

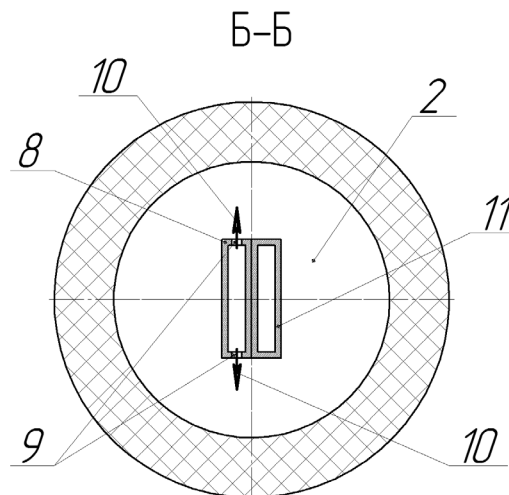

Рис. 3.

у протилежних напрямках тривимірного простору інтенсифікуючи тим самим розсіяння звукової енергії. Виконання внутрішньої поверхні листа М'юбіуса шорсткою (із звукопоглинаючого матеріалу) додатково буде гасити звукову енергію струменя.

Повернувши краї листа М'юбіуса відносно поздовжньої його осі на цілий оберт, а потім з'єднавши, можна одержати фігуру листа у вигляді «подвійної вісімки», що суттєво збільшить ефективність шумогасіння.

На рисунках схематично зображений глушник шуму газового струменя в поздовжньому перерізі, загальний вид глушника шуму газового струменя з порожнистим листом М'юбіуса усередині центрального циліндричного каналу (рис. 1), на рис. 2 показаний переріз А-А на рис. 1, на рис. 3 показаний переріз Б-Б на рис. 1.

Конструкція глушника шуму газового струменя (рис. 1) використовується для зниження шуму різноманітних пневмосистем шумонебезпечного обладнання і містить виконаний з пористого матеріалу, наприклад, поліетилену, корпус 1 з центральним циліндричним каналом 2 і кришками 3 на торцях, одна з яких має штуцер 4 з фігурною шайбою 5 і гайкою 6. В центральному каналі 2 розміщений виготовлений з м'якого металу (наприклад, міді) порожнистий лист М'юбіуса 7, який в поперечному перерізі має форму, наприклад, порожнистого прямокутника 8 (рис. 2, рис. 3). Заглушений край 8 (позначений пунктирною лінією) має отвори 9 для виходу в центральний циліндричний канал 2 відпрацьованого газового струменя 10 (рис. 1, рис. 2). Жорстке з'єднання країв порожнистого листа М'юбіуса невідповідними кутами торців надає йому форму,

яка нагадує «вісімку». Якщо повернути лист навколо поздовжньої осі на цілий оберт, утвориться подвійна «вісімка» і т.д. Відкритий край 11 листа М'юбіуса надходить усередину фігурної шайби 5 впритул до штуцера 4. Цим шляхом газовий струмінь 12 рухається ззовні у внутрішню порожнину листа М'юбіуса 7. При монтажі глушника шуму газового струменя, лист М'юбіуса вільно заводять в центральний канал 2 корпусу 1, а потім фіксують кришку 3 гвинтами.

Працює глушник шуму газового струменя наступним чином. При надходженні ззовні через штуцер 4 газового струменя 12 до порожнини відкритого краю 11 листа М'юбіуса 7, струмінь надалі продовжує рухатися усередині листа до його заглушеного краю 8, повторюючи «вісімку» його форми і здійснюючи на своєму шляху тривимірний рух у прямо протилежних напрямках втрачаючи при цьому лівову частку первісної звукової енергії. Значно ослабленим, газовий струмінь через отвори 9 надходить у центральний циліндричний канал 2 корпусу 1, а звідти крізь пори виходить в оточуюче середовище додатково втрачаючи звукову енергію.

Таким чином, використання глушника шуму газового струменя з порожнистим листом М'юбіуса усередині центрального циліндричного каналу дозволить, за допомогою нових властивостей, підвищити інтенсивність розсіяння первісної звукової енергії прийдешнього ззовні через штуцер і відкритий край листа М'юбіуса газового струменя, що кардинально збільшить ефективність шумогасіння. Ступінь шумогасіння може бути підвищена переходом до «подвійної вісімки» листа М'юбіуса. Це стосується, наприклад, вантажівок та важких бойових машин військового призначення.

Література

1. А.с. 699542 СССР, М. Кл.² G10K 11/00. Глушитель шума газового потока [Текст] / Л. В. Кивленок, В. М. Леонтьев (СССР). — № 2571615/28-10; заявл. 16.01.78; опубл. 25.11.79, Бюл. № 43. — 1 с.: ил.
2. Заборов, В. И. Защита от шума и вибраций в черной металлургии [Текст] / В. И. Заборов, Л. Н. Клячко, Г. С. Росин; под. ред. В. И. Забова. — М.: Металлургия, 1976. — 248 с.

УДК 338.488.2: 640.4

Кравчук Надія Миколаївна

кандидат технічних наук, доцент

Національний університет харчових технологій

Кравчук Надежда Николаевна

кандидат технических наук, доцент

Национальный университет пищевых технологий

Kravchuk Nadezhda

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technologies

Лявинець Георгій Михайлович

старший викладач

Національний університет харчових технологій

Лявинец Георгий Михайлович

старший преподаватель

Национальный университет пищевых технологий

Levynets Georgy

Senior Lecturer

National University of Food Technology

Черненко Дмитро Сергійович

студент

Національного університету харчових технологій

Черненко Дмитрий Сергеевич

студент

Национального университета пищевых технологий

Chernenko Dmytro

Student of the

National University of Food Technologies

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЇ СОУСІВ З ІМУНОМОДУЛЮЮЧОЮ ДІЄЮ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕХНОЛОГИИ СОУСОВ ИЗ ИММУНОМОДУЛИРУЮЩИМ ДЕЙСТВИЕМ

THEORETICAL ASPECTS OF SOUS TECHNOLOGIES WITH IMMUNOMODULATING ACTION

Анотація. У статті розглянуто актуальність виробництва соусів з імуномодулюючою дією. Функціональним рецептурним компонентом запропоновано порошок з кореню імбиру та салепа. Застосування даної сировини забезпечує підвищення харчової цінності готової продукції, утворює потрібну консистенцію та чинить імуномодулюючу дію на організм.

Ключові слова: якість, система управління якістю, готельна промисловість, соус, імуномодулюючий.

Аннотация. В статье рассмотрены актуальность производства соусов с иммуномодулирующим действием. Функциональным рецептурным компонентом предложено порошок из корня имбиря и салепа. Применение данного сырья обеспечивает повышение пищевой ценности готовой продукции, образует нужную консистенцию и оказывает иммуномодулирующее действие на организм.

Ключевые слова: качество, система управления качеством, гостиничная индустрия, соус, иммуномодулирующий.

Summary. The article discusses the relevance of the sauces production immunomodulatory effects. Functional prescription component of the proposed powder with ginger root and orchis. The use of this material enhances the nutritional value of the finished product, creates the desired consistency and has immunomodulatory effects on the body.

Key words: quality, quality management system, hotel industry, sauce, immunomodulatory.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У збереженні здоров'я населення та попередженні захворювань найважливіше значення має первинна профілактика, яка повинна проводитися впродовж всього життя людини. Під нею розуміється система регламентованих соціально-гігієнічних заходів та особистих зусиль кожної людини, спрямованих на зміцнення неспецифічної стійкості організму усуненням або послабленням впливу несприятливих екологічних чинників, способу життя, незбалансованого харчування та шкідливих звичок. Під час розроблення конкретних практичних рекомендацій з первинної профілактики слід враховувати особливості довкілля та стану самого організму [1].

На сьогодні відзначається тенденція до зростання рівня хронічних захворювань людини як бактеріального, так і вірусного походження. Імунна система що має забезпечувати генетичну постійність внутрішнього середовища організму, захист макроорганізму від екзогенних та ендогенних патогенів, унаслідок різноманітних причин може порушуватися її функція. Зниження функціональної активності основних компонентів імунної системи, що спричинює порушення захисту організму від мікробів і супроводжується підвищеною інфекційною захворюваністю, нині розглядається як імунодефіцитний стан. Залежно від наявності або відсутності генетичного дефекту одного або декількох компонентів імунної системи (фагоцитозу, клітинного, гуморального імунітету) імунодефіцити класифікують на первинні (уроджений генетичний дефект наявний) і вторинні. Останні є результатом впливу на нормальну імунну систему ендогенних та екзогенних факторів, серед яких процес старіння організму, стрес, надмірні фізичні навантаження, хронічні вірусні й бактерійні інфекції, численні хірургічні операції, множинні травми, онкологічна патологія, хіміотерапія, тривале лікування кортикостероїдами, іонізуюче випромінювання, отрутохімікати та інші фактори зовнішнього середовища. Виокремлюють 3 форми вторинних імунодефіцитів: набуті, індуковані (є конкретна причина, що викликала даний стан, наприклад, терапія цитостатиками, хірургічна операція тощо) і спонтанні (відсутність очевидної причини, що викликала порушення імунної реактивності). Найбільш поширеною є спонтанна форма вторинних імунодефіцитів. Клінічно вторинні імунодефіцити проявляються як часто рецидивуючі інфекційно-запальні захворювання усіх локалізацій та будь-якої етіології, що важко піддаються лікуванню.

Формування асортименту з якісно новим підходом до харчових продуктів, що здатні задовольняти

фізіологічні потреби людини в життєво необхідних нутрієнтах, сприяти нормалізації імунного статусу, метаболічних процесів є важливим фактором в забезпеченні організації повноцінного харчування як визначальної передумови покращення здоров'я нації.

У зв'язку з цим розробляються два головних напрями рішення проблеми. Перший напрям — виявлення та можливе усунення небезпек, які загрожують організму людини, різними профілактичними заходами; другий — вплив на резистентність організму та його схильність до несприятливого впливу різних чинників навколишнього середовища. У реалізації даного засобу первинної профілактики ведуче місце займає раціоналізація харчування. Для підтримання працездатності організму в сучасних умовах дуже важливим є забезпечення якісного та кількісного рівня надходження в організм поживних речовин. У цьому аспекті актуальною є проблема заповнення дефіциту незамінних нутрієнтів в раціонах харчування населення.

Сьогодні не викликає сумнівів необхідність вдосконалення структури харчування, особливу гостроту набуває проблема створення продуктів імуномодуючого призначення. Одним з можливих способів оптимізації імунітету людини є широке впровадження в раціони харчування різних імуностимулюючих соусів, оскільки ці продукти створюють можливість підтримувати достатній стан імунітету для боротьби з патогенними мікроорганізмами, за рахунок додавання порошку імбиру та салепу. Пропорція додавання цих продуктів є складною проблемою, тому що такі продукти повинні мати досить високі смакові переваги, харчову цінність та стабільні структурно-механічні характеристики, тобто відповідати традиційним вимогам та звичкам харчування.

Соус — це та нотка в кулінарній симфонії, завдяки якій страва може заграти абсолютно новими відтінками смаку. Різні соуси до всіляких страв кухарі з різних країн світу готують вже багато століть, і приготування хорошого соусу вважається справжнім мистецтвом. Соуси подаються в невеликій кількості, що дозволяє урівноважити та запобігти передозуванню (гіпервітаміноз) нутрієнтами його вміст.

По-перше, соуси роблять їжу більш привабливою на вигляд, приємною по консистенції, смаку і аромату. По-друге, допомагають урізноманітнити асортимент страв з одного і того ж сировини. Дійсно, одна і та ж відварна риба або м'ясо, будучи подані під різними (а правильніше, з різними) соусами, дають різні за смаком страви. І, нарешті, по-третє, вживання соусів-приправ полегшує і прискорює

приготування різноманітних страв при одній і тій же основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з перспективних напрямків розвитку виробництва може стати виробництво імуномодуючих продуктів харчування, тому що в цьому напрямку досить мало проводилось досліджень та розробок інновацій [2]. Імуностимулюючі засоби підвищують (нормалізують) імунні реакції. їх застосовують у комплексній фармакотерапії при імунодефіцитних станах, хронічних інфекціях, злоякісних пухлинах. Відомо, що важлива роль під час виробництва соусів належить структуроутворювачам (індивідуальним речовинам або функціональним композиціям). Сьогодні на ринку України існує безліч фірм, які пропонують функціональні композиції різного призначення, що складаються із суміші структуроутворювачів. Вивчення можливості комбінування структуроутворювачів, при якому може спостерігатися синергетичний ефект, підбір їх оптимальних концентрацій дозволили сформувати асортимент функціональних композицій, що значною мірою полегшує роботу виробників у харчовій промисловості [1].

Мета та завдання статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування технології соусів імуномодуючого типу підвищеної харчової цінності із зниженим вмістом жиру.

Для рішення поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- проаналізувати асортимент імуномодуючої сировини
- зазначити доцільність використання природної сировини в технології соусів імуномодуючих типу з зазначенням її функціональних властивостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед фахівцями галузі стоять завдання пошуку нових стабілізуючих систем, які дозволять одержувати імуномодуючі продукти. У цьому напрямку перспективними є полісахариди (слиз глюкоманани) та гінгерол, які містяться в продуктах переробки рослинної сировини — порошок імбиру та салепу. Імуномодулятори (ІМ) — лікарські засоби різного походження, що мають різнонаправлену дію на імунну систему залежно від її початкового стану. ІМ у терапевтичних дозах відновлюють нормальне функціонування імунної системи (ефективний імунний захист). Існують дві класифікації ІМ: за походженням і за механізмом дії. За механізмом дії можна виокремити ІМ з переважною дією на Т-, В-системи імунітету і фагоцитоз. Разом із тим будь-який ІМ, що переважно впливає на фагоцитоз, гуморальний або клітинний імунітет, крім дії на цей компонент імунітету, справлятиме також тією або іншою мірою ефект на інші компоненти імунної системи. За походженням ІМ поділяють на екзогенні, ендогенні та хімічно чисті.

Слизи (Mucilago) — це гетерополісахариди, що накопичуються в окремих непошкоджених органах

рослин: бульбах, коренях, насінні тощо. Вони утворюються як продукти нормального обміну речовин і є харчовим резервом або речовинами, які утримують воду, особливо в тканинах сукулентів.

Корнеклубни салепу, що володіють цілющими властивостями, застосовують при захворюваннях шлунково-кишкового тракту (ентероколіти, коліти, кровотечі і отруєння різними отрутами) як обволікаючий засіб, а також для живлення організму після важкої хвороби, коли у нього відбувається виснаження. Потрапляючи в організм людини, слиз покриває собою слизові оболонки травного каналу, щоб оберегти закінчення нервів від подразників. Тому зменшується біль, приходить в норму моторика шлунково-кишкового тракту, важче всмоктуються токсичні речовини.

Застосовують всередину (40 г у вигляді порошку або відвару у співвідношенні з водою 1 до 20 або 1 до 60) або вводять за допомогою клізми. Слиз отримують, змішавши 1 частину порошку на 10 відсотків холодної води, потім додають ще 90 відсотків киплячої води і збовтують до отримання однорідної, прозорою, безбарвною слизу. Щоб підвищити калорійність, слиз можна готувати з додаванням молока, бульйону або вина. Для харчування одного дорослого людини вистачить 40 г бульб, які подрібнені в порошок і приготували з них відвар.

Корінь салепу володіють також наступними цілющими властивостями: тонізуючі, загальнозміцнюючі, сечогінні, гіпотензивні. Лікувальні властивості Корнеклубни ефективні і при лікуванні імпотенції. У бульбах міститься великий відсоток слизу, тому вони мають протизапальну, обволікаючу і антисептичну дію на організм.

Гінгерол — активне ефірне масло імбиру — гінгерол. Саме йому ми зобов'язані численним цілющим ефектів, приємному смаку, підбадьорливому аромату. Користь імбиру обумовлена дією гінгерола на організм.

Протизапальну виходить з кореня тому, що він активно покращує кровообіг і розігріває. Ще трактати по стародавній китайській медицині відзначали, що лікувальні властивості імбиру ґрунтуються на його «сухий» енергії. Так китайці називали розігрів. Китайці придумали і цукати в цукрі і масло ефірне Сьогодні ми п'ємо настої кореня, або робимо примочки з тим, щоб розширити судини і вивести токсини з уражених тканин природним і доступним шляхом — через прискорення кровообігу. У цьому і полягають цілющі властивості.

Натуральний гінгерол сприяє очищенню організму на всіх рівнях:

- за рахунок активного руху крові покращує клітинний метаболізм, дозволяє клітинам краще харчуватися і активніше відновлювати свої енергетичні запаси;
- м'яку спазмолітичну дію допомагає не тільки розширювати судини, але і надає благотворну

дію на гладку мускулатуру кишечника. Користь імбиру полягає і в його м'якому проносне ефекті. Він не такий сильний, як сенна і інші трави для схуднення, але допомагає вирішити проблему досить делікатно;

- настоянки і корінь в чистому вигляді мають виражену сечогінну дію. Це позбавляє від набряків, покращує відтік лімфи, і не зневоднює, як хімічні препарати для зняття набряків. Цукати — немає;
- гінгерол працює майже як сучасні антибіотики, знищуючи хвороботворні бактерії в організмі. Досить пожувати шматочок кореня, щоб позбутися від неприємного запаху в роті, або випити настій, який полегшить стан при харчовому отруєнні. Мало не в кожній країні світу, де відомо ця рослина, його використовують в якості натурального противоротного для дітей, які з'їли несвіжу їжу;
- активний компонент позитивно позначається на цукрі крові. Він балансує даний показник і сприяє профілактиці діабету і ожиріння, вжи-

вати імбир діабетикам можна, цукати з імбиру можна.

Висновки. Оскільки без соусу не обходиться майже жодна страва, тому доцільно впровадити імуномодуючі соуси для зміцнення імунітету та здоров'я в цілому людини на кожен день, для зменшення ймовірності захворювання. Додаючи імбир та салеп до соусів це не погіршить його смак, а навпаки підвищить його, а також харчову цінність.

З огляду розглянутих літературних джерел, провівши теоретичний аналіз технологічних факторів, створення нового виду продукту на ринку України — соусів імуномодуючого типу підвищеної харчової цінності з заданими функціональними властивостями, де імбир за рахунок гінгеролу та салеп який містить полісахариди(слиз глюкоманани) підвищують імунітет людини, є вельми актуальним і перспективним науковим завданням. До рецептурного складу таких соусів доцільно вводити порошкоподібну сировину, яка дозволяє не лише забезпечити утворення соусу емульсійного типу, а й виступає в якості природного імуностимулятора.

Література

1. Крилова Л. В. Розробка технології соусів емульсійного типу з використанням амаранту багряного: дисертація канд. техн. наук: 05.18.16 / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. — Х., 2003. — 218 с.
2. Павлюк Р. Ю. Спектроскопічний аналіз соусів-дресингів на основі сколотин із додаванням натуральних пряно-ароматичних добавок / Р. Ю. Павлюк, А. В. Хоменко, Ю. Г. Наконечна, К. В. Кострова // Прогресивна техніка та технології харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг [Текст]: Міжнародна науково-практична конференція, 19 травня 2011 р.: [тези: у 4 ч.] / редкол.: О. І. Черевко [та ін.]; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Харків: ХДУХТ, 2011. — Ч. 1. — 132 с.
3. Козин Н. И. Применение эмульсий в пищевой промышленности. — М.: Пищевая пром-ть, 1966. — 251 с.
4. Корякина С. Я., Сметанина Т. Л. Новые диетические майонезные пасты на основе молочно-белковых концентратов / Тезисы докладов 3-го Международного симпозиума «Экология человека и состояние лечебно-профилактического питания». — М. — 1994. — С. 154–156.

УДК 641.55/.56+641.1:613.28

Мищенко Ксенія Ігорівна

студент

Національного університету харчових технологій

Мищенко Ксения Игоревна

студент

Национального университета пищевых технологий

Mishchenko Kseniia

Student of the

National University of Food Technologies

Кузьмін Олег Володимирович

кандидат технічних наук,

доцент кафедри технології ресторанної і аюрведичної продукції

Національний університет харчових технологій

Кузьмин Олег Владимирович

кандидат технических наук,

доцент кафедры технологии ресторанной и аюрведической продукции

Национальный университет пищевых технологий

Kuzmin Oleg

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technologies

Романченко Наталія Миколаївна

кандидат технічних наук,

доцент кафедри технології ресторанної і аюрведичної продукції

Національний університет харчових технологій

Романченко Наталья Николаевна

кандидат технических наук,

доцент кафедры технологии ресторанной и аюрведической продукции

Национальный университет пищевых технологий

Romanchenko Natalya

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technologies

Мурзін Андрій Вадимович

кандидат технічних наук,

старший викладач кафедри технології ресторанної і аюрведичної продукції

Національний університет харчових технологій

Мурзин Андрей Вадимович

кандидат технических наук,

старший преподаватель кафедры технологии ресторанной и аюрведической продукции

Национальный университет пищевых технологий

Murzin Andrii

Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer

National University of Food Technologies

РОЗРОБКА ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ СТРАВ ІЗ ЗБАЛАНСОВАНИМ АМІНОКИСЛОТНИМ СКОРОМ

РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ БЛЮД СО БАЛАНСИРОВАННЫМ АМИНОКИСЛОТНЫМ СКОРОМ

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE TECHNOLOGY OF DISHES WITH A BALANCED AMINO ACID

Анотація. Розроблено інноваційну технологію ресторанної продукції при визначенні збалансованості амінокислотного скору.

Ключові слова: технологія, інновація, амінокислотний скор.

Аннотация. Разработана инновационная технология ресторанной продукции при определении сбалансированности аминокислотного скора.

Ключевые слова: технология, инновация, аминокислотный скор.

Summary. Innovative technology of restaurant production has been developed in determining the balance of amino acid.

Key words: technology, innovation, amino acid.

Розвиток ресторанного господарства в Україні передбачає збільшення асортименту продукції при розробленні нових рецептур та застосуванні інноваційних технологій для задоволення потреб людини у повноцінному харчуванні [1, 2]. При розроблянні інноваційних страв повинні бути враховані оптимальні співвідношення білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та мікроелементів [3, 4], а також індивідуальні особливості людини, характер та інтенсивність його роботи, умови проживання тощо [1, 2, 5].

Метою наших досліджень є розроблення інноваційної технології ресторанної продукції з підвищеною біологічною цінністю збалансованим амінокислотним скором, з покращеними органолептичними показниками.

На сьогодні для виготовлення ресторанної продукції широко використовують овочі, які мають важливе значення для харчування людини, особливо для запобігання запальних процесів в організмі, гіпертонічної і серцевих хвороб. Їх цінують за вміст вітамінів, вуглеводів, мінеральних речовин, органічних кислот, наявності фітонцидів та клітковини, які сприятливо впливають на процес травлення [4, 6].

Основною сировиною у інноваційній технології страви є цвітна капуста, яка при низькому вмісті жиру та вуглеводів має високий вміст поживних речовин, до складу яких входять: кальцій, магній, марганець, калій, залізо, фтор, цинк, мідь [7]. Кальцій зміцнює опорно-руховий апарат, сприяє зростанню кісткової маси; магній сприяє працездатності мозку; марганець нормалізує обмін речовин; калій виводить із організму зайву рідину; залізо входить до складу еритроцитів, які відповідають за доставку

кисню в організм; фтор є будівельним матеріалом при пошкодженнях кісткової і хрящової тканин; цинк впливає на зростання та розвиток людини; мідь зміцнює нервову систему.

До складу цвітної капусти входять вітаміни (А, К, С, В₁, В₂, В₆, Е, Н), ненасичені жирні кислоти, вуглеводи, органічні кислоти, флавоноїди та каротиноїди, які зміцнюють імунну систему, знижують ризик захворювань серця і інфарктів, корисні при шлунково-кишкових захворюваннях, легко перетравлюється і менше подразнюють слизову оболонку шлунку, сприяють уповільненню переробки вуглеводів у жирові з'єднання [7].

Від типу термічної обробки та часу обробки цвітної капусти залежать втрати поживних речовин. Варіння впродовж 5 хв. збільшує втрати на 20–30%, 10 хв. — 40–50%, 30 хв. — 75%. Для зменшення втрат використовують пропарювання, або СВЧ-обробку, або смаження.

Куряче філе має великий вміст білка та низьку калорійність — 163 ккал на 100 г. Наявність фосфору впливає на міцність кісток, магній дозволяє боротися з втомою, зміцнювати пам'ять і позитивно впливати на загальний стан людини. Наявність вітамінів групи В сприяє оздоровленню шкіри, нормалізації обмінних процесів, стабілізації роботи нервової системи. Наявність ніацину запобігає появі тромбозу і гіпертонії. Куряче філе корисне при грипі та ГРВІ, для шлунково-кишкового тракту [8].

Термічна обробка впливає на втрати поживних речовин курячого філе: найбільші — при смаженні, найменші — при тушкованні, варінні [8].

Соеве борошно містить до 40% білка, який за складом амінокислот схожий з м'ясними продукта-

ми, у порівнянні з молочним казеїном — за ступенем засвоєння [9]. Соеве борошно багате на мікроелементи — залізо, натрій, фосфор, калій та ін., клітковину, вітаміни B_1 , B_4 , E , PP , A , бета-каротин. Вітамін B_4 нормалізує обмінні процеси (особливо жировий обмін), сприяє зниженню маси тіла [6, 10]. Наявність у соєвому борошні лецитину дозволяє відновлювати клітини головного мозку і нервові закінчення, контролювати рівень холестерину в крові. Лецитин відповідає за мислення, пам'ять, концентрацію, здатність до планування, статеві функції, рухову активність, запобігає передчасному старінню [10].

Продукти із додаванням соєвого борошна корисні при гіпертонії, склерозі, ішемічній хворобі, хворим на алергію, діабет, позитивно впливають на опорно-руховий апарат при артрозі, артриті, запобігають утворенню камінців у жовчному міхурі при холециститі, при відновленні людей після інфаркту, впливають на рівень холестерину в крові [6, 9, 10].

Кунжутне насіння відносять до олійних культур, у них міститься майже 60% жирів, серед них лінолева, олеїнова, пальмітинова, міристинова, арахінова, стеаринова і лігноцерінова кислоти. Ці речовини є незамінними для організму людини і беруть участь у всіх життєво важливих процесах. Кунжут має багатий вітамінно-мінеральний склад: вітаміни A , C , E і групи B ; мінерали — магній, цинк, фосфор, залізо, кальцій. На 100 г. кунжуту кальцію припадає аж 783 мг, що є добову дозу дорослої людини. Окрім того в насінні містяться органічні кислоти: бета-ситостерин, фітин.

В якості аналога використовували рецептуру № 675 [11] зі складом: куряче філе — 75 г; яйця — 75 г; соус молочний — 20 г; масло вершкове — 5 г.

Передбачувані технологічні операції: куряче філе відварюють, пропускають через м'ясорубку, вводять соус молочний, жовтки яєць, збивають та вводять білки, збиті у густу піну, отриману масу вимішують. Отриману масу розкладають у форми, змащені вершковим маслом, та доводять до готовності на пару.

На 100 г страви [12]: білків — 20,29 г; жирів — 11,79 г; вуглеводів — 14,23 г; енергетична цінність — 224,19 ккал.

Проведений розрахунок амінокислотного скору страви з рецептурою № 675 [11], дає підстави стверджувати, що лімітуючими амінокислотами є метіонін+цистин (63,19%) та фенілаланін+тирозин (79,01%).

На основі рецептури № 675 [11] розроблено інноваційну технологію ресторанної продукції з підвищеною біологічною цінністю, збалансованим амінокислотним скором та покращеними органолептичними показниками. Розроблено нову рецептуру суфле, до складу якого введено цвітну капусту, кунжут, соєве борошно. Рецептурний склад нової страви: капуста цвітна — 65 г; яйця — 30 г; масло вершкове — 15 г; філе куряче — 75 г; борошно соєве — 50 г; сіль — 5 г;

кунжут — 25 г; борошно пшеничне — 35 г; молоко стерилізоване — 20 г. Склад енергетичних речовин на 100 г продукту представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Склад енергетичних речовин на 100 г продукту

Найменування сировини	Білки	Жири	Вуглеводи
Капуста цвітна, г	0,51	0,08	1,46
Яйця, г	1,59	1,44	0,09
Масло вершкове, г	0,03	5,16	0,06
Філе куряче, г	7,38	0,59	0,13
Борошно соєве, г	8,54	2,15	14,07
Кунжут, г	2,02	5,07	2,40
Борошно пшеничне, г	1,50	2,52	4,38
Молоко стерилізоване, г	0,24	0,29	0,42
Разом, г	21,81	17,30	23,00

Інноваційна технологія приготування: цвітну капусту розбирають на суцвіття, відварюють у підсоленій воді 3–4 хв., відкидають на друшляк, обливають холодною водою, обсушують і протирають. Куряче філе відварюють, охолоджують, подрібнюють у блендері та з'єднують із капустою. Розтоплюють масло, додають борошно та молоко, помішують та проварюють суміш до загуснення. Відокремлюють білки від жовтків. Розтирають жовтки з цукром і сіллю, білки збивають у міцну піну, вводять жовтки, потім — білки. Запікають у духовці при 150°C 30–40 хв.

Така технологія забезпечує підвищені органолептичні показники у дослідженому зразку по відношенню до контролю (табл. 2), а також об'єм і пухкість структури суфле.

Таблиця 2

Органолептичні показники страви

Назва показника	Контрольний зразок	Дослідний зразок
Зовнішній вигляд, бал	4,9	4,9
Колір, бал	4,3	5,0
Смак, бал	4,7	5,0
Запах, бал	4,8	5,0
Консистенція, бал	4,8	4,9

В табл. 3 представлено склад та вміст амінокислот у дослідному зразку.

За ідеальний білок приймали гіпотетичний білок, з таким амінокислотним складом: ізолейцин — 40 мг/г; фенілаланін+тирозин — 60 мг/г; лейцин — 70 мг/г; треонін — 40 мг/г; лізин — 55 мг/г; триптофан — 10 мг/г; метіонін+цистин — 35 мг/г; валін — 50 мг/г. Амінокислотний скор визначали за формулою, результати досліджень вносили до табл. 4:

Таблиця 3

Склад та вміст амінокислот у дослідному зразку

Найменування сировини	Маса, г	Вміст сухих речовин, г	Валін, мг	Ізолейцин, мг	Лейцин, мг	Лізин, мг	Метіонін, мг	Треонін, мг	Триптофан, мг	Фенілаланін, мг
Капуста цвітна	27,08	2,71	12,19	9,48	11,92	10,29	2,44	8,67	2,17	8,40
Яйця	12,50	3,25	96,50	74,63	135,13	112,88	60,50	76,25	25,50	81,50
Масло верш.	6,25	5,25	1,63	1,56	2,94	1,75	0,69	1,88	1,69	1,63
Філе куряче	31,25	8,13	405,63	354,06	619,38	825,94	140,00	346,56	118,13	331,88
Борошно соєве	20,83	18,96	563,13	350,21	615,00	522,29	186,25	348,33	116,88	602,08
Сіль	2,08	2,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Борошно пш.	14,58	12,54	59,79	55,42	100,63	45,21	136,50	45,21	14,58	59,79
Кунжут	10,42	9,48	102,71	81,56	139,38	57,71	79,06	80,00	30,94	92,19
Молоко стер.	8,33	11,90	13,58	13,42	23,00	18,50	6,17	10,83	3,58	12,17
Разом	133,33	74,28	1255,15	940,33	1647,35	1594,56	611,60	917,73	313,46	1189,63
В 1 г страви			57,54	43,11	75,52	73,10	28,04	42,07	14,37	54,53
Вихід	100									

$$AC = \frac{AK_d}{AK_i} \cdot 100 \%, \quad (1)$$

де, AC — амінокислотний скор, %;

AK_d — вміст амінокислоти досліджуваного білка, мг/г;

AK_i — вміст амінокислоти ідеального білка, мг/г.

Можна зробити висновок що інноваційна технологія ресторанної продукції «Суфле овочеve з куркою» має збалансований амінокислотний скор, який приближений до 100% по відношенню до ідеального (гіпотетичного) білка за амінокислотами (AC): лізин — 132,90%; ізолейцин — 107,76%; лейцин — 107,88%; треонін — 105,17%; валін — 115,07%;

триптофан — 143,69%. Можна вважати, що лімітуючими показниками за амінокислотним скором є метіонін+цистин (80,10%) та фенілаланін+тирозин (90,89%), які мають зменшені значення по відношенню до ідеального білка.

У результаті досліджень розроблено інноваційну технологію ресторанної продукції — Суфле овочеve з куркою», з підвищеною біологічною цінністю, збалансованим амінокислотним скором та покращеними органолептичними показниками. При додаванні курячого філе спостерігалась зміна консистенції утворюваної маси; наявність більш однорідної консистенції; покращення коліру, смаку та запаху страви.

Таблиця 4

Визначення амінокислотного скору у дослідному зразку

Найменування амінокислоти	Вміст в ідеальному білку, мг/г	Вміст в суфле, мг/100г	Вміст в 1 г білка, мг	Амінокислотний скор, %
Лізин	55,00	1337,29	73,10	132,90
Ізолейцин	40,00	940,33	43,11	107,76
Лейцин	70,00	1647,35	75,52	107,88
Метіонін+цистин	35,00	611,6	28,04	80,10
Фенілаланін+тирозин	60,00	1189,63	54,53	90,89
Треонін	40,00	917,73	42,07	105,17
Валін	50,00	1255,15	57,54	115,07
Триптофан	10,00	313,46	14,37	143,69

Література

1. Кількісна оцінка якості готельного продукту: монографія / [В. Г. Топольник, А. П. Бутова, І. В. Кошавка та ін.]; ред.: В. Г. Топольник; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. — 207 с.
2. Kuzmin O. Qualimetric assessment of diets / Kuzmin O., Levkun K., Riznyk A. // Ukrainian Food Journal. — Kyiv: NUFT, 2017. — Volume 6, Issue 1. — pp. 46–60.
3. Розробка методу комплексної кількісної оцінки якості бісквітних напівфабрикатів / [Кузьмін О. В., Комарницький Р. В., Губеня В. О., Дочинець І. В.] // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — К.: НУХТ, 2017. — т. 23, № 2. — С. 191–199.
4. Improvement technologies of aqueous-alcoholic infusions for the production of syrups / [Kuzmin O., Kovalchuk Y., Velychko V., Romanchenko N.] // Ukrainian Journal of Food Science. — Kyiv: NUFT, 2016. — Volume 4, Issue 2. — pp. 258–275.
5. Dietrich I. Comprehensive evaluation of the hot sweet souffle dessert quality / Dietrich I., Kuzmin O., Mikhailenko V. // Ukrainian Journal of Food Science. — Kyiv: NUFT, 2017. — Volume 5, Issue 1. — pp. 92–102.
6. Технология пищевых производств / [Л. П. Ковальская, Г. М. Мелькина, Н. Н. Шебершнева и др.]; под ред. Л. П. Ковальской. — М.: Агропромиздат, 1988. — 286 с.
7. Тараканова Г. И. Овощеводство / Г. И. Тараканова, В. Д. Мухина. — М.: Колосс, 2003. — 472 с.
8. Парфентьева Т. Р. Мясные и рыбные товары. Товароведение / Парфентьева Т. Р., Стародубцева З. А. — М.: Экономика, 1984. — 264 с.
9. Плахотін В. Я. Теоретичні основи технологій харчових виробництв / В. Я. Плахотін, І. С. Тюрікова, Г. П. Хомич. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 640 с.
10. Загальна технологія харчових виробництв у прикладах і задачах / [Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, С. І. БУХАЛО, П. О. КАПУСТЕНКО, С. І. ОРЛОВА]. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 496 с.
11. Сборник рецептур блюд и кулинарных изделий: для предприятий общественного питания / Авт.-сост.: А. И. Здобнов, В. А. Цыганенко. — К.: Арий, 2012. — 680 с.
12. Скурихин И. М. Химический состав пищевых продуктов: справочник / Под ред. И. М. Скурихина, В. А. Тутельяна. — М.: ДеЛи принт, 2002. — 236 с.

УДК [614.895.5.621.5]:622-051

Нестеренко Артем Анатолійович

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізико-хімічних основ розвитку та гасіння пожеж

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Нестеренко Артем Анатольевич

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры физико-химических основ развития и тушения пожаров

Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля

Nesterenko Artem

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical and Chemical Bases of Development and Suppression of Fires

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes

Покалюк Віктор Миколайович

кандидат педагогічних наук,

начальник кафедри фізико-хімічних основ розвитку та гасіння пожеж

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Покалюк Виктор Николаевич

кандидат педагогических наук,

начальник кафедры физико-химических основ развития и тушения пожаров

Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля

Pokalyuk Viktor

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Department of

Physical and Chemical Fundamentals of Development and Suppression of Fires

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes

Нуянзін Олександр Михайлович

кандидат технічних наук,

доцент кафедри фізико-хімічних основ розвитку та гасіння пожеж

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Нуянзин Александр Михайлович

кандидат технических наук,

доцент кафедры физико-химических основ развития и тушения пожаров

Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля

Nuianzin Oleksandr

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical and Chemical Fundamentals of Development and Suppression of Fires

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes

Костенко Тетяна Вікторівна

кандидат технічних наук,

доцент кафедри автоматичних систем безпеки та електроустановок

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Костенко Татьяна Викторовна

кандидат технических наук,

доцент кафедры автоматических систем безопасности и электроустановок

Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля

Kostenko Tetyana

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Automatic Safety Systems and Electrical Installations

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПО ВИЗНАЧЕННЮ ПАРАМЕТРІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРОТИТЕПЛООВОГО ЗАХИСТУ РЯТУВАЛЬНИКІВ

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПАРАМЕТРОВ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ПРОТИТЕПЛОВОЙ ЗАЩИТЫ СПАСАТЕЛЕЙ

EXPERIMENTAL STUDY ON INDIVIDUAL AGAINST DETERMINE THE PARAMETERS THERMAL PROTECTION RESCUERS

Анотація. У даній роботі представлено результати експериментальних досліджень по визначенню параметрів індивідуальних засобів протитеплового захисту рятувальників. Методика дослідження зведена до визначення часу захисної дії при фізичних навантаженнях в умовах високих температур. Отримані дані будуть використані для розроблення математичних моделей, а також для підтвердження адекватності отриманих результатів теоретичних досліджень.

Ключові слова: рятувальник, індивідуальний протитепловий захист, енерговитрати організму, динаміка зміни температури.

Аннотация. В данной работе представлены результаты экспериментальных исследований по определению параметров индивидуальных средств протитепловой защиты спасателей. Методика исследования сведена к определению времени защитного действия при физических нагрузках в условиях высоких температур. Полученные данные будут использованы для разработки математических моделей, а также для подтверждения адекватности полученных результатов теоретических исследований.

Ключевые слова: спасатель, индивидуальная протитепловая защита, энергозатраты организма, динамика изменения температуры.

Summary. This paper presents the results of experimental studies to determine the parameters of individual means of thermal protection against heat rescuers. Research methodology reduced to determining the time of protective action during exercise at high temperatures. The data will be used to develop mathematical models and to confirm the adequacy of the results obtained theoretical studies.

Key words: lifeguard, individual protection against heat, energy body, changes in temperature.

Постановка проблеми. Від диму і газів під час пожеж у світі щорічно гине близько 86 осіб на 1 млн населення, причому ця величина має тенденцію до подальшого зростання. Уже сьогодні кількість жертв у США, Швеції, Франції та інших країнах сягає 20–27 осіб на 1 млн населення. В Україні цей показник перевищив 50 осіб на 1 млн населення. Ця статистика пожеж і їхніх наслідків значною мірою відображають стан економіки держави, соціальних і демографічних процесів, які відбуваються в суспільстві.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. У попередніх дослідженнях [1, 2, 3] побудовано математичну модель переносу тепла в перспективному теплозахисному засобі для рятувальників який має двошарову тканину оболонку з повітряним прошарком та водну систему охолодження, ураховує вплив температури довкілля, теплофізичні характеристики шарів і геометричні параметри оболонки, і подальший теплообмін, енерговитрати людини і співвідношення площі підкостюмного простору. Отримані математичні залежності

дозволяють оцінити динаміку температури в підкостюмному просторі при різних рівнях зовнішнього теплового навантаження та інтенсивності роботи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Робота рятувальників в екстремальних мікрокліматичних умовах особливо важка, вона пов'язана з небезпекою виникнення теплового перенапруження організму, що може спричинити тепловий удар та отруєнням токсичними газами [4]. Тому питання експериментальних досліджень по визначенню реальних параметрів засобів індивідуального протитеплового захисту працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій є актуальним і важливим.

Постановка задачі та її розв'язання. На даний момент виникає потреба в експериментальних дослідженнях по визначенню параметрів функціонального стану рятувальника й можливість виконання ним роботи в індивідуальному засобі протитеплового

захисту. З огляду на це, для проведення експериментальних досліджень передбачається використання результатів моделювання процесів переносу в протитепловому костюмі з відбором тепла.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Процеси тепломасоперенесення в протитеплових костюмах, за умови перегрівання проводили в лабораторних та полігонних умовах.

Методика дослідження протитеплової здатності костюма зведена загалом до визначення часу його захисної дії за регламентованих умов.

Для проведення досліджень і випробування засобів протитеплового захисту використовували вимірювальну техніку та обладнання, які своєчасно повірені та відповідають вимогам та стандартам метрології.

Функціональний стан випробувача й можливість виконання роботи оцінювали за такими показниками: обмеження рухливості, частота серцевих скорочень, температура внутрішньокостюмного простору, яку зіставляли із санітарними нормами, витривалість до статистичного навантаження, час зорово-моторної реакції, якість виконання коректурної проби, самооцінка випробувачем функціонального стану і працездатності.

Визначення працездатності в захисному одязі проводили відповідно до ГОСТ 12.4.061-88 [5].

Самооцінку функціонального стану випробувача проводили за показниками психофізіологічного комфорту відповідно до п'ятибальної шкали: 5 — високий рівень комфорту (самопочуття дуже гарне); 4 — самопочуття хороше; 3 — незначний дискомфорт; 2 — виражений дискомфорт; 1 — різкий дискомфорт (самопочуття дуже погане). Результати самооцінки реєстрували до початку і в кінці випробувань. По закінченні роботи випробувач за тією самою шкалою давав інтегральну оцінку функціонального стану випробувача, а також називав основні причини дискомфорту. Межа допустимого теплового стану — самопочуття, оцінене в 3 бали.

Самооцінка працездатності випробувача в захисному одязі змодельована за п'ятибальною шкалою: 5 — працездатність висока; 4 — трохи знижена; 3 — помірно знижена; 2 — значно знижена; 1 — непрацездатний. Періодичність самооцінки функціонального стану й працездатності випробувача не менше ніж один раз протягом 10 хв оцінювали за переговорним пристроєм. Отримані результати з кожного показника, що характеризує функціональний стан випробува-

Таблиця 1

Регламент роботи випробувачів в мікрокліматичній камері

№ п/п	Вид роботи	Режим роботи, хв	
1	Підняття на сходинку висотою 20 см і спускання з неї з частотою 15 хв ⁻¹	10	5
2	Робота на вертикальному ергометрі, підняття й опускання вантажу масою 10 кг на висоту 1,2 м із частотою 20 хв ⁻¹	10	5
3	Перенесення 140 шт. цегли на відстань 1,8 м і складання їх у штабелі	10	5
4	Повторення роботи: за п. 1	10	5
5	за п. 2	10	5
6	за п. 3	10	5

Таблиця 2

Межі допустимого і граничного мікроклімату в протитеплових засобах індивідуального захисту

Межі допустимого мікроклімату					
Відносна вологість внутрішньо-костюмного повітря, %	Температура внутрішньокостюмного повітря, °C				
	Спокій	Легка робота (I)	Робота середньої тяжкості		Важка робота (III)
			(II а)	(II б)	
До 40	15–37	12–35	10–33	8–31	4–28
До 70	15–35	12–33	10–31	8–29	4–26
До 100	15–35	12–30	10–28	8–27	4–24
Межі граничного мікроклімату					
Відносна вологість внутрішньо-костюмного повітря, %	Температура внутрішньокостюмного повітря, °C				
	Спокій	Легка робота (I)	Робота середньої тяжкості (II а–II б)		Важка робота (III)
До 40	10–44	7–42	3–40		1–38
До 70	10–42	7–39	3–38		1–36
До 100	10–39	7–36	3–35		1–34

ча й можливість виконання роботи в захисному одязі за заданих умов, піддавали статистичному обробленню відповідно до ГОСТ 8.207-76 [6]. За результат брали середньоарифметичне з достовірною імовірністю 0,95.

Після проведення зазначених вимірювань на випробувача одягали теплозахисний костюм, потім він заходив у теплову камеру й послідовно виконував роботу на ергометричних приладах, види яких, послідовність і режим узагальнено в табл. 1.

Цей режим роботи відповідає енерговитратам від 330 до 460 Вт, тобто в середньому — важкій роботі. Із кожним випробувачем проводили один дослід.

У кінці кожного періоду роботи й відпочинку у випробувача вимірювали і реєстрували частоту серцевих скорочень, температуру в підкостюмному просторі, і час від початку роботи.

Часом захисної дії вважали час від початку роботи до досягнення одного з параметрів допустимого теплового стану, регламентованого вимогами для важкої роботи, тобто допустимого значення температури в будь-якій точці підкостюмного простору (табл. 2) за вищевказаної частоти серцевих скорочень.

У таблиці 2 не наведено верхні граничні значення температур для категорії «дуже важка», куди нерідко зараховано енерговитрати пожежних-рятувальників. У зв'язку із цим, у підкостюмному просторі ізоляційного одягу з теплопоглинаючою системою охолодження відносна вологість досягає 100%. Інтерполюючи й екстраполюючи верхні значення температур °C на третій рядок табл. 1, отримали вираз для її визначення залежно від енерговитрат, Вт:

$$t_n = -0,0367Q_m + 36,94 (R^2 = 0,9864) \quad (1)$$

Отримані значення температури в підкостюмному просторі порівнювали з показниками температури,

отриманими з виразу (1), і за їхньої рівності визначали допустиму тривалість роботи.

Щоб визначити ефективність протитеплогового костюма для захисту працівників ОРС ЦЗ ДСНС України від теплового променевого потоку під час гасіння пожежі в початковій стадії розвитку, проводили випробування.

Попередньо визначили відстань від випробувача до вогнища пожежі, коли інтенсивність променистого потоку, що падає, на одиницю площі поверхні костюма дорівнювала 5 кВт/м²:

$$q = k_0 E, \quad E = \varepsilon \sigma T_r^4 \quad (2)$$

де k_0 — коефіцієнт випромінювання костюма, що залежить від відносної відстані; E — випромінювана потужність вогнища пожежі, кВт/м²; S_1 — площа передньої частини зовнішньої оболонки костюма, що бере на себе теплове випромінювання, м².

За вихідних даних: 5,0 кВт/м², $\varepsilon = 0,7$, $S_1 = 1$ м², $k_0 = 0,06$, $T_r = 1200$ К, випромінювана потужність вогнища пожежі $E = 83$ кВт/м², а відстань, на якій повинен перебувати випробувач від вогнища пожежі $x = 2,0$ м.

Теплоємність організму під час роботи, середню температуру поверхні шкіри, середню температуру тіла, різницю між температурами тіла і шкіри, теплоємність організму, її зміну і швидкість розраховували за формулами ГОСТ 12.4.067-79 [7].

У процесі статистичного оброблення числових даних проведеного дослідження визначали середню неквадратичну похибку середніх значень. Для оцінки достовірності (або недостовірності) відмінностей середніх значень взято наступну норму: при $P < 0,05$ — розходження достовірне, при $P \geq 0,05$ — недостовірне.

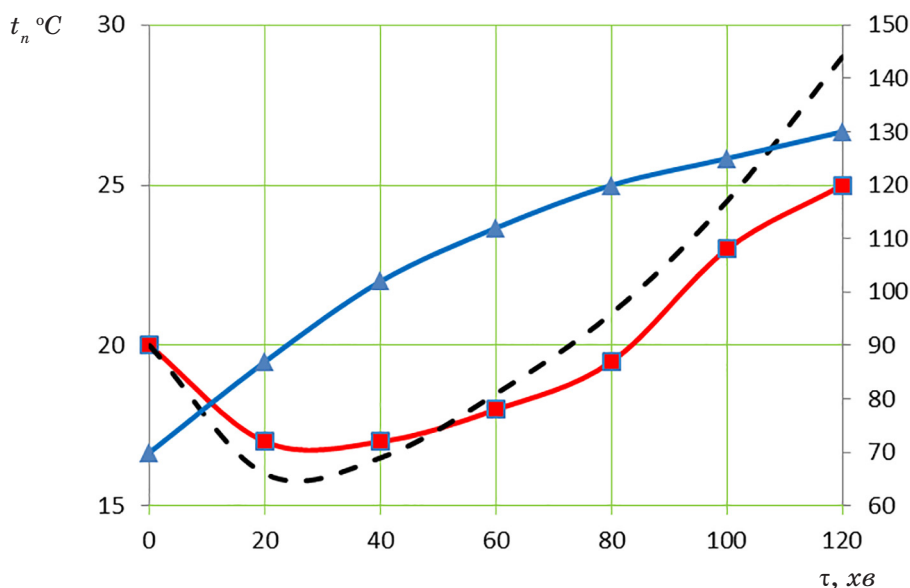

Рис. 1. Результати експериментальних (1), теоретичних (2) досліджень динаміки температури у внутрішньокостюмному просторі теплозахисного костюма і ЧСС (3) випробувачів при температурі повітря в тепловій камері $(40 \pm 1)^\circ\text{C}$ і вологості $(98 \pm 2)\%$

Отримані результати піддавали статистичному й кореляційно-регресійному аналізу за допомогою програми «Статистика».

Попередній аналіз даних щодо зміни температури в підкостюмному просторі теплозахисного костюма під час випробування в тепловій камері з температурою повітря $(40 \pm 1)^\circ\text{C}$ і вологістю $(98 \pm 2)\%$ засвідчив, температурні показники несуттєво відрізняються один від одного. Тому на рис. 1 представлено дані середніх значень цієї температури (1), для ЧСС — максимальні їхні значення за умови виконання вправ без урахування відпочинку (3) і результати теоретичних досліджень (2) динаміки температури. На підставі результатів, зазначених на рис. 1, констатуємо, що вимоги до теплозахисного костюма дотримані, оскільки впродовж заданого часу його використання температура у ВП і ЧСС випробувачів не перевищує допустимих значень. Представлені на рис. 1 дані вможливають висновок про те, що, під час роботи випробувачів у теплозахисному костюмі протягом 120 хв, ЧСС і температура у ВП не досягають своїх допустимих значень.

Проведені в дослідно-експериментальні випробування (за наявності впливу теплового променевого потоку від пожежі близько 5 кВт/м^2) захисного одягу пожежного-рятувальника, що складається з термостійкого, тепловідбивного зовнішнього комбінезона і внутрішнього костюма теплопоглинаючої системою охолодження, уможливили отримання залежностей зміни в часі температури зовнішньої поверхні (1) підкостюмного простору в ділянці основної частини тіла (4), стоп ніг (2), кистей рук (3) і частоти серцевих скорочень (6). Результати представлені на рис. 2.

Результати теоретичних досліджень температури тіла випробувачів-добровольців у ділянці основної частини тіла (4), стоп ніг (2), кистей рук (3) і вну-

трішньокостюмного простору в цих місцях практично однакові, тому показники представлені у вигляді однієї кривої. Отримані результати засвідчують, що температура в різних ділянках тіла випробувачів дещо відрізняється; ураховуючи санітарну норму температури внутрішньокостюмного простору близько 30°C , допустима тривалість роботи випробувачів дорівнює 70 хв, а за результатами теоретичних досліджень (крива 6) — 60 хв, тобто похибка не перевищує 17%.

Динаміка температури і ЧСС у процесі ерготермічного навантаження випробувачів описана за допомогою апроксимуючих рівнянь:

$$t_p^H = -2 \cdot 10^{-5} \tau^3 + 0,17 \cdot 10^{-2} \tau^2 - 0,119 \cdot 10^{-1} \tau + 36,915 \quad (R = 0,9970);$$

$$\text{ЧСС}^H = -1,22 \cdot \tau^4 + 0,199 \cdot 10^{-1} \tau^3 - 0,6131 \tau^2 + 8,0075 \tau + 67,047 \quad (R = 0,9657),$$

а в процесі екстреного охолодження:

$$t_p^O = -2,4 \cdot 10^{-6} \tau^4 + 0,3257 \cdot 10^{-3} \tau^3 - 0,928 \cdot 10^{-2} \tau^2 + 0,9146 \cdot 10^{-1} \tau + 36,611 \quad (R = 0,9993);$$

$$\text{ЧСС}^O = -0,18 \cdot 10^{-2} \tau^3 + 0,1233 \tau^2 - 3,0073 \tau + 117,61 \quad (R = 0,9900).$$

Для порівняння ефективності охолодження за допомогою костюма відповідно до викладеної вище методики проведено серію досліджень за участю тих же випробувачів, але за умови охолодження в термонеутральному мікрокліматі (ТНМ) приміщення передкамери. Після досягнення граничного теплового стану випробувачів вивели з теплової ка-

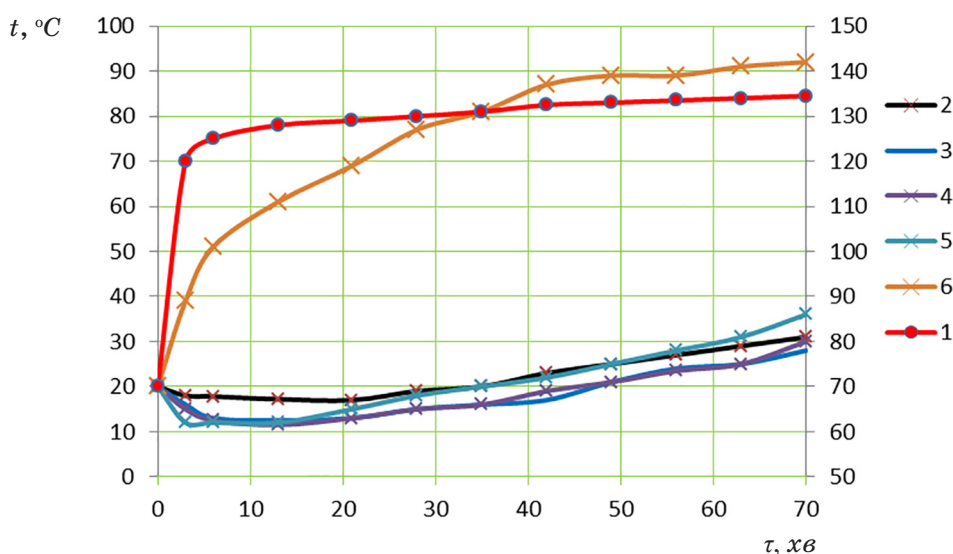

Рис. 2. Результати експериментальних (1–4; 6) і теоретичних (5) досліджень динаміки температури на зовнішній поверхні (1), у внутрішньокостюмному просторі в ділянці стоп ніг (2), кистей рук (3), основної частини тіла (4) і ЧСС (6) випробувачів за умови впливу теплового променевого потоку 5 кВт/м^2 .

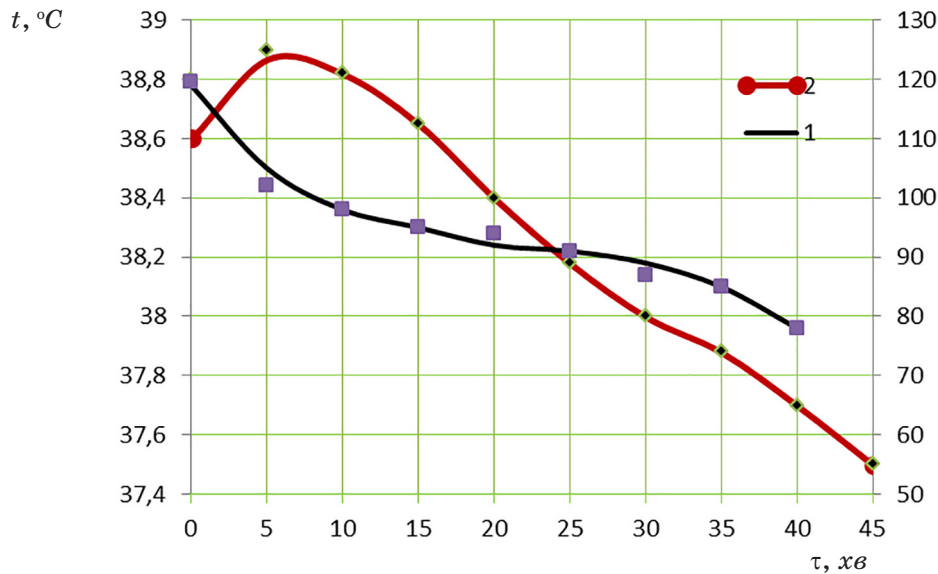

Рис. 3. Динаміка зміни ЧСС (1) і t_p (2) випробувачів у процесі екстреного охолодження в костюмі: ♦, ■ — дані експерименту.

мери, де вони сидючи відпочивали при температурі 25 °C, відносній вологості повітря 70%. Водночас установлено, що швидкість зниження температури під час охолодження в 1,7 рази вища, ніж під час відпочинку роздягнених випробувачів.

Висновки. Результати експериментальних досліджень дозволяють зробити висновок, що в разі непередбачених обставин пожежний-рятувальник після перегрівання зможе самостійно покинути зону підвищених температур, якщо його температурні показники стануть нижчими завдяки застосуванню костюма тепло-поглинаючою системою охолодження.

Під час випробування одягу жоден із параметрів: частота серцевих скорочень і температура тіла в рек-

тальній порожнині — не перевищує свого допустимого значення на всьому діапазоні зміни температур повітря навколишнього середовища, за винятком другого параметра для куртки при температурі 40 °C. До того ж рухливість, працездатність, показники психологічного комфорту оцінені випробувачами як задовільні, а термін захисної дії (час роботи до досягнення допустимих вищевказаних параметрів) відповідає нормативно-технічній документації.

Отже, отримані результати теоретичних та експериментальних досліджень із визначення параметрів протитеплого одягу для працівників ОРС ЦЗ ДСНС України, дають змогу обґрунтувати їх конструктивне виконання та технічну характеристику.

Література

1. Покалюк В. М., Костенко Т. В., Нуянзін О. М., Нестеренко А. А. Екстремальні мікрокліматичні умови професійної діяльності рятувальників / В. М. Покалюк, Т. В. Костенко, О. М. Нуянзін, А. А. Нестеренко // Міжнародний науковий журнал «Интернаука», випуск № 3(25): том 1. — Київ: 2017 — с. 159–165.
2. Костенко В. К., Нестеренко А. А., Нуянзін О. М., Покалюк В. М. Математична модель теплообміну в ізоляційному одязі з системою охолодження та без неї / В. К. Костенко, А. А. Нестеренко, О. М. Нуянзін, В. М. Покалюк // Надзвичайні ситуації: попередження та ліквідація: збірник наукових праць. — Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. — № 1. — 126 с. — С. 42–49.
3. Kostenko T., Maiboroda A., Pokaliuk V., Nuianzin O., Nesterenko A. Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction // XVIII International scientific conference «New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics» — Czestochowa university of technology faculty of production engineering and materials technology / Series: Monografie Nr 68 — l. 422.
4. Костенко В. К. Дослідження теплофізичних властивостей протитеплого жилету / В. К. Костенко, В. В. Колеснікова, А. І. Морозов // Пожежна безпека: зб. наук. пр. — Львів: ЛДУ БЖД. — № 18. — С. 81–85.
5. ГОСТ 12.4.061-88 Система стандартов безопасности труда. Метод определения работоспособности человека в средствах индивидуальной защиты. — Москва: ГСС СССР. — 1989. — 14 с.
6. ГОСТ 8.207-76 Государственная система обеспечения единства измерений. Прямые измерения с многократными наблюдениями. Методы обработки результатов наблюдений. Основные положения. — Москва: ГСС СССР. — 1976. — 8 с.
7. ГОСТ 12.4.067-79 Система стандартов безопасности труда. Метод определения теплосодержания человека в средствах индивидуальной защиты. — Москва: ГСС СССР. — 1979. — 95 с.

УДК 621.382

Новосядлий Степан Петрович

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Новосядлый Степан Петрович

*доктор технических наук, профессор,
профессор кафедры компьютерной инженерии и электроники
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника*

Novosjadly Stepan

*Doctor of Technical Sciences, Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National Universit*

Гуменюк Назарій Тарасович

*студент
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Гуменюк Назарий Тарасович

*студент
Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника*

Humemjuk Nasar

*Student of the
Vasyl Stefanyk Precarpathian National Universit*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛЬОВИХ ТРАНЗИСТОРІВ ШОТТКІ ІЗ САМОСУМІЩЕНИМ ЗАТВОРОМ НА ОСНОВІ НІТРИДУ ТА СИЛІЦИДУ ВОЛЬФРАМУ

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛЕВЫХ ТРАНЗИСТОРОВ ШОТТКИ С САМОСОВМЕЩЕННЫМ ЗАТВОРОМ НА ОСНОВЕ НИТРИДА И СИЛИЦИДА ВОЛЬФРАМА

FEATURES OF THE FORMATION OF SCHOTTKY FIELD TRANSISTORS WITH A SELF-CONDENSED GATE ON THE BASIS OF NITRIDE AND TUNGSTEN SILICIDE

Анотація. В даній статті розглянуто особливості технологічних процесів формування польових транзисторів Шоттки арсенід галієвою технологією. А саме технологію формування польових транзисторів Шоттки із самозміщенням затвором на основі нітриду та силіциду вольфраму.

Ключові слова: арсенід галію, польові транзистори Шоттки, нітрид вольфраму, силіцид вольфраму.

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности технологических процессов формирования полевых транзисторов Шоттки арсенид галлиевой технологией. А именно технологию формирования полевых транзисторов Шоттки с самосумищенным затвором на основе нитрида и силицида вольфрама.

Ключевые слова: арсенид галлия, полевые транзисторы Шоттки, нитрид вольфрама, силицид вольфрама.

Summary. In this paper, the peculiarities of the technological processes of the formation of Schottky field transistors by arsenidgale technology are considered. Namely the technology of formation of Schottky field transistors with a self-locking gate on the basis of nitride and tungsten silicide.

Key words: gallium arsenide, Schottky field transistors, tungsten nitride, tungsten silicide.

Вступ. Схемотехніка сучасних схем на GaAs базується на використанні n-канальних польових транзисторів із затвором Шотткі (ПТШ). У разі переходу до комплементарних схем на ПТШ однією з основних проблем є доволі низька висота бар'єру Шотткі на арсеніді галію р-типу. Одним із способів вирішення цієї проблеми є використання нітридних або силіцидних сполук вольфраму для формування затворів заданої товщини та складу [1–3].

В даній статті висвітлено особливості формування швидкодіючих транзисторів на p-GaAs із самосуміщеним затвором на основі нітриду чи силіциду вольфраму, отриманих за допомогою горизонтального реактора пониженого тиску Ізотрон-4.

Мета статті. Дослідження особливостей технології формування польових транзисторів Шотткі із самосуміщеним затвором на основі силіциду вольфраму та осадження силіциду вольфраму із газової фази в реакторі пониженого тиску.

1. Особливості формування ПТШ із самосуміщеним затвором

Основні технологічні процеси виготовлення польових транзисторів Шотткі із самосуміщеним затвором показано на рис. 1. [1]

Структуру ПТШ формують на напівізолюючій підкладці GaAs, де селективним іонним легуванням підкладки кремнієм (Si^{++}) через маску SiO_2 , формують n-шар товщиною 0,08–0,1 мкм. В цьому шарі розміщують канал ПТШ, на поверхні якого формують затвор.

Затвор транзистора представляє смугу силіциду вольфраму довжина 0,8 мкм. Силіцид вольфраму вибраний в ролі затвора тому, щоб витримати фотонну обробку при $T > 700^\circ\text{C}$ для зменшення опору.

При формуванні стік-витоків областей n^+ -типу використовують селективне епітаксієне вирощування за допомогою газохімічних реакцій із металоорганічних сполук або молекулярно-променевою епітаксією. Даліше наносять шар діелектрика та про-

водять фотонний відпал для активації і зменшення радіаційної дефектності, що приводить до суттєвого збільшення рухливості носіїв заряду. Плазмохімічним травленням відкривають вікна під контакти в діелектрику і формують контакти до стік-витоків областей нанесенням металевого шару з сплаву AlGe-12 використовуючи іонне фрезерування [2].

Для ПТШ із самосуміщеним затвором при $L_3 = 1,5$ мкм і $b = 1$ мм були отримані наступні електrofізичні параметри: $U_t = 0,6$ В, $R_n = 0,75$ Ом, $S/b = 87$ мСм/мм. В порівнянні з ПТШ, сформованим без самосуміщення і тих же розмірів опір витоку зменшився в 5–8 разів, а крутизна зросла в 3–5 разів. В структурі із само суміщеним затвором пробивна напруга на затворі визначається концентрацією домішок в n^+ -областях бо вони примикають до затвора. При енергії іонів в 150 eV і дозі $(1,7\text{--}2) \cdot 10^{13}$ см $^{-2}$, максимальна концентрація донорів в n^+ -областях $7 \cdot 10^{17} \div 1 \cdot 10^{18}$ см $^{-3}$, а пробивна напруга затвора 6–10 В. Недоліком таким чином сформованої структури ПТШ із самосуміщеним затвором є дещо збільшені паразитні ємності затвор-виток і затвор-стік, які можна зменшити використовуючи високу растрову літографію [3].

2. Технологія осадження силіциду вольфраму із газової фази в реакторі пониженого тиску

В арсенід галієвій технології може використовуватися силіцидний затвор, що дозволяє зменшити порогову напругу та опір багаторівневої розводки транзисторів.

Для отримання плівок було вибрано низькотемпературний процес осадження силіциду вольфраму в реакторі пониженого тиску типу Ізотрон-4. В такому реакторі дисиліцид вольфраму вирощують з швидкістю $100 \div 500$ Å/хв за температури $350 \div 400^\circ\text{C}$ і тиску 0,2 мм.рт.ст. Осадження плівок дисиліциду вольфраму, відбувалося за реакцією:

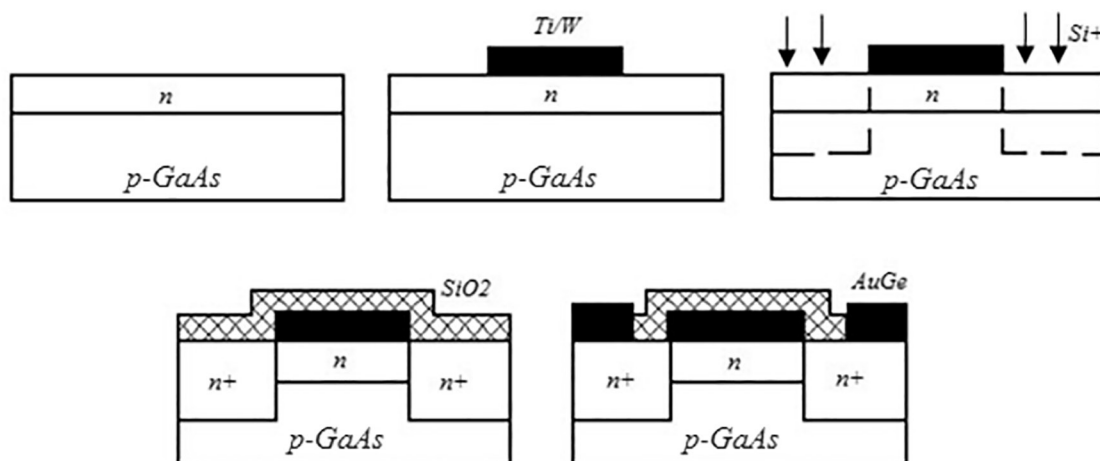
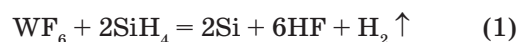
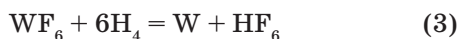

Рис. 1. Технологія формування само суміщених ПТШ

Дана реакція передбачає такий механізм розкладу і взаємодії моносилану (SiH_4) [4]:

Елементний і фазовий склад отриманих плівок WSi_x досліджувались за допомогою зворотного резерфордівського розсіювання і дифракції рентгенівського випромінювання на плівках товщиною $0,25 \div 0,5$ мкм. Дослідженням встановлено, що вміст кремнію в плівці WSi_x залежить від швидкості потоку моносилану і концентрації, при чому оптимальною є концентрація $20 \div 25\%$.

Дослідження плівок методом електронної мікроскопії показало, що осаджені за температури 400°C плівки мають мікрористалічну структуру з розміром зерна $2 \div 3$ нм. Після фотонного відпалу за температури 500°C плівки стають полікристаліч-

ними і мають гексагональну структуру. Підвищення температури відпалу призводить до збільшення зерна, а при температурі 620°C відбувається перехід від гексагональної модифікації в тетрагональну. Дана технологія забезпечує високу рівномірність осадження, що дозволяє ефективно використовувати її для формування пленарних структур ІС на GaAs.

Висновки

1. Досліджено технології формування р-контактних ПТШ, які дозволяють реалізувати високошвидкісні комплементарні структури ІС на арсеніді галію.
2. Для збільшення швидкодії логічних схем на комплементарних ПТШ розроблена низькотемпературна технологія самосуміщення затвору на основі нітриду та силіциду вольфраму.
3. Силіцидна технологія формування затворів ПТШ на арсеніді галію дозволяє формувати високоякісні комплементарні структури для ВІС з малою величиною порогових напруг.

Література

1. Новосядлий С. П. Суб- і наномікронна технологія структур ВІС / С. П. Новосядлий. — Івано-Франківськ: Місто НВ. — 2010. — 455 с.
2. Новосядлий С. П. Сучасні твердофазні технологічні процеси в субмікронній технології ВІС / С. П. Новосядлий, А. І. Терлецький, О. Б. Фрик // Східно-Європейський журнал новітніх технологій. — 2010. — 3/7(45). — С. 52–60.
3. Новосядлий С. П. Фізико-технологічні основи субмікронної технології ВІС / С. П. Новосядлий. — Івано-Франківськ: Сімик. — 2003. — 370 с.
4. Новосядлий С. П. Технологія епітаксійного формування силіцидів для підвищення швидкодії ВІС / С. П. Новосядлий, А. І. Терлецький, О. Б. Фрик // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Фізико-технологічні проблеми радіотехнічних пристроїв, засобів телекомунікацій, нано- та мікроелектроніки». — 24–26 жовтня 2013. — Чернівці. — Україна. — С. 167.

УДК 336.72

Галака Анастасія Ігорівна

студентка

Київського національного лінгвістичного університету

Галака Анастасия Игоревна

студентка

Киевского национального лингвистического университета

Halaka Anastasiia

Student of the

Kyiv National Linguistic University

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКОНАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СТРАТЕГИИ УБЕЖДЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ И ЕЕ ВОССОЗДАНИЕ В ПЕРЕВОДЕ

LINGUISTIC RENDERING OF PERSUASION IN ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE AND WAYS OF ITS TRANSLATION

Анотація. Досліджено питання мовної репрезентації стратегії переконання в англomовному рекламному дискурсі та проаналізовано шляхи її відтворення у перекладі українською мовою.

Ключові слова: рекламний дискурс, рекламний текст, креолізація, стратегія переконання, мовні засоби.

Аннотация. Исследован вопрос языковой репрезентации стратегии убеждения в англоязычном рекламном дискурсе и проанализированы пути ее воссоздания на украинском языке.

Ключевые слова: рекламный дискурс, рекламный текст, креолизация, стратегия убеждения, языковые средства.

Summary. The issue of linguistic rendering of persuasion in English advertising discourse was investigated and the ways of its translation into the Ukrainian language were analyzed.

Key words: advertising discourse, advertising text, creolization, persuasion, language means.

На сучасному етапі розвитку суспільства рекламу називають п'ятою силою та соціальним механізмом [1, с. 129]. Реклама поступово входить в соціальне середовище і бере участь у становленні певних стандартів соціальної поведінки населення, тому є ефективним засобом впливу на свідомість людини, який реалізується шляхом мовного впливу та мовної маніпуляції.

Лінгвістичні дослідження останніх десятиріч характеризуються підвищеним інтересом до вивчення текстів масової комунікації, зокрема, рекламних текстів. Незважаючи на це, питання структури рекламного тексту та його інтенції, роль його структурних елементів та співвідношення вербальних і невербальних компонентів, залишаються малодослідженими.

У сучасному мовознавстві рекламний текст розглядають як тематичну, структурну та комунікативну єдність, відповідно наділену певними стилістичними характеристиками, комунікативно-прагматичною спрямованістю та функціями інформування та впливу [10, IR]. Якщо розглядати рекламний текст як структурну основу рекламного дискурсу, то зміст рекламного повідомлення виявляється похідним від відправника інформації, її адресанта, від типу стосунків між комунікантами, від способу кодування інформації та від референта [5, с. 316]. Учасниками рекламної комунікації є адресант, який створює повідомлення, та адресат, який це повідомлення сприймає. Адресат, в свою чергу, сприймає та декодує рекламне повідомлення,

створене адресантом та розповсюджене засобами масової інформації. Декодування повідомлення відбувається на основі власного попереднього досвіду та власних цінностей. При цьому адресант за допомогою маніпуляцій намагається направити свого партнера на хибний шлях, для того, аби навмисно приховати істинну інтенцію [8, с. 314–319]. Рекламний текст має чітко визначену структуру: заголовок, основний рекламний текст, слоган [6, с. 175].

Центральну роль у рекламному повідомленні відіграє слоган — комунікативне повідомлення, що має прагматичну настанову передати правдиву інформацію про предмет реклами найбільшій кількості людей з метою спонукання їх до активної дії [7, с. 13].

Крім того, структуру рекламного тексту можна умовно поділити на зовнішній (композиційний) та внутрішній (змістовний) компоненти. До композиційних компонентів відносяться:

- невербальний компонент (візуальний): ілюстрація, торгова марка (бренд), логотип;
- вербальний компонент: заголовок, основний текст, товарний знак, слоган [3, с. 104–110].

Оскільки вербальні та невербальні компоненти рекламного тексту становлять візуальне, змістове та функціональне ціле, яке забезпечує реалізацію основної мети реклами, піднімається питання креолізації рекламного тексту. В залежності від наявності зображення і характеру його зв'язку з вербальною частиною Е. Е. Анісімова розрізняє три типи текстів (Сх. 1) [2].

У текстах з нульовою креолізацією зображення відсутнє або не має значення для організації вербальної і невербальної частини. У текстах з частковою креолізацією невербальна частина є відносно незалежною, тобто факультативною, функція якої полягає у супроводженні вербальної частини. У текстах з повною креолізацією вербальна і невербальна частини складають єдине ціле і сприймаються комплексно, тобто невербальна частина тут є обов'язковою [2].

Прикладом рекламного тексту з повною креолізацією може слугувати повідомлення *GOLD GYM*, в якому наявні непрямі і прямі повідомлення (Рис. 1). Перше повідомлення — відсутність обличчя у людини, зображеної на малюнку. Коли людина займається в тренажерній залі, вона вдосконалює своє тіло, не своє обличчя. Багато дівчат та жінок переймаються своїм зовнішнім виглядом, наносять макіяж, аби завжди залишатися привабливими, навіть під час тренувань. У такий спосіб копірайтер хотів наголосити на тому, що байдуже, як ти виглядаєш в залі, головне — продуктивне тренування. Можливо відсутність обличчя свідчить також і про те, що неважливо скільки вам років — кожен може піти займатися до зали, незважаючи на свій вік. Слоган рекламного тексту звучить так: *Put away your winter clothes. GOLD GYM — GOLD GYM*. Зніми теплий одяг. Співвіднівши слоган та зображення, можна провести паралель між старим тілом та теплим одягом. Тут тіло неспортивної будови порівнюється з теплим одягом, оскільки жирові клітини підтримують тепло людського тіла, а теплий одяг зігріває людину взимку. На малюнку людина «знімає» старе тіло, під яким у неї мускулисте тіло спортивної будови. Звідси і друге повідомлення рекламного тексту, яке переконує реципієнта позбутися жирових клітин, піти до зали та прокачати своє тіло!

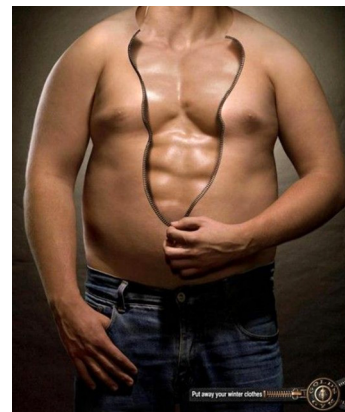
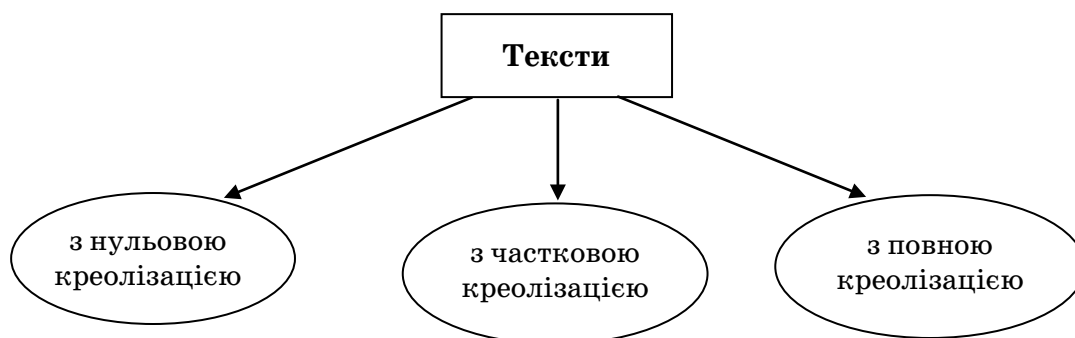

Рис. 1. GOLD GYM

Вплив вербальної інформації на поведінку реципієнта, формується в результаті взаємодії цілої низки мовних і немовних чинників, включених в акт комунікації [2]. Рекламний текст є яскравим прикладом максимально ефективного використання мовних засобів із метою впливу на реципієнта. В рекламних

Схема 1

Типи текстів в залежності від наявності зображення і характеру його зв'язку з вербальною частиною

текстах засоби мовної маніпуляції використовуються фактично на всіх рівнях мови та є різними за своєю функціональною природою. Аналіз рекламних текстів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях показав, що серед мовних засобів, які використовуються з метою привернення уваги, впливу на реципієнта та його переконання, на основі функціонального підходу можна виділити наступні:

- експресивно-оцінні: оцінні прикметники різних ступенів порівняння, іменні словосполучення та прикметникові кластери, числівники, гіперболізація, порівняння;
- спонукальні: наказовий спосіб дієслова (імператив), анафора, епіфора;
- контактано-психологічні: рима, ритм, асонанс, алітерація, риторичні запитання, використання особистого займенника *you*.

Переклад рекламного тексту, порівняно із перекладом художньої літератури, при якому перекладач зобов'язаний передати художньо-естетичні особливості оригіналу, відрізняється за формою, мовними засобами, а також яскраво вираженою комунікативною спрямованістю. Часто у перекладацькій роботі з рекламними текстами не достатньо враховуються специфічні лінгвістичні та культуролінгвістичні характеристики, а головне — особлива комунікативна спрямованість рекламних повідомлень, оскільки якісним перекладом рекламного тексту можна вважати той, який найбільш адекватно передає закладені автором емоційне посилання та інтенцію [9, с. 113–114].

Пошук варіанту адекватного перекладу англійських рекламних текстів ускладнюється такими факторами: наявність лексичних одиниць, які мають декілька значень; стилістична забарвленість лексики; вживання лексики для посилення образності, не у прямому значенні; численне вживання ідіом [4, IR].

При перекладі рекламних текстів перекладач застосовує певні перекладацькі стратегії. Перекладацькі стратегії — це певна програма здійснення перекладацької діяльності, яка формує основний підхід перекладача до виконання перекладу в умовах певної комунікативної ситуації [11, с. 149]. Такого роду перекладацькі дії полягають в адекватній передачі комунікативної інтенції відправника. Серед стратегій перекладу рекламних текстів умовно виділяють наступні: відсутність перекладу, прямий переклад, адаптація, ревізія.

Впізнавані на асоціативному рівні рекламні тексти, в яких значення лексичних одиниць не можна відтворити ні контекстуально, ні за допомогою словникового значення, можна залишити без перекладу. Зокрема, це слогани відомих світових брендів, які не містять складних конструкцій, оскільки в колективній свідомості українців уже існують асоціації з цими марками: *Gucci — Gucci by Gucci*; *Nike — Just do it*; *Nokia — Connecting people*.

Рекламні тексти, переклад яких не вимагає структурних та семантичних змін, можна перекладати шляхом прямого перекладу:

Live your life. Eagle — Eagle. Живи своїм життям.

Greenpeace. The future is in your hands —

Greenpeace. Майбутнє в твоїх руках.

As clean as new. Dettol — Dettol. Чисті як нові.

Стратегію адаптації застосовують, коли англійські рекламні тексти містять певні культурні та мовні особливості, в рекламних текстах з домінуючою невербальною та задля збереження головної інтенції повідомлення. Використання адаптації при перекладі англійського рекламного тексту *Baboom* сприяло лаконічності та переконливості слогану. При цьому, текст та зображення передають єдиний сенс (Рис. 2): *A taste that's out of this world. Baboom — Baboom.* Неземний смак.

Рис. 2. *A taste that's out of this world*

При перекладі текстів асоціативним шляхом з опорою на візуалізацію було використано ревізію.

Наприклад, в рекламному повідомленні *Guinness* повітряні кульки втілюють атмосферу вечірки та свята, а текст розкриває причину святкування — повернення додому (Рис. 3). Тому задля влучності та лаконічності слогана його було перекладено асоціативно: *Welcome home! Guinness. Made of more — З приїздом! Guinness.* Зроблений з більшого.

Задля досягнення адекватності перекладу англійських

Рис. 3. *Welcome home*

рекламних текстів українською та з метою збереження функції переконання при перекладі рекламних повідомлень було застосовано ряд стратегій. Беручи до уваги той факт, що кількість ілюстративного матеріалу налічує 100 одиниць, кількісне і відсоткове співвідношення є однаковими. Згідно з отриманими результатами, можна зробити висновок, що серед стратегій найчастіше використовуються прямий переклад та адаптація, в той час як до ревізії звертаються лише в окремих випадках (Табл. 1):

Таблиця 1

Відсоткове співвідношення використаних стратегій

Стратегія	Кількість застосувань (%)
Адаптація	60
Прямий переклад	34
Відсутність перекладу	3
Ревізія	3

Відповідно до даних в таблиці, можна підсумувати, що з метою досягнення адекватності перекладу та збереження функції переконання адаптація є

найефективнішим способом перекладу англомовних текстів українською.

Література

1. Аврасін В.М Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови реклами. М.: Международные отношения, 1996. — 196 с.
2. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) / Учебное пособие для студентов факультетов иностранных языков вузов. Москва: Академия, 2003. — 128 с.
3. Бернацкая А. А. К проблеме «креолизации» текста: история и современное. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2000. — № 3 (11). — С. 104–110.
4. Бондаренко О. М. Особливості перекладу рекламних текстів (стилістичний аспект). URL: http://www.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/21/21/bondarenko.pdf.
5. Коваленко Є. С. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення / Лінгвістичні студії: зб. наук. праць // Донецький нац. ун-т; наук. ред. Анатолій Загнітко. 2009. — № 19. — С. 314–319.
6. Коваленко Є. С. Структурна організація рекламного тексту в аспекті його лінгвістичного аналізу / Лінгвістичні студії. 2009. — № 18. — С. 173–178.
7. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту. Дис. Дніпропетровськ, 2006. Автореферат. — 17 с.
8. Лазарева О. А. Графиксация: окказиональность или демократизация коммуникативных норм / HUMANIORA: LINGUA RUSSICA. 2009. — № 12. — С. 277–283.
9. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность и способы её достижения. Москва: Международные отношения, 1981. — 198 с.
10. Лютянська Н. І. Вербальні та невербальні засоби впливу у текстах англомовної реклами продуктів харчування. URL: http://www.philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/46-2/52.pdf.
11. Михайленко О. А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції / Педагогічні науки. 2014. — № 121. — С. 148–153.

Тулекова Гульжан Хажмуратовна
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
«Тұран» университеті

Казбек Ширин
«Тұран» университеті

Азимова Дидар Полатбекқызы
«Тұран» университеті

АБАЙ, ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНАН ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТІ ЕСІМДІ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ТАНЫМЫ АРҚЫЛЫ ТАНЫП БІЛУ

COGNITION THROUGH GRAMMATICAL STRUCTURE AND COGNITIVE OF PRONOUNS OF NATIONAL PECULIARITIES WORKS OF ABAY, SHAKARIM

Аннотация. Абай мен Шәкәрім шығармаларында халықтық рухты пайымдауға құрал болатын тілдік құрылымдар, сөз тіркестері өте мол. Олардың адам санасындағы ой қорытындыны есім сөз тіркестері арқылы берілуін, оның танымдық тілдік табиғатын ашу зерттеудің өзектілігін көрсететіні анық. Сөз тіркестері құрылымындағы семантикалық даму бағытын айқындауға негіз болатын алғышарттардың бірі – қатысымдық үдеріс. Сөз тіркестеріндегі мағыналық, құрылымдық өзгерісті Абай, Шәкәрім шығармаларының материалы негізінде қарастыру олардың мақсатты түрдегі жұмсалуды, тек семантикалық мәселелерді шешуге емес, лингвистикалық семантика мәселелеріне бағытталғандығын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл бүгінгі қоғамдық өркениеттің өзектілігіне өріс алатын факторлардың біріне айналған. Олай дейтініміз, сөз тіркестері құрамынан туатын қатысымдық мағына тілдік және тілден тыс ақпараттық білім жиынтығын құрап, сөз тіркесі семантикасының функционалдық қызметін саралауға негіз болып табылады.

Тірек сөздер: шығарма, үдеріс, сөз тіркес, ақпараттық білім.

Summary. In the works of Abay and Shakarim has a lot of language structure and phraseology to interpretation tool of national spirit. The idea of human consciousness through the conclusion noun phrases, clearly reflect the importance of the open nature of the cognitive linguistic research. Communicative process – one of the prerequisites for the development of the semantic of phrases structure. This is one of the factors that can a field the relevance of today's society civilization. Arising from the so-called phrases communicative value of language and language teaching, functional differentiation of the phrase.

Key words: composition, process, expression, information and education.

Қазіргі тіл ғылымында тілдің «қарым-қатынастың аса маңызды құралы болу» қызметімен қатар дүниетаным құралы болу қызметіне ерекше назар аударылады, өйткені адамзаттың ойлауымен байланысты саналы әрекетінің нәтижесінде жинақталған дүние — әлем туралы білім қоры әр ұлттың өзіне тән мінез-құлық, жан-дүниесі, психологиясынан хабар береді. Абай, Шәкәрім шығармаларындағы есім сөз тіркестерінен туындайтын қатысымдық семантика ұлттық тілдік бейнені құрайды. Қазіргі этнопсихологиялық мәселелердің дінгеіне айналып, жаңа көзқарастың жаңаша қалыптасуына жол ашады. «Даналық ең абзал нәрселерді мейлінше жақсы танып білу деген сөз ғой.

Ал өз мәнін ақылмен пайымдауға және білуге қабілетті болса, онда ол ең абзал нәрселерді мейлінше жақсы танып біледі» [1, б. 75]. Жүйелі логика бар жерде жүйелі түсінік қалыптасады. Таным теориясында тіл мен логиканың байланысын былайша түсіндіреді: «Точно так же не вызывает сомнения, что логика в качестве руководства к правильным суждениям оказывает влияние и на языковое выражение (и в особенности выражение понятий и суждений) и тем самым представляет место для определенных описательно-семасиологических соображений» [2, б. 8]. Тіл мен ойлаудың өзара байланысы ұғымдар арқылы жүзеге асады, Ал ұғымның пайда болуы санада өтетін пайымдау әрекетінің

нәтижесі. *Пайымдау* арқылы логика ғылымы ой қорытындыларын жасайды. Ой қорыту білім алу да қолданылатын ойлау заңдарын зерттейді.

Екі зат есім атау күйінде қабыса байланысып, алдыңғысы соңғысына бағына байланысады [3, б. 25]. Профессор Т. Сайрамбаев зат есімдерден құралған сөз тіркестерін 8 түрлі мағыналық қатынаста жұмсалатындығын атап көрсетеді. Әрине, бұл мағыналық топ екі зат есімдердің ғана тіркесі арқылы пайда болады [4, б. 84]. Зат есімдер грамматикалық табиғаты жағынан болсын, лексикалық жағынан болсын басқа сөз топтарынан универсалдық қасиеттерімен ерекшеленеді. Олар сөйлем ішінде, сөз тіркестері құрамында басқа сөздерді өздеріне бағындырып қана қоймайды, өздері мен өздері тіркесіп келіп те әр түрлі анықтауыштық қатынасты білдіретін сөз тіркестерін жасайды: *сорлы жаспын, түпсіз ой, түпсіз қиял, алдыңғы өмір* [3, б. 84]. «Тіл көрнекті болу үшін дерексіз нәрсе, деректі нәрседей, жансыз нәрсе жанды нәрседей суреттеліп, адамның сана-саңлауына келіп түсерлік дәрежеге жетуі керек» [5, б. 154] — деген А. Байтұрсынұлының тұжырымы тілдің табиғаты мен қызметін, күдіретін танытады. Ғалымның «Абайды қазақ баласы тегіс танып білуі керек... Абай сөздері дүниеде қалғаны — қазаққа зор бақ» [5, б. 301] деген пайымдауы — Абайтанудың басты қағидасы.

С. С. Майзель «Изафет в турецком языке» деген үлкен еңбегінде изафеттің үш түрлі жасалу жолын айта келіп, сол жалғаусыз келген бір түріне қатысты, зат есімдердің тіркесі туралы арнайы мәселе қозғайды. Анықтауыштық қатынастардың өзі әртүрлі мәнде көрінеді: поссесивтік, релятивтік және идентивтік [6, б. 53].

Қазақ тіл білімінде зат есімдер мен зат есімдердің тіркесі тек М. Балақаевтың еңбектерінде арнайы тарау беріліп қарастырылды [7, б. 38]. Ал К. А. Бейсенбаева «Қазіргі қазақ тіліндегі зат есімдердің жалғаусыз тіркестерінің кейбір түрлері», «Безаффиксное сочетание имен существительных в современном казахском языке» еңбектерінде жалғаусыз зат есімнің арнайы зерттеу объектісі болмағандығын және күрделі мәселенің бірі екендігін көрсетеді [8, б. 9]. Қазақ тіліндегі зат есімнің зат есіммен тіркесі мағыналық жағынан үйлесімділері ғана орын тәртібі арқылы тіркесе алады. Әрі ол бұрыннан бар. Зат есім мен зат есімнің тіркесі туралы М. Балақаев: «Осы сияқты қатар тұру арқылы бірін-бір анықтайтын зат есімдер тобы екі, үш, төрт сөзден құралуы мүмкін: *темір қанат балапан, қой көзді бала, шоқпар бас таяқ*», — сияқты бағыныңқы сыңары бірнеше зат есімнен де болып, күрделі түрде жұмсалатындығын дұрыс көрсетеді [4, б. 38–39]. К. А. Бейсенбаева олардың құрылымдық ерекшеліктерін ескермейді [6, б. 9]. Алдыңғы екі зат есім басыңқы зат есімге әрқайсысы тікелей қатысты болмай, ол екеуі сатылана байланысу негізінде өзара түйдекті топ құрауы тілімізде түйдекті топтар деп аталып жүрген топтарға қарағанда онша келе де бермеуі мүмкін, әдетте, түйдекті

топтарды, көбіне, күрделі сын есім, сан есім, етістік сөз таптарының негізінде және түрлі негізгі сөздер мен көмекші сөздердің қатысы, сондай-ақ фразалық тіркестер толық мағыналы зат есімдерден жасалады дейтін пікір жоқ екендігін профессор Қ. Жұбанов зерттеулерінен де кездестіреміз [7, б. 97]. Екі зат есім бірінің мағынасын екіншісі толықтыра, айқындай, бір-бірімен өзара мағыналық жағынан үйлесімділігі негізінде келесі сөзге қатысты жұмсалғанда ғана нақтыланады. Ондай жағдайда жалғаусыз тіркескен зат есімдер үш немесе одан да көп сөздерден жұмсала отырып, күрделі қабыса байланысқан сөз тіркестерін құрайды [8, б. 87]. С. С. Майзель үш сөзді қабыса байланысқан сөз тіркестерін атап көрсеткенімен, оның ішкі ерекшеліктеріне тоқталмайды [10, б. 97]. Абай, Шәкәрім шығармаларында кездесетін қабыса байланысқан сөз тіркестері. 1. Басыңқы сыңары жалқы және жалпы зат есімдерден жасалады: Талаптың өзінің *біраз шарттары* бар. Әуелі — білім-ғылым табылса, дүниенің бір *қызықты нәрсесіне* де керек болар еді деп іздемесе керек. Соның ішінде *уайымсыз салғырттық* деген *бір нәрсе* бар... (Абай. Отыз екінші кара сөз). Соны айтып алдандырып отырғанда, *Асығып ат терлетіп біреу* келді. (Шәкәрім. «Қодардың өлімі») *Түпсіз ой, түпсіз қиял* неше мыңдап, Бірі бұйт, бірі сүйт деп тұрады ымдап. *Тұңғиық тұманданған алдыңғы өмір*, Тұрғанын біліп болмас не дайындап (Шәкәрім). *Білектей арқасында өрген бұрым* (Абай). 2. Басыңқы сыңары жіктік жалғаулы зат есімнен келуі: *Мен жаралы — жолбарыспын. Жұрттың атқан оғы өтіп. Сен есірке, сорлы жаспын. Шын сөзіме рақым етіп* (Абай. Онегиннің Татьянаға жауабы). *Мен бір тілсіз көлікпін, Басымда соққан дауым жоқ* (Шәкәрім. Өлген көңіл — ындысыз өмір). *Қазір тірі, дүниеге мен де ортақпын, Осы күн батпай батып жоғалмақпын. Алдыңдағы асау жас қайнап тұрған.* (Абай М. Ю. Лермонтовтан).

Матаса байланысқан тіркестер: 1. Басыңқы сыңары тәуелдік жалғаулы сөзден келуі арқылы: *Біздің қазақтың достығы, дұшпандығы, мақтаны, мықтылығы, мал іздеуі, өнер іздеуі, жұрт тануы ешбір халыққа ұқсамайды* (Абай. Жиырма төртінші сөзі). *Екеуінің мойнына арқан салып, Екі аттың құйрығына байлап алып...* (Шәкәрім. «Қалқаман-Мамыр»)... *Таусылар деп ойлама сөздің кені. Тауып айтса — дауасыз дерттің емі. Сырты сау, іші науқас елдің дені, Арсыздықпен не болар алған шені.* (Шәкәрім. «Ғайсада жан беретін таңның желі»). *Ол кезде орыс онша кіріскен жоқ, Қазақтың еркі өзінің қолында боп. ...Олжайдың бас адамын жиып алып, Осы хан өзенінде кеңес құрды* (Шәкәрім. «Қодардың өлімі»). *Адамшылдық міндетім, айт дейді адам індетін. Еріксізбін, шын ниетім, Алды деме мазамды* (Шәкәрім. «Ескіден қалған сөз теріп»). *Жаздың көркі енеді жыл құсымен, Жалбаңдасар өзінің тұрғысымен* (Абай. «Жазғытұры»). ... *Әне тұр Қодар өлген күз-жартасы* (Шәкәрім. «Қодардың өлімі»). Т. Сайрамбаев: «V–VIII ғасыр ескерткіштер тілінде,

кейінгі жазбалар тілінде етістіктермен де тіркесіп, жалғаусыз орын тәртібі және дауыс ырғағы арқылы тіркес құрайтын сөз табы ретінде көріне бастады. Орхон-Енисей жазбалар тілінде сын есімдермен келген сияқты: сарығ алтун, орүн күмүш...көлүрті (сары алтын, ақ күміс әкелді). *Түркі білге қағантма бітідім бен білге тонықұқ (түріктің Білге ханының еліне арнап жаздырдым мен білге Тонықұқ)*. Осы сөйлемдердегі *сарығ алтун, орүн күмүш, білге Тонықұқ* тәрізді сын есімдермен келген сөз тіркестері қазіргі қазақ тіліндегі *ақ ормал, сары шаш, білгір кісі* тәрізді тіркестерден грамматикалық жағынан болсын, семантикалық жағынан болсын еш айырмашылығы жоқ [11, б. 102], — деп сын есімдердің қабыса байланысқан тіркес құраудағы ролін және оның ежелгі құбылыс екенін көне түркі жазбаларында кездесетіндігін айтады. Яғни олар сөз тіркесінің басыңқы сыңарында қолданылғанда сындық мағына білдірмей, ең алдымен, субстантивтеніп барып, тіркеседі. *Мұндай мақтаншақтардың* өзі үш түрлі болады (Абай. *Жиырма бірінші сөз*). Сүйер кісім, *сүйенер жақыным* жоқ, Бір өзіңе сиындым, бар құдай-ау (Шәкәрім «Көкіректе толған шер, көңіл қаяу»), тіркесіп қана қоймай, керісінше, зат есімдердің, сан есімдердің, т.б. сөз таптарының сын есімге тіркесуі нәтижесінде қалыптастанқан тіркестер де пайда болады. Сын есім басыңқы сыңар болғанда, өзімен тіркесетін бағыныңқы сыңармен әртүрлі анықтауыштық қатынаста жұмсалады. Көбінесе, адамға байланысты кездеседі. Оның тұлғасына реңк беруді мақсат етеді: 1) адамның түсін; 2) ішкі сырын; 3) табиғи дене бітімін; 4) іс-қимылын; 5) есім, сын есім мен есімдік, сын есім мен есімше, атау күйінде қабыса байланысып, сөз тіркесін құрау үшін алдыңғысы соңғысына бағынып тұрады 1. *Сендей тексіздер, нәсілсіздер көп (С. Қуандықов)*. 2. *Мына сыпырма сыраны бірге әкеттім, жүк көтергенге керек (Ә. Әбішев)*. 3. *Жамағат жанашырым сіздерсіздер («Егемен Қазақстан» газ)*. Осындай сөз тіркестері тұрған орнына қарай байланысқанда, әрбір анықтауыштық тіркес фразалық (ритмикалық) бір екпінге бағынып, екпін жағынан бір түйдек болып тұрады [8, б. 15]. Мысалы, *Ел бұзуға ойлаған бұл айласы, ... Оңдыра ма сәулесіз өңкей масы. Ар сүймейтін бір ісі, ... Ер бұзатын ерсі істі өшіртпеске, Дарға асып, таспен атқан өз ағасы. ... Жесір қалған келінін Қодар алып, Қылмайтын істі қылған құдай құлы (Шәкәрім. «Қодардың өлімі»)*. Бұл жерде басыңқы компонентте келген *іс* сөзіне зер салып қарасақ, қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігінде 1. *Іс*. — тура мағынасы. Жұмыс, қызмет, шаруа. *Олар іс жайын сөз етіп ұзақ отырды.* (Нәбиев) 2. Ауыс мағынасында *Қылмысты іс қозғады.* (Тоғысбаев) Жалпы 22 мысал келтірілген [12, б. 765]. Шәкәрімнің *Ар сүймейтін бір ісі, ... Ер бұзатын ерсі істі деген* сөз орамдары психологиялық сарынды беретін бұл есім тіркестері қазақ ұлтының бойындағы ар білімін оятатын, оны қастерлеп ұстайтын, болашақ ұлттың былғанбауын үндейтін, өзіне құрмет деп санайтын

менталитеттің мықты діңгегін, нәпсісін тыйюға, дәстүрді сақтауға осыншалы салмақты аталы сөздердің бір ритмикалық екпінмен түйдектеліп келуі ұлттық мінез-құлықты көрсетеді [13, б. 63].

Абай мен Шәкәрім шығармаларында ақылды, парасатты, зейінді, есті, ғашық жанның бейнесін бір ғана жүрек сөзінің сөз тіркесінің басыңқы сыңарларында келіп, бағыныңқы сыңарының есімді, етістікті, ортақ басыңқы сыңарлы сөз тіркестерінің келуімен жырға қосады: Алла деген сөз жеңіл, Аллаға ауыз жол емес. *Бінталы жүрек*, шын көңіл Өзгесі хаққа қол емес. (Абай Құнанбаев. Шығармаларының толық жинағы. 1–2 том. 1954 ж.). Бұл адам баласының ақыл парасаты мен өмірден көрген оны сезе білген, сезіне білудің нәтижесінің жемісі. Философиялық тұрғыдан адам өзін-өзі игеріп, жеңуі, және дел-салдық дәрежеге түсуі ақиқат. Жүрек — ішкі дүниенің күші. Рас, жүрек күші арқылы өмірдің барлық сәттері мен барлық амал-әрекеттерін құрастыратын қару іспеттес.

Ақын Абай мен Шәкәрім шығармаларында «жүрек» концептісінің қолданыс аясы күрделі танымдық бірліктердің қатарынан орын алары сөзсіз. Біреудің кісі өлсе, қаралы ол, *Қаза көрген жүрегі* жаралы — ол. Көзінің жасын тыймай жүріп. Зарланып неге ән салады ол? (Абай. «Біреудің кісі өлсе, қара ол»). Берілген есімді басыңқылы сыңарлы сөз тіркесінде қапаланып, қайғы жұтқан адамның зарланып, мұңданған күйі танылады. Сол сәттегі адам баласының жай-күйі бүкіл көз алдыңызға елестеп, қан жұтып отырған, қара жамылып отырған адамның жүрегі екендігін Абайдың өлең жолдары айқын көрсетіп тұр. Бұл жерде жүректің сан түрлі күйде бола алатындығымен қатар, кей жағдайда жүректің «қаза көрген жүрек» те болатындығын танытады. Қаза көрген жүрек әдеттегі жүректен ерекшелее, өйткені ол бар даусымен айғай салып, зарланып жоқтау айта алуымен де, сондай-ақ іштей күйзеліп, күнірене отырып, зарланатын жүрек те бола алады.

Сөз айта алмай бөгеліп,

Дүрсіл қағып жүрегі.

Тұрмап па еді сүйеніп

Тамаққа кіріп иегі? (Шәкәрім. «Жиырма үш жасымда»), — деген өлең жолдарында ақын енді басқа жүректі жырлайды. Бұл тіркестегі жүрек алдындағы келтірген мысалдағы жүректен мүлдем басқа. «Қаза көрген жүрек» адам басына қайғы түскен кездегі жүректі сипаттаса, ал «*Дүрсіл қаққан жүрек*» — ғашықтықтың, албырт сезімнің көрінісі. Ғашықтыққа толы бойжеткеннің сөз айта алмай, ұялуы, «махаббат» сынды ұлы сезімнің әсерінен дірілдеген, күйіп-жанған адам психикасының ақиқатын, жүрегінің қатты соғып, сезімге бой алдыруын білдіреді.

... Сұлулығын қояйын, мінезі артық,

Ақылды, *асыл жүрек*, сөзі майда (Шәкәрім. «Жиырма үш жасымда»).

Есімді сөз тіркесі — *асыл жүрек*. Ақын өзінің асыл жүректі ғашық жанның өлеңге қоса отырып,

«асыл» сөзінің бойына келбеттің сұлулығын ғана емес, инабаттылық, ибалы жанның рухын, «жаны сұлудың ақылы да сұлу» деген сабырлылығын, жалпы айтқанда мінезге бай екендігін сыйғызып тұр. Қыз баланың бойында осындай қасиеттің бола білуі оның тәрбиелілігін, ақылдылығы мен парасаттылығын қоса білдіріп тұр. Бүгінгі заманы озық, ақпараттың алақөзденген ала заманында қыз бала тәрбиесіне, бүгінгі ұрпақ мәселесіне ықпалы да өте зор.

Қазақтың өзге жұрттан сөзі ұзын,

Бірінің бірі шапшаң ұқпас сөзін.

Көздің жасын *жүректің қаныменен*,

Ерітуге болмайды іште мұзын (Абай Құнанбаев. Шығармаларының толық жинағы. 1–2 том. 1954 ж.). Жүректің қаны — есімді тіркес. «Жүрек» сөзі басыңқы компонентте емес, бағыныңқы компонентте орналасқан. Алайда жүрек концептісін толық ашу жолында ара-кідік бағыныңқы сыңарда келген сөз тіркестерін де мысалға алып отырдық. Қазақтың сөзге үйір келетіндігін, одан кейін сол сөзге еретіндігін, айттылған әңгімеге құмартып, артынша сол сөздің «тайға таңба басқандай» әсері жүректі қозғамай қоймайтындығы, көзден ағар жастың бүкіл адамның ет жүрегіне әсер етпей қоймайтыны, «Сөз сүйектен, таяқ еттен» өтіп, ақыр аяғында жүректің қан жылайтындығы ақын өлең жолдарында нақты берілген. Жоғарыдағы жүректерден бұл «жүректің» ерекшелігі ащы сөздің адам жүрегін тіліп түсіп, қан жылататындығын танытады. Яғни, жүректің тағы бір қыры, бір ерекшелігі бар екендігін бейнелеуге тырысады. Қан жылаған жүрек бұл жерде жаралы жүрек деген мағынаны білдіреді. Ол дәурен өмір емес, бір көрген түс, Ойға тойма, қызықты қиялдан күс. Қарашы, өн бойыңа түгел ме екен, *Ыстық жүрек*, өң-шырай, қуат пен күш? (Абай. «Ол дәурен өмір емес, бір көрген түс»). Бұл өлең жолдарындағы *ыстық жүрек* есімді басыңқы сыңарлы сөз тіркесі адам бойындағы жастықты, қарулылықты, бұлқынған, тасынған сезімді, жігерлілікті білдіреді. Сонымен қоса, есейген шақта өткен өміріне есеп бере отырып, бойда бар ыстық жүректі, қуат пен күшті білім мен ғылымға жұмсау қажеттігін ескертеді. Сөйтіп данышпан Абай жастарға өмір тез-ақ өтіп кетеді, сондықтан күш-қайратың барда білім ал, еңбек ет, еліңе пайда әкел деген өсиетті қоса білдіреді.

Сылдырлап өңкей келісім

Тас бұлақтың суындай,

Кірлеген жүрек өзі ішін

Тұра алмас әсте жуынбай

Ызалы жүрек, долы қол,

Улы сия, ащы тіл

Не жазып кетсе, жай ол,

Жек көрсендер өзің біл (Абай. «Адамның кейбір кездері»).

Абайдың өлеңінде жүрек сөзімен «кірлеген», «ызалы» сын есімдері тіркесіп есімді сөз тіркесін жасап отыр. Кейінгі ұрпақтың алдыңғы арманға шарық ұрар сәтіне өсиетін жазып кеткен Абайдың ызалы жүрегі адам жанын ауыртар ащы шындықты

жазады. Абайдың ойынша, жүрек белгілі бір жағдаяттарға, оқиғаларға сәйкес кірлеуі, мұң басуы, мүмкін. Алайда ол уақытша. Оны қайта жуып, тазартуға болады. Сонымен бірге, көріп тұрған келеңсіздіктер болса, ызалы жүрекпен ашына отырып, бетіне айту да айып емес. Өзіңді айналаң жек көрсе де, шындық жолымен жүр деген қорытынды жасайды. Демек, ақын өз танымын «жүрек» және онымен тіркескен сөздер арқылы таныта отырып, «жүрек» концептісін құрады. Ол үшін жүректі жан-жақты, өз танымы бойынша, өз ұғымы бойынша танып, біліп, оны болашақ ұрпаққа үлгі-өнеге ретінде ұсына отырып, олардың аялық білімдерінің толысуына мүмкіндік береді.

Ал *Шәкәрім* тілінде «жүрек» концептісі былай беріледі:

Бұл сәлемді есіңе ал,

Егер жетсең тілекке.

Жар қанжары маған бол,

Сұқсын *сорлы жүрекке* (Шәкәрім. Өлеңдер мен поэмалар. Алматы. 1988 ж.).

Сорлы жүрек — есімді тіркес. «Шын асықтың әрбірі» өлеңінде ғашық жанның барлығына кешіріммен қарау қажет. Сүйе тұрып, сүйгеніңнің саған қарамауы, шынында да, жүректі сорлатары анық. Сүйген адамыңның әрбір саған деген теріс қылығы жүрекке қанжардай болып қадалатыны да айдай анық. Сондықтан біреуге ғашық болып, одан жауап ала алмаған әрбір жанның жүрегі сорлы болатындығын ақын түйсініп, жырлай білген. Қыз-бозбала бір бөлек,

Өзілдесеп дуласты-

Жаралы жүрек жыбырлап,

Жазылмай жалғыз сол қалды

Ақ болсын, қара болсын — өзі сынар,

Біреу қор, біреуді мықты қылар.

Ақ жүрек, ақыл көзбен сынға алыңыз,

Кім болмақшы болып жүр енді осылар?

Жүрегі таза адамдар,

Зұлымдықтан амандар (Шәкәрім. «Шын асықтың әрбірі»). Қиянатсыз надандар Әулиеден кем емесе. Шәкәрім жырлары Абай өлеңдерімен үндес. Абайда «қаза көрген жүрек», «қан жылаған жүрек» болып келсе, ал Шәкәрім өлеңдерінде «жаралы жүрек». Екінші шумақтағы «ақ жүрек» тіркесі арқылы ақын адамның ғұмыр-тіршілігінде ақтылы-қаралы жағдайлар, біреуді кемсіткен, екінші біреуді күшейткен оқиғалар кездесетіндігі, осы «өмір» атты өзенде осының бәрін ақылға, жүректің ақытығына салып, таразылап, сараптай біл дегенді аңғартады.

Ар түзер адамның адамдық санасын.

Ақ жеңіп шығады арамның қарасын.

Адал еңбек, *ақ жүрек* берер шешіп,

Таза ақыл қосылса, әлемнің таласын (Шәкәрім. «Ар түзер адамның адамдық санасын»).

Демеймін мұнымды айтып зарлайын,

Жаралыс солай қылған адам жайын.

Жарық алып жалғанды тексерсең де,

Таза жүрек таппайсың, сол уайым

Ақ жүрекпен таза ақыл,

Қылсаң адал еңбек қыл.
Бәрінен де сол мақұл,
Артқыға жол бермек.
Ақ жүрек пен Таза ақыл,
Қылсаң да Адал еңбек, —
Бәрінен де сол мақұл — (Шәкәрім. «Талап мен ақыл»).

Артқыға жол бермек. Бұл өлең жолдардағы **ақ жүрек** тіркесі — таза жүрек тіркесінің синонимі.

Өлең қолданыстарында **ақ, таза жүректер** ақынның екінші көп өмірді басынан кешіргендіктен, адамдар арасынан таза жүректі, ақ жүректі адамдардың жиі кездеспейтіндігін баяндайды. Ақ жүрек — яғни, арлылықтың, тазалықтың, пәктіктің символы. Демек, ақ жүректі адам — иманды адам. Ар, иман, тазалық — өзара мәндес ұғымдар.

Әдебиет

1. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. Алматы, 1975. — 420 б.
2. Марти А. О. понятия и методы всеобщей грамматики и философии языка / Звягинцев В. А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Ч. II. м., 1960.
3. Балакаев М., Қордабаев Т. Қазіргі қазақ тілінің грамматикасы. — Алматы: 1971. — 340 б.
4. Сайрамбаев Т. Сөз тіркесі мен жай сөйлем синтаксисі. — Алматы: Білім, 2004. — 340 б.
5. Байтұрсынов А. Тіл тағлымы. — Алматы: Ана тілі, 1992. — 444 б.
6. Балакаев М. Қазіргі қазақ тілінің грамматикасы / Синтаксис /. II бөлім. — Алматы: Мектеп, 1971. — 340 б.
7. Балакаев М., Қордабаев Т. Қазіргі қазақ тілінің грамматикасы. — Алматы: 1971. — 340 б.
8. Бейсенбаева К. А. Безафиксное сочетание имен существительных в современном казахском языке. АҚД, 1971. — 85 с.
9. Жұбанов К. Қазіргі қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. — А: Мектеп. 1966–455 б.
10. Майзель С. С. Изафет в турецком языке. — М.-Л.: Наука, 1957. — 78 с.
11. Гаджиева Н. З. Основные пути развития синтаксической структуры тюркских языков. — М.: Наука, 1973. — 176 с.
12. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігі. Алматы. 1999. Дайк-пресс. 774-б.
13. Абай. Екі томдық шығармалар жинағы. Аудармалар мен кара сөздер. — Алматы, 1986. — 199 б.
14. Шәкәрім Құдайбердиев шығармалары. Өлеңдер, дастандар, кара сөздер. — Алматы, 1988. — 559 б.

Войцеховська Людмила Миколаївна

студентка

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Войцеховская Людмила Николаевна

студентка

ЧВУЗ «Международный экономико-гуманитарный
университет имени академика Степана Демьянчука»

Voitsekhovska Liudmyla

Student of the

International University of Economics and Humanities
named after Stepan Demianchuk

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА ДЛЯ УКРАИНСКОГО ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

THE IMPORTANCE OF THE JUDICIAL PRACTICE OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES TO THE UKRAINIAN CIVILIAN JUDGMENT

Анотація. У статті проаналізовано зміст та вплив судової практики ЄС на розвиток цивільного судочинства в Україні як джерела права. Визначено прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини. Окреслено особливості використання європейської судової практики у правозастосовній діяльності українських судів у сфері цивільних відносин.

Ключові слова: цивільне судочинство, прецедентне право, судова практика, Конвенція, Європейський суд.

Аннотация. В статье проанализировано содержание и влияние судебной практики ЕС на развитие гражданского судопроизводства в Украине как источника права. Определен прецедентный характер решений Европейского суда по правам человека. Определены особенности использования европейской судебной практики в правоприменительной деятельности украинских судов в сфере гражданских отношений.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, прецедентное право, судебная практика, Конвенция, Европейский суд.

Summary. The article analyzes the content and impact of EU judicial practice on the development of civil justice in Ukraine as a source of law. The case-law of the decisions of the European Court of Human Rights has been established. The features of the use of European judicial practice in the law enforcement activity of Ukrainian courts in the field of civil relations are outlined.

Key words: civil justice, case law, judicial practice, the Convention, the European Court.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції, стрімким є реформування судової влади в Україні, що в свою чергу, призводить і до змін у сучасному законодавстві, зокрема цивільному та цивільно-процесуальному. Тому, актуальності набуває питання вдосконалення механізмів використання відповідної судової практики країн Європейського Союзу при вирішенні спорів щодо захисту порушених прав громадян України у порядку цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості застосування та роль судової практики ЄС як джерела права для цивільного судочинства

України розглядалися у працях таких науковців як, О. Кочури, Д. Хорошковської, С. Чванкіна, І. Ізарової, В. Бонтлаба, Т. Стоянової, В. Кройтор, Т. Степаненко, І. Іліопол.

Формулювання цілі статті (постанова завдання). Ціллю статті є дослідження значення судової практики ЄС та механізмів її застосування в цивільному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси, які відбуваються в сучасній Україні, істотно впливають на розвиток судочинства, як в цілому, так і окремих його елементів.

Зокрема, ратифікація Верховною Радою України у 1997 році Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод розширила спектр можливостей громадян України щодо захисту своїх прав, закріпивши право на звернення із «скаргою про порушення Україною прав і свобод до Європейського суду з прав людини, після використання всіх національних засобів правового захисту, таких як перегляд судових рішень та ухвал в апеляційному та касаційному порядкух та перегляд судових рішень Верховним Судом України» [1].

Цей крок Української держави дав початок впровадженню міжнародних правових стандартів та традицій у цивільне судочинство України.

Адже, судова практика на сьогодні — постачальник адекватної інформації щодо необхідності вдосконалення українського законодавства та прогресивних напрямків у правотворчій і правозастосовчій діяльності [2].

На теперішній час особа при зверненні до суду, в тому числі і у порядку цивільного судочинства, має можливість посилатися безпосередньо на Конвенцію щодо захисту конвенційних прав, а також на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), — позаяк частиною 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [3].

Слід наголосити, що рішення Європейського суду з прав людини мають істотний вплив на практику правозастосування українських судів, в тому числі і при розгляді цивільних спорів.

Де-юре обов'язковими для держав-учасниць Конвенції є лише ті рішення Європейського суду з прав людини, які винесені у справах, в яких така держава є стороною, проте де-факто держави з метою усунення недоліків внутрішнього законодавства та вилікування своєї правової системи повинні вивчати, знати і застосовувати рішення у справах, в яких такі держави і не були сторонами [4].

Тому, важливо, щоб рішення ЄСПЛ вважались не просто рекомендаційними, — вони повинні мати загальнообов'язковий характер.

В цивільному судочинстві України судова практика ЄС, як джерело права, використовується порівняно недавно. У зв'язку з цим, на практиці виникають деякі проблемні питання, які перешкоджають якісному застосуванню норм європейського права.

По-перше, необхідністю є створення спеціального реєстру міжнародних судових рішень, який був доступним суддям, адвокатам, правникам та всім особам, які виявляють бажання ознайомитися з матеріалами світової судової практики. Проте, для цього повинен здійснюватися офіційний переклад на українську мову судових рішень.

По-друге, часто одне й те ж саме рішення Європейського Суду піддається різній інтерпретації українськими судами, що жодним чином не сприяє правильному та однозначному застосуванню практики Суду [5]. Зокрема, це стосується спорів у сфері права власності, розгляд яких регулюється цивільним законодавством.

По-третє, позаяк більшість судових рішень, які не виконуються самою ж Україною, пов'язані з неналежним забезпеченням соціальних виплат, що пов'язано з вичерпністю Державного бюджету. Хоча, такі рішення повинні обов'язково забезпечуватись незалежно від розміру видатків Держбюджету. Цієї позиції дотримується і Європейський суд.

Висновки. Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна прийти до висновку, що судова практика ЄС має вагомe значення не тільки для повноцінного та ефективного захисту прав та свобод, які виникають з цивільно-правових відносин, але й для розвитку цивільного судочинства України взагалі. Тим паче, прагнення України до входження у склад Європейського Союзу може бути нівельоване, якщо не будуть виконані всі умови Угоди про асоціацію, які в тому числі передбачають вирішення питань правового забезпечення та створення надійних правових інститутів.

Література

1. Аналіз застосування судами практики положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського суду з прав людини при здійсненні цивільного судочинства за 2013 рік. місцевими судами Миколаєва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/konven.
2. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України [Текст] / Д. Ю. Хорошковська // Наук. записки. Том 26. Юридичні науки. — 2004. — С. 91–94.
3. Чванкін С. А. Особливості застосування у цивільному судочинстві Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / С. А. Чванкін // Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квіт. 2016 р.) / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, О. В. Сатановська; МОН України, НУ ОЮА. — Одеса: Юрид. л-ра, 2016. — С. 13–19.
4. Кочура О. О. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерела права в судовій практиці України / О. О. Кочура // Форум права. — 2014. — № 1 — С. 286–293 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_50.pdf.
5. Гончарук М., Литвиненко Л. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в судовій практиці: проблеми інтерпретації / Правова група «Домініон» // Юридичний інтернет-ресурс «Протокол». — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problemi_interpretatsii

Левченко Світлана Юріївна

студентка

Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая (МНТУ), юрист, Юридична компанія «Алексєєв, Боярчуков та партнери»

Левченко Светлана Юриевна

студентка

Международного научно-технического университета имени академика Юрия Бугая (МНТУ), юрист, Юридическая компания «Алексеев, Боярчуков и партнёры»

Levchenko Svitlana

Student of the

International Scientific and Technical University named after Yuriy Bugay (ISTU),

Associate, Law Firm «Alekseev, Boyarchukov and Partners»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПУБЛИЧНЫХ ЗАКУПОК В УКРАИНЕ И СТРАНАХ-ЧЛЕНАХ ЕС: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

LEGAL REGULATION OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE AND COUNTRIES-MEMBERS OF EU: COMPARATIVE CHARACTERISTICS

Анотація. У статті досліджується правове регулювання публічних закупівель в Україні та країнах-членах ЄС. Згідно з правовий аналіз чинних нормативно-правових актів та науково-теоретичних джерел з даного питання. На підставі аналізу надано порівняльну характеристику правового регулювання публічних закупівель за законодавством України та країн ЄС.

Ключові слова: публічні закупівлі, правове регулювання, порівняльна характеристика.

Аннотация. В статье исследуется правовое регулирование публичных закупок в Украине и странах-членах ЕС. Осуществлен правовой анализ действующих нормативно-правовых актов и научно-теоретических источников по данному вопросу. На основании анализа дано сравнительную характеристику правового регулирования публичных закупок по законодательству Украины и стран ЕС.

Ключевые слова: публичные закупки, правовое регулирование, сравнительная характеристика.

Summary. The article examines the legal regulation of public procurement in Ukraine and the countries-EU members. Performed legal analysis of existing legal acts and scientific-theoretical sources on the subject. Based on the analysis of the comparative characteristics of legal regulation of public procurement according to the legislation of Ukraine and EU countries.

Key words: public procurement, legal regulation, comparative characteristics.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день публічні закупівлі представляють особливий інтерес, оскільки стосуються практично всіх сфер економіки і є одним з найважливіших засобів соціально-економічної політики країни. Від ефективності публічних закупівель залежить не тільки продуктивність, але і швидкість економічного зростання країни. Однак, правове регулювання закупівель на сучасному етапі містить численну кількість недоліків та потребує вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут публічних закупівель на сьогодні є об'єктом чималої кількості наукових досліджень. Так, вивченню питань правового регулювання закупівель присвячені праці багатьох науковців, зокрема О. Бучко, І. С. Марцева, О. Міщенко, С. В. Нагачевський та інших. Проте такі дослідження мають переважно обмежений характер і стосуються лише окремих його питань.

Цілі статті: опрацювання та порівняння правового регулювання публічних закупівель в Україні та країнах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу. Українське законодавство за останні роки зазнало багато кардинальних змін у сфері закупівель. На зміну паперовим державним тендерам прийшла електронна система публічних закупівель ProZorro. В засобах масової інформації заговорили про ефективне та прозоре здійснення закупівель, створення конкурентного середовища та акцентували увагу на запобіганні проявам корупції у цій сфері. Але електронна система закупівель здатна лише забезпечити збереження та належний захист інформації, а також обмін даними та документами і жодним чином не впливає на корупційну складову. Фактично, новий закон не вирішив ключову проблему прозорості закупівель в Україні та не забезпечує раціонального та ефективного використання бюджетних коштів. Нормативно-правові акти у сфері публічних закупівель не містять зобов'язань для замовників щодо укладання договорів за результатами аукціону, з учасником, який запропонував найнижчу ціну або з учасником, який набув статусу переможця процедури закупівлі. Запропонувавши найнижчу ціну в електронному аукціоні або набувши статусу переможця процедури закупівлі учасник не стає стороною договору у якості виконавця та ризикує витратити даремно кошти та час на забезпечення участі у такій процедурі. Пропозиція найнижчої ціни впливає лише не черговість розгляду замовниками тендерної документації учасників.

Найбільш розповсюджена підстава відхилення замовниками тендерних пропозицій учасників є: «не відповідність тендерної пропозиції умовам тендерної документації». Оскільки Замовник сам розробляє, затверджує тендерну документацію, а потім оцінює відповідність тендерних пропозицій умовам тендерної документації, така підстава є універсальною для зловживання зі сторони Замовника, який, для впровадження корупційних схем, зацікавлений безпідставно скорочувати кількість учасників. Згідно модуля аналітики «PROZORO» на процедури закупівлі, що зупинені оскарженнями припадає лише 0,6% від загальної кількості процедур. Низький відсоток свідчить про не ефективну систему адміністративного оскарження, а відсутність

рекомендацій із застосування правил та провідної практики у сфері публічних закупівель сприяють порушенням у сфері публічних закупівель.

На даному етапі реформування публічних закупівель в Україні відбулось створення та розвиток системи електронних закупівель, підготовка відповідної нормативної бази, установлення вимог до структуризації та стандартизації інформації на всіх стадіях здійснення публічних закупівель, забезпечення рівного доступу до електронних технологій, які використовуються в цілях проведення процедур державних закупівель.

Проте, реформування публічних закупівель в Україні триває та передбачає приведення процедур закупівлі у відповідність із Директивами Європейського союзу та Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Так, положеннями Угоди про асоціацію, передбачено перехідний період до восьми років для повної адаптації системи державних закупівель України до стандартів Європейського Союзу.

На відміну від України, в країнах-членах Європейського Союзу не стоїть питання подолання корупційної складової. Цей етап в країнах-членах Європейського Союзу вже подолано, що дає можливість спрямувати правове регулювання сфери публічних закупівель на вдосконалення процедур, виключенні дискримінаційних складових, створенні умов, за яких державні контракти могли би бути відкритими для всіх національностей на рівних умовах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Викладене вище дозволяє зробити висновок, що правове регулювання публічних закупівель в Україні на даному етапі, потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, варто зменшити вплив замовників на результат закупівель, що здійснюються за допомогою електронних засобів та вдосконалити процедуру оскарження здійснення електронних публічних закупівель на рівні закону.

Література

1. Марцева І. С. Електронна платформа публічних закупівель: проблеми державного управління та практики застосування / І. С. Марцева // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 1. — С. 377–381.
2. Міщенко О. Особливості проведення торгів у країнах Центральної та Східної Європи / О. Міщенко // Державні закупівлі в Україні. — 2008. — № 7.
3. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проекту з організації діяльності централізованої закупівельної організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 928 / Офіційний вісник України. — 2016. — № 99.
4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922–VIII / Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 9.
5. Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту»): Розпорядження КМУ від 24.02.2016 р. № 175 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-p>. — Назва з екрана.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

УДК 347. 9(477)

Мандрійчук Іванна Іванівна

студентка

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Мандрійчук Іванна Івановна

студентка

*ЧВУЗ «Международный экономико-гуманитарный
университет имени академика Степана Демьянчука»*

Mandriichuk Ivanna

Student of the

*International University of Economics and Humanities
named after Stepan Demianchuk*

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ 2017: ОСНОВНІ ЗМІНИ В СУДОЧИНСТВІ

СУДЕБНАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ 2017: ОСНОВНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

JUDICIAL REFORM IN UKRAINE 2017: MAJOR CHANGES IN THE JUDICIAL PROCEDURE

Анотація. В статті розглянуто основні зміни в судочинстві, що стали наслідком проведення судової реформи у 2017 році. Проаналізовано етапи здійснення судової реформи в Україні. З метою оцінювання стану реформування судочинства в Україні наведено ключові моменти судової реформи, які вже запрацювали на сьогоднішній день то ті, що плануються реалізувати найближчим часом.

Ключові слова: Верховний суд, судова реформа, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, антикорупційний суд, вищий суд з інтелектуальної власності, окружні суди.

Аннотация. В статье рассмотрены основные изменения в судопроизводстве, ставшие следствием проведения судебной реформы в 2017 году. Проанализированы этапы осуществления судебной реформы в Украине. С целью оценки состояния реформирования судопроизводства в Украине приведены ключевые моменты судебной реформы, которые уже заработали на сегодняшний день а также те, что планируется реализовать в ближайшее время.

Ключевые слова: Верховный суд, судебная реформа, Единая судебная информационно-телекоммуникационная система, антикоррупционный суд, высший суд по интеллектуальной собственности, окружные суды.

Summary. The article deals with the main changes in the legal proceedings, which became the result of judicial reform in 2017. The stages of implementation of judicial reform in Ukraine are analyzed. In order to assess the state of judicial reform in Ukraine, the key points of the judicial reform that have already begun to be implemented are those that are planned to be implemented in the near future.

Key words: Supreme Court, judicial reform, the only judicial information and telecommunication system, anti-corruption court, supreme court of intellectual property, district courts.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день перед українською судовою системою постають серйозні виклики та проблемні питання. Громадськість активно критикує судочинство через відсутність незалежності, неупередженості, прозорості та некорумпованості. Необхідність відновлення довіри до судової гілки влади стимулю-

вало проведення її реформування. Теперішнє реформування судової влади є відповіддю на вимоги часу, прагнення українського судочинства та суспільства до змін, підвищення якості послуг суддівської гілки влади для громадян, дотримання європейських стандартів і наближення до кращих практик відправлення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання реформування судової влади України на сучасному етапі її становлення займалися такі науковці та практики, як В. Шутович, С. Степанов, С. Балан, І. Ус, М. Савенко, Н. Чудик, О. Савицький, С. Штогун.

Формулювання цілей статті. Враховуючи вищезазначене, особливої актуальності набуває аналіз основних етапів та найближчих перспектив реформування судоустрою.

Виклад основного матеріалу. Ухвалення Верховною Радою України 3 жовтня 2017 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» запускають судову реформу в Україні.

Одним з основних нововведень і відповідно першим етапом судової реформи, є створення Верховного суду та визначення його як єдиної касаційної інстанції в Україні та введення нового порядку розгляду касаційних скарг. Оновлений Верховний суд повноцінно запрацював 15 грудня 2017.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд:

- здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, — як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;
- здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;
- надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;
- звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;
- забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;
- здійснює інші повноваження, визначені законом.

У складі Верховного Суду діють:

- Велика Палата Верховного Суду;
- Касаційний адміністративний суд;
- Касаційний господарський суд;
- Касаційний кримінальний суд;
- Касаційний цивільний суд [1].

В рамках другого етапу судової реформи Президент України підписав укази про ліквідацію місцевих і створення окружних судів в Україні. Відповідно до указу № 449 в Україні ліквідовуються 117 районних судів та замість них утворюється 50 окружних судів. Крім того, на сайті президента розміщено указ № 450. Згідно з цим документом, в країні замість ліквідованих 25 міськрайонних судів утворюється 25 окружних судів.

Також за указом президента № 451 утворюється ще 205 окружних судів. Згідно з указом глави держави № 452, в Україні ліквідується 27 апеляційних судів та замість них утворюється 26 апеляційних судів в апеляційних округах. Своєю чергою указом президента № 453 передбачено ліквідацію 27 господарських судів та створення замість них 27 окружних господарських судів. Крім того, указ глави держави № 454 ліквідує 8 апеляційних господарських судів та утворює замість них 7 апеляційних господарських судів в апеляційних округах. Зазначені укази підписані президентом 29 грудня 2017 та набувають чинності з дня опублікування [2].

«Сьогодні — це другий етап, який має на меті дві абсолютно чіткі позиції: ми маємо наблизити суди і правосуддя до людей. У нас не може бути більше районів без судів і судів без суддів», зазначив Президент [3].

Ще одним з ключових моментів судової реформи є створення електронного судочинства. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що в судах, Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Державній судовій адміністрації України, їх органах та підрозділах має функціонувати Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі Система). Вона, зокрема, повинна забезпечувати обмін документами в електронній формі між судами; між судом та учасниками судового процесу; між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система розпочне функціонувати через 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на веб-порталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування Системи [4].

Нажаль, на сьогоднішній день Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система знаходиться

в процесі розробки і не функціонує навіть в тестовому режимі, оскільки інститут електронного судочинства запропоновано ввести лише через рік після того, як закон набув чинності, аби був час на належну підготовку до впровадження цього інституту.

Потрібно сказати, що це кінець тільки першої частини судової реформи. На черзі ще стоять установа вищого суду з інтелектуальної власності, і можливо навіть, і Антикорупційного суду. Щодо вищого суду з інтелектуальної власності слід відзначити, Указом Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017 такий суд утворено [5]. За погодженням з Вищою радою правосуддя Державна судова адміністрація України наказом від 30 вересня 2017 року № 929 визначила кількість суддів у Вищому суді з питань інтелектуальної власності — 21 посаду. 30 вересня 2017 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України прийняла рішення яким оголошено

конкурс на зайняття 21 вакантної посади судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності [6].

Висновки. Незважаючи на те, що судову реформу все-таки прийняли і розпочали її проведення, залишаються негативні її моменти. Варто зазначити, що Президент України підписавши Укази про ліквідацію місцевих та апеляційних судів та створення окружних, а також апеляційних судів в відповідних округах не визначає чіткого механізму їх створення. Створення електронного судочинства та вищого суду з питань інтелектуальної власності також знаходиться на стадії розробки та обговорення. Тим не менше для збільшення рівня довіри до правосуддя з боку громадськості необхідні більша прозорість в керуванні судовою системою зокрема та у здійсненні правосуддя взагалі, що й планується досягти після остаточного реформування судової гілки влади.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 15.12.2017р. № 1402-19 / Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 31. — С. 545. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> — Назва з екрану.
2. Оприлюднено укази Порошенка про реорганізацію місцевих судів / УНІАН: інформаційне агенство. — 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/2325466-oprilyudneno-ukazi-poroshenka-pro-reorganizatsiyu-mistsevih-sudiv.html>. — Назва з екрану.
3. Ми маємо наблизити суди і правосуддя до людей — Президент про початок другого етапу судової реформи. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/mi-mayemo-nabliziti-sudi-i-pravosuddya-do-lyudej-prezident-p-45310>. — Назва з екрана.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України. — 2017. — № 48. — С. 436. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>. — Назва з екрана.
5. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Указ Президента від 29.09.2017 № 299/2017/ Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://document.ua/pro-utvorennja-vishogo-sudu-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnost-doc321487.html> — Назва з екрана.
6. Стосовно конкурсу до Вищого суду з питань інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Вища кваліфікаційна комісія суддів України. — Режим доступу: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/stosowno-konkursu-do-wishtchogo-sudu-z-pitan-intieliektualnoi-wlasnosti/>. — Назва з екрана.

Мегедь Катерина Вікторівна

студентка

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

Мегедь Екатерина Викторовна

студентка

*ЧВУЗ «Международный экономико-гуманитарный
университет имени академика Степана Демьянчука»*

Mehed Kateryna

Student of the

*International University of Economics and Humanities
named after Stepan Demianchuk*

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

PRACTICAL ISSUES OF HARMONIZATION BY CIVILIAN LEGISLATION OF UKRAINE

Анотація. У статті розкриваються сутність та роль інституту спадкування у цивільному судочинстві України. Проводиться аналіз норм цивільного законодавства у сфері спадкування. Досліджуються проблемні аспекти відносин у сфері спадкування, як у разі спадкування за законом, так при спадкуванні за заповітом. Пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: цивільне законодавство, інститут спадкування, відносини у сфері спадкування, спадкування за законом, заповіт.

Аннотация. В статье раскрываются сущность и роль института наследования в гражданском судопроизводстве Украины. Проводится анализ норм гражданского законодательства в сфере наследования. Исследуются проблемные аспекты отношений в сфере наследования, как в случае наследования по закону, так при наследовании по завещанию. Предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: гражданское законодательство, институт наследования, отношения в сфере наследования, наследование по закону, завещание.

Summary. The article reveals the essence and role of the institution of inheritance in civil legal proceedings of Ukraine. An analysis of the norms of civil law in the field of inheritance is being conducted. The problem aspects of relations in the sphere of inheritance are investigated, as in the case of inheritance by law, as well as by inheritance according to will. The ways of their solution are offered.

Key words: civil law, institution of inheritance, relations in the sphere of inheritance, inheritance by law, wills.

Постановка проблеми. Законодавчі реформи в Україні, які зумовлені інтеграційними процесами безпосередньо впливають на основні правові інститути. Зокрема, інститут спадкування, який створює умови для виникнення відносин у сфері права власності. Позаяк, спадкове право в Україні розвивається надзвичайно швидко, це породжує ряд проблемних питань, які стосуються правового

регулювання та правозастосовної діяльності у сфері спадкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості спадкування як інституту та процесу в умовах сучасних законодавчих та інших перетворень висвітлені у дослідженнях українських науковців та практикуючих юристів: О. Васильцової, В. Співака, А. Підпригори, Я. Шевченка, А. Гончарової,

С. Фурси, О. Печеного, Є. Харитонов, В. Кобзаря, А. Кондратової, Є. Пасіки.

Формулювання цілі статті (постанова завдання).

Ціллю статті є визначення проблемних правових і процесуальних аспектів у сфері спадкування, за допомогою узагальнення положень цивільного законодавства, судової практики та юридичної літератури.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи зміст Цивільного кодексу України, можна дефініціювати спадкування як перехід майнових і окремих особистих немайнових прав та обов'язків спадкодавця до його спадкоємців [1]. Та слід підкреслити, що на практиці не всі ці права можуть бути успадковані, що передбачено деякими спеціальними нормами цивільного законодавства. Це говорить про те, що визначення спадкування потребує удосконалення.

До складу спадщини відносять вищевказані права та обов'язки. Важливим є той фактор, що до складу спадщини входить на саме майно, а право на нього.

В Україні використовують два види спадкування, а саме: спадкування за законом та спадкування за заповітом.

Варто зазначити, що спадкування за законом не передбачає елементу волевиявлення, тобто не виникає з волі спадкодавця чи спадкоємця. Отримання спадку за законом не залежить ні від волі померлого, ні від волі спадкоємців. На рівні події (якою є і смерть спадкодавця) правові наслідки наступають по волі законодавця, а не правозастосовників, а вже на рівні дії має місце і воля правозастосовників [2].

Спадкування за заповітом, відрізняється від спадкування за законом обмеженим колом спадкоємців, бо виникає за наявності волі спадкодавця. Крім того, обов'язковими умовами є належне оформлення і реєстрація заповіту.

На сьогоднішній день, інститут спадкування перебуває на стадії завершення формування, тим не менше способи та механізм спадкування містять багато недоліків, що призводить до порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема, аналізуючи нотаріальну практику, можна виокремити наступні проблемні питання: зміна вимог та порядку нотаріального оформлення спадщини, неякісність у наданні нотаріальних послуг, некваліфікований персонал, відсутність належного контролю та відповідальності за порушення законодавства при наданні нотаріальних послуг, недоступність нотаріальних послуг для населення у селах, селищах, селищах міського типу тощо [3].

Крім того, в судовій практиці також існують проблеми правозастосування у сфері спадкування, що пов'язано з неоднозначністю норм та виникненням колізій у цивільному законодавстві.

Суди в порядку окремого провадження часто встановлюють факти, що мають юридичне значення для прийняття спадщини, наприклад зв'язок між спадкоємцем та спадкодавцем. Проте, не завжди докази дають змогу встановити необхідні факти, що перешкоджає прийняттю спадщини, а іноді й унеможлиблює цей процес.

Важливим недоліком правових засад спадкування за заповітом є вікові обмеження, адже право на складання заповіту надається виключно особам, які наділені повною цивільною дієздатністю. Законодавець тим самим позбавляє осіб, які не відповідають віковому критерію і умовам надання повної цивільної дієздатності, права на складання заповіту [2].

Спадкові відносини з іноземним елементом теж породжують комплекс правових проблем, пов'язаних із визначенням того, право якої держави або ж яка міжнародно-правова норма застосовуватиметься до цих спадкових відносин щодо: заповідальної здатності особи та дійсності заповіту; місця й часу відкриття спадщини; компетентності місцевого юрисдикційного органу взяти у провадження спадкову справу; строків та способу прийняття спадщини й кола спадкоємців тощо [4]. Зростання кількості такого виду справ за останній час набрало масштабних оборотів, тому для цього виду відносин повинно бути визначене ефективне правове регулювання.

Гострою проблемою за сучасних умов є спадкування у зоні АТО. Найпоширенішими є питання щодо видачі свідоцтв про смерть спадкодавця; механізмів оформлення спадщини; правовстановлюючих документів які знаходяться на непідконтрольних територіях; відключення нотаріальних реєстрів [5].

Висновки. Виходячи з вищевказаного, слід підкреслити, що виникає необхідність якнайшвидшого реформування цивільного законодавства в сфері спадкування відповідно до умов, які диктуються сучасністю. Спадкування є інститутом, який охоплює широке коло відносин, що зумовлює його значимість. І для функціонування цього правового інституту на міжнародному рівні, потрібно здійснювати заходи щодо покращення сфери спадкування, а саме:

- 1) забезпечити єдність судової практики та унеможливити ситуації різного тлумачення й застосування одних і тих самих норм права;
- 2) вирішити питання відповідальності нотаріусів;
- 3) спростити процедуру встановлення юридично-значимих фактів;
- 4) зменшити віковий ценз для деяких правочинів у сфері спадкування;
- 5) створити дієві законодавчі положення стосовно спадкових прав іноземців;
- 6) забезпечити всі необхідні умови для можливості спадкування на непідконтрольних територіях.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України 18.12.2016 — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>.
2. Кобзар В. В. Актуальні питання правового регулювання спадкування за заповітом / В. В. Кобзар // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2015. — № 1. — С. 154–160. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_1_22.
3. Кондратова А. М. Проблеми спадкування окремих видів об'єктів спадщини: причини їх виникнення та шляхи вдосконалення законодавства / А. М. Кондратова // Часопис Київського університету права. — 2015. — № 1. — С. 170–172. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_1_42.
4. Павлов М. До проблеми спадкування в Україні майна та майнових прав після спадкоємця-нерезидента / Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса». — 2013. — № 5. — С. 75. — Режим доступу: yurradnik.com.ua/wp.../10/men05_2013_c75_Pavlov.doc.
5. Лепіхіна О., Шейко В. Проблеми актуальної практики спадкування в зоні АТО / Електронне видання «Юрист & Закон». — 2015. — № 28. — Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008217.

Найченко Альона Михайлівна

секретар судового засідання

Київський апеляційний господарський суд

Найченко Алена Михайловна

секретарь судебного заседания

Киевский апелляционный хозяйственный суд

Naichenko Alona

Secretary of the Judicial Meeting

Kyiv Appeal Economic Court

ОЦІНКА ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

ОЦЕНКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ

ESTIMATION OF PROOFS IN ECONOMIC COURT

Анотація. Основним завданням суду при вирішенні спору є всебічне, повне та безпосереднє дослідження доказів, які подані до суду. В статті здійснено комплексний аналіз правового інституту оцінки доказів в господарському процесі. Встановлено, що одним із важливих аспектів в даному процесі є принцип внутрішнього переконання судді. Він займає ключове місце при вирішенні справи та формується з правосвідомості, світогляду, правових принципів, ідей, теорій, концепцій, які є результатом теоретичного, раціонального аналізу та відображення правової дійсності судді. Крім того, надано характеристику правовому інституту оцінки доказів та встановлено проблематику його застосування в господарському судочинстві.

Ключові слова: докази в господарському процесі, оцінка доказів, принцип внутрішнього переконання судді.

Аннотация. Основным заданием суда при решении спора является всестороннее, полное и непосредственное исследование доказательств, которые представлены в суд. В статье осуществлен комплексный анализ правового института оценки доказательств в хозяйственном процессе. Установлено, что одним из важных аспектов в данном процессе есть принцип внутреннего убеждения судьи. Он занимает ключевое место при решении дела и формируется из правосознания, мировоззрения, правовых принципов, идей, теорий, концепций, которые являются результатом теоретического, рационального анализа и отражения правовой действительности судьи. Кроме того, предоставлена характеристика правовому институту оценки доказательств и установлена проблематика его применения в хозяйственном судопроизводстве.

Ключевые слова: доказательства в хозяйственном процессе, оценка доказательств, принцип внутреннего убеждения судьи.

Summary. A basic task to the court at the decision of dispute is all-round, complete and direct research of proofs that presentation in a court. In the article the complex analysis of legal institute of estimation of proofs is carried out in an economic court. It is set that one of important aspects there is principle of internal persuasion of judge in this process. He occupies a key place at decision of dispute and formed from sense of justice, world view, legal principles, ideas, theories, conceptions that are the result of theoretical, rational analysis and reflection of legal reality of judge. In addition, description is given to the legal institute of estimation of proofs and is set the range of problems of his application in the economic court.

Key words: proofs in an economic court, estimation of proofs, principle of internal persuasion of judge.

Постановка проблеми. Суд під час судового розгляду справи має всебічно, повно та безпосередньо дослідити наявні у справі докази. Саме правильна оцінка судом доказів має велике значення для винесення законного та обґрунтованого рішення в справі. Однак, одним із проблемних питань є оцінка доказів за внутрішнім переконанням судді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням доказового права займалися такі науковці як: В. В. Бабенко, В. Ф. Бойко, С. В. Курильова, Б. Т. Матюшина, А. Г. Коваленко, Л. М. Ніколенко та інші. Однак, враховуючи ступінь розвитку суспільних відносин практичні аспекти оцінки доказів потребують подальшого правового регулювання та конкретизації в господарському законодавстві.

Формування цілей статті. Метою дослідження в даній статті є визначення основних проблемних питань в господарському процесі, які виникають при оцінці судом доказів.

Виклад основного матеріалу. Статтею 73 Господарського процесуального кодексу України встановлено, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [1].

Господарський процесуальний кодекс України до засобів доказування, які можуть бути застосовані в господарському процесі відносить: письмові, речові та електронні докази, висновки експертів і показання свідків.

Основним завданням суду при вирішенні спору є всебічне, повне та безпосереднє дослідження доказів, які подані до суду. В процесі оцінки доказів суддя здійснює розумову діяльність завдяки якій визначає належність та допустимість доказів, їх достовірність, достатність та взаємний зв'язок в цілому. Дана діяльність здійснюється у відповідності до законів логіки та в умовах, що встановлені правовими нормами.

Суд при здійсненні оцінки доказів має дотримуватись наступних принципів:

- принципу внутрішнього переконання;
- принципу безпосереднього, повного, всебічного та об'єктивного дослідження доказів у всій сукупності;
- принципу законності.

Принцип внутрішнього переконання судді полягає в тому, що суддя самостійно вирішує питання достовірності поданих доказів та достатності їх для прийняття законного рішення у справі. Тобто, внутрішнє переконання судді — це особисте ставлення останнього до певного об'єкту, яке з'являється у процесі розгляду справи та базується виключно на доказах.

Під внутрішнім переконанням слід розуміти сформоване під час розгляду справи уявлення судді про те, як слід вирішити спір. Бойко В. Ф. зазначає, що внутрішнє переконання — це світогляд судді, котрий формується з народження, протягом усього життя — тобто це життєвий досвід, загальна культура, юридичний досвід [2, с. 100]. Грошевий Ю. М. вважає, що внутрішнє переконання судді становить собою усвідомлену потребу судді, використання ним власних думок, поглядів і знань. Воно пов'язане з правосвідомістю судді, яка розглядається як форма суспільної свідомості, що поєднує систему поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань. Вони характеризують ставлення людей і соціальних груп (у тому числі й через фактичну поведінку) до діючої й бажаної правової системи [3, с. 64].

Здійснивши аналіз вищенаведених тверджень науковців, можна зробити висновок, що внутрішнє

переконання — це елемент розумової діяльності, який безпосередньо пов'язаний з дослідженням та оцінкою доказів, що відображає фактичний склад правовідносин, наявних у справі.

Тобто, внутрішнє переконання судді, як і будь-якої іншої людини, базується на його правосвідомості, світогляді, правових принципах, ідеях, теоріях, концепціях, які є результатом теоретичного, раціонального аналізу та відображення правової дійсності.

Що ж стосується принципу безпосередності оцінки доказів, то він означає, що суд має дослідити докази безпосередньо в судовому засіданні. Даний принцип полягає в сукупності закріплених законом правил, які встановлюють спосіб прийняття судом певних доказових об'єктів, які мають значення для вирішення справи.

Для встановлення певних фактів господарський суд здійснює безпосереднє дослідження письмових, речових та електронних доказів, висновків експертів, допитує свідків, заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі, експертів, а також оголошує такі пояснення, покази та висновки, які викладені в письмовій формі.

Принцип повноти оцінки доказів означає, що суд зобов'язаний дослідити та оцінити всі зібрані у справі докази, які, звісно, є допустимими.

Що ж стосується принципу всебічності, то він означає, що суд оцінює докази комплексно, з урахуванням наявних у справі матеріалів та пояснень всіх осіб, які приймають участь у справі.

Принцип об'єктивності в оцінці доказів означає, що суд є незацікавленою стороною у вирішенні спору та, відповідно, є неупередженим при оцінці доказів.

Належність і допустимість доказів при розгляді конкретного спору визначаються судом, виходячи з вимог законодавства.

Необхідно відмітити, що Господарський процесуальний кодекс України забороняє суду з власної ініціативи збирати докази, які стосуються предмету спору, крім випадків коли в суду є сумнів у добросовісному здійсненні учасниками справи своїх процесуальних прав чи виконанні обов'язків відносно певних доказів.

При розгляді справи в господарському процесі необхідними умовами для здійснення правильної оцінки судом доказів є:

- встановлення зв'язку доказів з обставинами справи;
- збирання доказів;
- вилучення доказів.

Так, до характеру зв'язку доказів, що підлягають встановленню з обставинами справи відносять прямі та непрямі докази.

Прямим доказом є доказ, що безпосередньо пов'язаний з встановленням обставин, іншими ж словами він їх спростовує (наприклад, договір, як письмовий доказ безпосередньо підтверджує наявність або відсутність певних умов).

Існують випадки, коли зв'язок між доказом та обставиною, яку встановлюють є більш складним і багатозначним. В таких випадках з доказу не можливо зробити однозначний висновок щодо наявності чи відсутності певних обставин. Такі докази вважаються непрямими.

Що ж стосується збирання та вилучення доказів, це є певною правовою процедурою, дотримання якої є необхідною умовою для прийняття та дослідження судом вказаного доказу.

Варто зазначити, що з часом окремі докази втрачають свій зовнішній вигляд, якісню, а отже, й доказову ознаку. Тому необхідно своєчасно використовувати об'єкти, які мають доказове значення для правильного вирішення спору.

Висновки. Здійснивши комплексний аналіз інституту оцінки господарським судом доказів варто відмітити, що останній є складним процесом у су-

дочинстві. Одним із важливих аспектів в даному процесі є принцип внутрішнього переконання судді. Він займає ключове місце при вирішенні справи та формується з правосвідомості, світогляду, правових принципів, ідей, теорій, концепцій, які є результатом теоретичного, раціонального аналізу та відображення правової дійсності судді. На законодавчому рівні досить важко врегулювати проблему, яка пов'язана зі свавільним трактуванням доказів під час розгляду справи в господарських судах, оскільки визначення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, а також їх оцінка, дослідження залежать від сформованих у судді внутрішніх принципів. А тому, залишається відкритим проблемне для багатьох учасників судового процесу питання щодо правового регулювання принципу внутрішнього переконання при оцінці судом доказів.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 28.01.2018) — Назва з екрана.
2. Бойко В.Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи: [навч. посібник] / Бойко В.Ф. — К.: МАУП, 2004. — 176 с.
3. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М. Грошевой. — Х.: Вишяя школа, изд-во при Харьк. гос. ун-те, 1975. — 144 с.

References

1. Hospodars'kyj procesual'nyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017 # 2147-VIII [Elektronnyj resurs] // Verhovna Rada Ukrainy. Oficijnyj veb-portal. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (data zvernennja 28.01.2018) — Nazva z ekrana.
2. Bojko V. F. Sudova reforma v Ukraini: stan i perspektivy: [navč. posibnyk] / Bojko V. F. — K.: MAUP, 2004. — 176 s.
3. Hroševoj Ju. M. Problemy formirovanyja sudejskoho ubeždenyja v uholovnom sudoproizvodstve / Ju. M. Hroševoj. — X.: Vyšaja škola, yzd-vo pry Har'k. hos. un -te, 1975. — 144 s.

УДК 342.7.03(477)

Пасічник Сергій Володимирович

студент магістрант

Київського кооперативного інституту бізнесу та права

Пасечник Сергей Владимирович

студент магістрант

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Pasichnyk Sergey

Student Master of the

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ПОЛІЦІЇ)

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СИСТЕМЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ (ПОЛИЦИИ)

PROTECTING HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT (POLICE)

Анотація. В статті розглянуто пріоритетні завдання, які стоять перед правоохоронними органами України, а саме в захисті прав і свобод людини. Проаналізовано запроваджену реформу для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів (поліції). З метою захисту основних прав людини/громадянина в Україні та покращенню роботи правоохоронних органів.

Проаналізовано кількісні та якісні роботи правоохоронних органів у сфері захисту прав. Доведено, що проведення реформи в правоохоронних органах не значно змінило покращенню захисту прав, а в деякій сфері «затягує» розгляд справ.

Ключові слова: правоохоронні органи, система правоохоронних органів, захист основних прав, реформа.

Аннотация. В статье рассмотрены приоритетные задачи, стоящие перед правоохранительными органами Украины, а именно в защите прав и свобод человека. Проанализированы введенную реформу для повышения эффективности работы правоохранительных органов (полиции). С целью защиты основных прав человека / гражданина в Украине и улучшению работы правоохранительных органов. Проанализированы количественные и качественные работы правоохранительных органов в сфере защиты прав. Доказано, что проведение реформы в правоохранительных органах незначительно изменило улучшению защиты прав, а в некоторой области «затягивает» рассмотрение дел.

Ключевые слова: правоохранительные органы, система правоохранительных органов, защита основных прав, реформа.

Summary. The article deals with the priority tasks facing the law-enforcement agencies of Ukraine, namely, the protection of human rights and freedoms. The implemented reform has been analyzed to improve the efficiency of the work of law enforcement agencies (police). In order to protect the fundamental human rights / citizen in Ukraine and to improve the work of law enforcement agencies. The quantitative and qualitative work of law enforcement agencies in the field of rights protection is analyzed. It is proved that the reform in law enforcement agencies did not significantly change the improvement of the protection of rights, and in some areas «delayed» the consideration of cases.

Key words: law enforcement agencies, the system of law enforcement agencies, protection of fundamental rights, reform.

Постановка проблеми. У умовах реформи правоохоронних органів беззаперечним стає вплив рівня розвитку системи на стан злочинності та захисту прав в державі. Зростає роль і значущість правоохоронних органів, але в деякій мірі зменшився рівень довіри людей до працівників системи у захисті своїх прав.

Формулювання цілей статті. Враховуючи вищезазначене, особливої актуальності набуває завдання аналізу основних проблем в діяльності правоохоронних органів України, дослідження проблем та розробка без колізійного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнано, що рівень довіри до правоохоронних органів

в Україні є критично низьким вже протягом багатьох років. Але останнім часом він сягнув свого мінімуму за весь період незалежності. Це сталося через масштабну непрофесійність міліціонерів, застосування ними зброї та насильства проти мирних демонстрантів під час подій у Києві та інших містах у листопаді 2013 — лютого 2014 рр., корупцію на всіх рівнях і небажання міліції бути відкритою та прозорою для громадського контролю структурою. Негативне ставлення населення до людей у міліцейській формі також обумовлено численними випадками зловживання ними повноваженнями під час виконання своїх службових обов'язків, зокрема, непоодинокими є випадки катування затриманих, застосування психологічного тиску й залякування під час розслідування злочинів, навмисне невиконання гарантій підозрюваного, обвинуваченого, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України [4].

1. Права людини в діяльності української поліції

Отже одним із термінових завдань державної влади у 2015 році стало проведення реформи органів внутрішніх справ. Саме міліція є найбільш чисельним правоохоронним органом, і саме з представниками міліції пересічний громадянин потенційно може мати велику кількість контактів з приводу захисту його прав та законних інтересів. Тому вкрай важливо радикально реформувати цей вид правоохоронних органів, передусім, з огляду на встановлення законодавчих гарантій прав людини під час здійсненні правоохоронцями заходів з охорони публічного порядку, а також мінімізувати можливість використання загонів спеціального призначення для насильницького розгону масових політичних акцій та мирних демонстрацій, а слідчих — для політичних переслідувань.

Центральним нормативним документом реформи став новий Закон України «Про Національну поліцію» [2] (далі за текстом — «Закон»), що набув чинності в листопаді 2015 року. Одним із головних аспектів реформи є кардинальна зміна ціннісної та ідеологічної складової у функціонуванні новоутвореної поліції. Радянсько-тоталітарний тип міліціонера має відійти в історію. Але це має відбутися не простим передаванням естафети поліцейським. Унаслідок реформи має з'явитися повністю новий за своїми установками та методами роботи державний орган, який функціонуватиме не для залякування, репресій і покарання, а для надання суспільству послуг з охорони правопорядку. Нижче я здійснив короткий аналіз деяких положень Закону України «Про Національну поліцію», зважаючи на закріплені в ньому основні гарантії дотримання поліцейським прав і свобод людини. Особливу увагу приділено виявленню загроз вказаним гарантіям.

У статтях 1, 2 Закону закладені концептуальні основи для формування нового, людиноцентрист-

ського мислення поліцейського. Так, вказано, що Національна поліція України (далі — поліція) — це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. А серед завдань поліції окремо наголошено на тому, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки та порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави. Та тільки третє місце за значимістю посідає завдання щодо протидії злочинності. Важливим аспектом нового Закону є закріплення верховенства права як принцип діяльності поліції. У ст. 6 Закону зміст вказаного принципу розкрито у вже традиційній для українського законодавства площині: через визначення пріоритету прав і свобод людини над повноваженнями та інтересами органів державної влади. В Законі встановлено, що поліція в своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. У статті 7 Закону «Дотримання прав і свобод людини» закріплено також дуже важливий принцип пропорційності в обмеженні прав і свобод людини: «Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування». У цій же статті вперше на законодавчому рівні виписано внутрішній механізм припинення проявів катування поліцейськими та неналежного поведіння: «Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поведіння поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності».

І, нарешті, у частині 5 вказаної статті встановлено, що в діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками. Недоліком цієї частини статті є відсутність у ній спеціального застереження щодо

заборони дискримінації також і за ознакою сексуальної орієнтації. Крім того, цим положенням Закону, незважаючи на їх прогресивний характер, не вистачає закріплення за обов'язками поліцейських врахування інтересів найбільш вразливих груп населення: представників етнічних меншин, осіб із наркотичною залежністю, мігрантів та шукачів притулку, осіб із обмеженими можливостями, осіб похилого віку та дітей.

Наскільки повно та регулярно вказані норми будуть реалізовуватися поліцейськими на практиці, залежить від відданості керівництва Національної поліції на всіх рівнях новим цінностям у роботі поліції, а також активності інституцій громадського контролю, дій правозахисників, адвокатів і просто небайдужих громадян.

2. Ідентифікація поліцейського

Однією з важливих гарантій дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції є можливість потерпілого від свавілля поліцейського ідентифікувати особу представника влади для оскарження незаконних дій. Це питання набуває особливої актуальності у питанні притягнення до відповідальності поліцейських, які діяли неправомірно під час обмеження мирних зібрань, масових акцій протесту тощо.

В цьому аспекті Закон (ст. 20) містить чіткі положення про те, що на однострої поліцейського розміщується нагрудний знак із чітким зазначенням його спеціального жетона. Поліцейському заборонено знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак, а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню її за допомогою технічних засобів. Поліцейський, який виконує функції в цивільному одязі, зобов'язаний мати із собою нагрудний знак, передбачений цією частиною, крім випадків, коли наявність нагрудного знака перешкоджає проведенню негласної слідчої (розшукової) дії. Поліцейським підрозділу спеціального призначення номер нагрудного знака додатково зазначається на однострої й на шоломі таким чином, щоб його було можливо прочитати або зафіксувати за допомогою технічних засобів, окрім випадків, коли такі поліцейські відповідно до рішень уповноважених осіб поліції виконують завдання в режимі секретності. Отже, стандарти ідентифікації поліцейських, передбачені Законом, є доволі високими, що позитивним чином вплине на рівень захисту прав людини у випадку вчинення поліцейським неправомірних дій.

3. Інформаційні ресурси поліції

У статті 26 Закону міститься перелік з 18-тих баз даних, що їх формує та підтримує в актуальному стані органи поліції. Серед вказаних баз є як мінімум одна база, що становить небезпеку для прав людини і може виступити інструментом надмірного контролю держави над суспільством. Мова йде про базу

стосовно «осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу» (п. 1 ч. 1 ст. 26). Законом чітко не встановлено, що таке «профілактична робота», тому є неясним, чому стосовно таких осіб може вестися база даних. Окрім того Законом не визначено, в яких обсягах ця база даних міститиме інформацію про вказаних осіб.

Відсутність тлумачення словосполучення «профілактична робота» дозволяє поліцейським на цілком законних підставах без будь-яких обмежень накопичувати будь-яку інформацію про будь-яку особу. Отже, ідучи за логікою підзаконних інструкцій, достатньо лише зазначити, що стосовно конкретної особи проводиться «профілактична робота», характер якої натомість невизначений. Це є однозначним порушенням основоположного права людини на невтручання до її приватного та сімейного життя.

Викликає заперечення також і відсутність у Законі чітких строків, після яких інформація про особу в базі даних підлягає знищенню. Особливо це стосується, скажімо, бази даних про осіб, які вчинили адміністративні правопорушення (п. 2, 8 ч. 1 ст. 26). Отже, якщо йти за логікою Закону буквально, будь-яка інформація про особу, що потрапила до баз даних поліції, може зберігатися в ній як завгодно довго. Ще одним важливим моментом є питання доступу поліцейських до баз даних. У ст. 27 Закону встановлено правило, що доступ до баз даних поліції теоретично може мати будь-який поліцейський. Єдине, що може стримувати зловживання й безконтрольність доступу поліцейських до баз даних про особу, — це положення вказаної статті Закону про те, що кожний доступ до баз має фіксуватися в спеціальному електронному архіві. У ньому фіксуються: прізвище, ім'я, по батькові та номер спеціального жетона поліцейського, вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час отримання інформації та інші дані, необхідні для ідентифікації поліцейського, який отримував інформацію з реєстрів. Із точки зору захисту прав людини, Законом має бути запроваджено більш суворий режим доступу поліцейських до баз даних із персональною інформацією про особу. Наприклад, необхідно повністю заборонити доступ поліцейських до деяких із баз даних, за винятком випадків, коли конкретні поліцейські здійснюють досудове розслідування злочинів.

4. Перевірка документів особи

У статті 32 Закону передбачено шість випадків, коли поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу. Серед вказаних випадків як мінімум два можуть бути витлумачені розширено.

По-перше, слід вказати на підставу для перевірки документів, що сформульована наступним чином: «якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення». Вочевидь, що формулювання «має намір вчинити

правопорушення» не відповідає вимогам правової визначеності та надає можливість поліцейським вимагати документи практично в будь-якої особи під приводом, що, на думку поліцейського, ця особа має «намір вчинити правопорушення». Це формулювання є ще більш абсурдним, якщо взяти до уваги, що ані Кримінальний кодекс України [3], ані Кодекс України про адміністративні правопорушення [6] не передбачають відповідальності просто за намір вчинити правопорушення. Крім всього іншого, зазначена норма, по суті, опосередковано зобов'язує громадян цілодобово мати при собі документи про особу.

По-друге, мова йде про таку підставу для перевірки документів: «якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події». Поняття «надзвичайна подія» в контексті Закону не визначено, отже, будь-яке відхилення, навіть мінімальне, від нормального руху життя може трактуватися поліцейськими як підстава для тотальної перевірки документів у всіх, хто знаходиться в певному місці або приміщенні.

5. Опитування особи

Стаття 33 Закону встановлює право поліцейського отримати від особи певну інформацію. При цьому надання особою інформації є добровільним. Особа може відмовитися від надання інформації. Вказано, що проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога. Викликає занепокоєння норма, згідно якої для опитування поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення. Тут є два важливих аспекти: 1) Законом не передбачено можливість особи відмовитися від опитування в поліцейському приміщенні; 2) Закон встановлює, по суті, підставу для обмеження свободи пересування особі без будь-яких на те причин. І це є більш ніж свавільним, адже, як було вказано вище, опитування може проводитися лише за згодою особи.

6. Зупинення транспортного засобу

Стаття 35 визначає низку підстав для зупинення поліцейським транспортного засобу. Одна із них (п. 2 ч. 1) сформульована наступним чином: «якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу». Водночас «технічна несправність транспортного засобу» — це занадто широке формулювання, що може стати підставою для зловживань з боку поліцейських. Тим більше, що порушення водієм Правил дорожнього руху виступає окремою підставою для зупинення транспортного засобу (п. 1 ч. 1). Якщо тлумачити цю норму з точки зору гарантій прав людини, то технічна несправність може бути підставою для зупинення лише у разі, коли вона становить небезпеку для пасажирів транспортного засобу або для інших учасників дорож-

нього руху. Проте є великий сумнів, що поліцейські будуть керуватися таким розумінням цієї норми, яка суттєво обмежує їх розсуд.

7. Застосування технічних приладів для фото- і відеофіксації

У статті 40 Закону визначено, що поліція для забезпечення публічної безпеки та порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- та відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману з автоматичної фото- й відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою, зокрема, попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб. Утім, у зазначеній статті Закону відсутні норми, що регламентували б оприлюднення й використання Національною поліцією фото- та відеоінформації, отриманої з технічних приладів та технічних засобів. Водночас набула поширення практика, коли в суспільно резонансних випадках Національна поліція на свій розсуд оприлюднює у засобах масової інформації кадри зйомки з приладів поліцейських, що на них зафіксовано зображення і поведінка тієї чи іншої особи, тим самим порушуючи права цієї особи.

Окремим питанням постає захист інтересів фізичної особи, яка може бути знята на фото, — кіно, — чи відеоплівку. Адже, відповідно до ст. 307 Цивільного кодексу України [5], згода особи на її зйомку припускається, якщо зйомка проводиться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру. Отже, зйомка особи без її згоди, зокрема, з використанням камери на формі поліцейського, у транспортному засобі, у помешканні та інших не публічних місцях з точки зору Цивільного кодексу України є незаконною. Отже, можемо констатувати колізію між повноваженнями поліції щодо автоматичної (тобто без згоди особи) фото- та відеофіксації не в межах кримінального провадження та правом особи забороняти зйомку себе.

Ще одним моментом, не врегульованим Законом, є порядок вилучення поліцією інформації, отриманої з автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні. Адже інформація, зібрана, наприклад, камерами спостереження, перебуває в розпорядженні суб'єкта, якому належать ці камери, і він має право (якщо не йдеться про розслідування кримінального правопорушення) не надавати поліції інформацію, зафіксовану на такі камери.

8. Порядок застосування поліцейських заходів примусу

У статті 42 Закону надано вичерпний перелік всіх видів поліцейських заходів впливу. А в ч. 3 статті 43 Закону, де визначено порядок застосування вказаних заходів, встановлено, що «вид та інтенсив-

ність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення». Ця норма є занадто небагатослівною та недостатньою на тлі міжнародних стандартів, визначених відповідними актами ООН.

Передусім, не є розкритим зміст принципу пропорційності та диференціації застосування заходів примусу, що полягає в описі співвідношення ступеня примусу, які дають ті чи інші заходи, перелічені у статті 42 Закону, з метою, яка передбачена Законом для застосування цих заходів. Так, згідно зі стандартами ООН (ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [7] від 1979 року), будь-якій особі, уповноваженій державою на охорону правопорядку, заборонено застосовувати таку силу, що не є спів мірною законній меті, яку треба досягти.

Також відсутні в Законі важливі положення, передбачені п. 4, 5 [8] ООН від 1990 року. Наприклад, у Законі немає чітко визначеного положення про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними. До того ж відсутньою є й вимога щодо стриманості під час застосуванні поліцейськими заходів примусу, яка визначається ступенем небезпечності правопорушення та тією законною метою, що має бути досягнута застосуванням заходів примусу. Не зазначено в Законі й те, що примус має застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму. Вищезазначені невідповідності міжнародним стандартам можуть призвести до зловживання поліцейськими заходами примусу, а також до складнощів для потерпілих під час захисту своїх прав внаслідок порушення поліцейськими порядку застосування заходів примусу.

9. Застосування поліцейськими вогнепальної зброї

Стаття 46 Закону регламентує застосування поліцейськими вогнепальної зброї. Взагалі її зміст є доволі детальним та в загальних аспектах відображає міжнародні стандарти в цій сфері, зокрема «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» ООН від 1990 року. Так, у ч. 7 статті цілком вірно вказано, що поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою за таких обставин, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу. Проте деякими своїми положеннями вказана стаття надає поліцейським надмірні повноваження щодо застосування вогнепальної зброї та не відповідає вже цитованому положенню її частини 7.

До прикладу, у ч. 4 статті визначено виняткові випадки, коли поліцейський може застосовувати

вогнепальну зброю. Серед них є декілька, які, на мій погляд, створюють небезпеку для прав людини. Йдеться про пункт 5 вказаної частини статті, що дозволяє застосовувати вогнепальну зброю «для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти». А також про пункт 3 частини 6, яким дозволяється поліцейському застосовувати зброю без попередження, «якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу».

Наголошую, що тяжкий та особливо тяжкий злочин згідно Кримінального кодексу України далеко не завжди поєднаний з насильством. Отже, сам по собі факт скоєння особою тяжкого та особливо тяжкого злочину є недостатнім для розгляду його в якості обґрунтування для застосування зброї. Але головним є те, що обидві цитовані підстави суперечать не лише принципу пропорційності (адже вони надають поліцейському право застосовувати вогнепальну зброю щодо осіб, які не мають зброї та не вчиняють насильницькі дії), а й суперечать цілям застосування зброї, визначеним у ч. 7 статті. Крім того, застосування у вказаних випадках зброї може спричинити шкоду життю та здоров'ю випадкових людей.

Усе вищевказане стосується також і ч. 13 розглядуваної статті, що нею встановлюється наступне: «поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил». Є очевидним, що для подання сигналу тривоги або виклику допомоги вогнепальна зброя підходить менш за все, адже навіть через постріли в повітря може бути завдано шкоди життю або здоров'ю людей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Новий Закон України «Про Національну поліцію» є, безумовно, значним кроком у напрямку захисту прав людини від незаконних та свавільних дій правоохоронців. Він містить низку прогресивних норм, що закріплюють гарантії дотримання прав і свобод людини та відповідають міжнародним стандартам. Однак водночас Закон має й недоліки, зазначені вище, що становлять ризики для прав людини. Загалом, характеризуючи виявлені ризики, передусім варто зауважити, що вони є наслідком нечіткості та недостатньої деталізації деяких норм Закону, що мають стосунок до порядку реалізації повноважень поліцейськими. Якщо вказані вище приписи Закону на практиці застосовуватимуться буквально й формально, без врахування змісту таких принципів діяльності поліції, як верховенство права (стаття 6) та дотримання прав і свобод людини (стаття 7), то це може бути підґрунтям для численних зловживань поліцейськими та масових порушень прав людини.

Отже, у цьому аспекті Закон подекуди не відповідає вимогам правової визначеності, згідно з яким

норми законодавчого акту, що встановлюють порядок реалізації владних повноважень, мають бути чіткими і зрозумілими для пересічного громадянина, не містити двозначностей та не надавати представникам влади широкого розсуду в питаннях обмеження прав людини. Наприклад, вимогам правової визначеності не відповідає положення ч. 3 статті 30 Закону, де після вказівки на те, що поліція має право застосовувати заходи, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом та Законом «Про Національну поліцію», з незрозумілої причини встановлено, що поліція «для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами». Цим вноситься зайва розпорошеність до правового регулювання повноважень поліції, створюється ґрунт для колізій та труднощів під час тлумачення, що в результаті негативно впливатиме на дотримання прав і свобод людини. Таким

чином, неоднозначно або нечітко викладені норми Закону стосовно гарантування прав і свобод людини мають бути або виправлені у законодавчому порядку або скореговані практикою свого застосування.

Основні засади практичного застосування Закону в частині реалізації поліцейськими своїх владних повноважень тільки починають формуватися. Дещо згодом будуть ухвалені й перші судові рішення вищих судових інстанцій щодо тлумачення його норм у найбільш спірних ситуаціях. Поза тим, є вкрай важливим, щоб підзаконні акти МВС та Національної поліції відповідали приписам Закону, і не спотворювали зміст його норм на користь вузьковідомчих інтересів, тим самим нівелюючи всю суть реформи. Отже, завданням громадських організацій, правозахисників, адвокатів, науковців та експертів є здійснення комплексного моніторингу практики реалізації норм Закону в світлі дотримання прав і свобод людини.

Література

1. Конституція України / Верховна Рада України, 1996 (BBP) / Документ 254к/96-вр, чинний, поточна редакція — Редакція від 30.09.2016, підстава 1401-19.
2. Закон України «Про Національну поліцію» / Верховна Рада України, 2015 (BBP) // Документ 580-19, чинний, поточна редакція — Редакція від 07.01.2018, підстава 2229-19.
3. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України, 2001 (BBP) // Документ 2341-14, чинний, поточна редакція — Редакція від 12.01.2018, підстава 2227-19.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України, 2013 (BBP) / Документ 4651-17, чинний, поточна редакція — Редакція від 07.01.2018, підстава 2234-19.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення / Верховна Рада Української РСР, 1984 (BBP) // Документ 80731-10, чинний, поточна редакція — Редакція від 07.01.2018, підстава 2229-19.
6. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України, 2003 (BBP) / Документ 435-15, чинний, поточна редакція — Редакція від 06.01.2018, підстава 2210-19.
7. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку / Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН, 1979 // Документ 995_282, поточна редакція — Редакція від 17.12.1979.
8. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку / Восьмий Конгрес ООН // Документ 995_334, поточна редакція — Прийняття від 07.09.1990.

References

1. Constitution of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine, 1996 (BBP) // Document 254k / 96-вр, current, current version — Editing dated September 30, 2016, basis 1401-19.
2. Law of Ukraine «On National Police» / Verkhovna Rada of Ukraine, 2015 (BBP) // Document 580-19, current, current version — Editing dated January 7, 2018, basis 2229-19.
3. The Criminal Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine, 2001 (BBP) // Document 2341-14, current, current edition — Editing dated January 12, 2018, basis 2227-19.
4. The Criminal Procedural Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine, 2013 (BBP) // Document 4651-17, current, current version — Editing dated January 7, 2018, basis 2234-19.
5. Code of Ukraine on Administrative Offenses / Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, 1984 (BBP) // Document 80731-10, current, current version — Editing dated January 7, 2018, basis 2229-19.
6. Civil Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine, 2003 (BBP) // Document 435-15, current, current edition — Revision from 06.01.2018, basis 2210-19.
7. Code of Conduct for Law Enforcement Officials / Resolution 34/169 of the General Assembly of the United Nations, 1979 // Document 995_282, current revision — Revision of 17.12.1979.
8. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials / Eighth UN Congress // Document 995_334, current edition — Adoption of 07.09.1990.

УДК 347.965.825

Тищенко Катерина Вікторівна

студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Тыщенко Катерина Викторовна

студентка

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Tyshchenko Kateryna

Student of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ
АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ АНГЛІЇ ТА УКРАЇНИ**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ
АДВОКАТСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ АНГЛИИ И УКРАИНЫ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PECULIARITIES
OF THE SELF-GOVERNMENT OF ADVOCATES OF ENGLAND AND UKRAINE**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей систем адвокатського самоврядування Англії та України та їх порівнянню. Акцентом при дослідженні системи самоврядування в Англії стало самоврядування баристерів. Це пов'язано з тим, що саме їх правовий статус, згідно з англійським правом, є сутнісно наближеним до правового статусу адвоката в Україні. Предметом дослідження є основні аспекти систем адвокатського самоврядування у визначених країнах. У статті викладено інформацію про структуру самоврядних органів, досліджено питання обов'язковості членства в органах адвокатського самоврядування. Також, дослідження торкнулося порівняння основних завдань та повноважень самоврядних органів Англії та України. Зроблено висновок про спільні та відмінні риси адвокатського самоврядування Англії та України та сформувано пропозиції можливого запозичення практики Англії в Україні.

Ключові слова: адвокатура, самоврядування, барістери, адвокатське самоврядування, англійське право.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей систем адвокатского самоуправления Англии и Украины и их сравнению. Акцентом при исследовании системы самоуправления в Англии стало самоуправление баристеров. Это связано с тем, что именно их правовой статус, согласно английскому праву, является по существу ближе к правовому статусу адвоката в Украине. Предметом исследования являются основные аспекты систем адвокатского самоуправления в определенных странах. В статье изложена информация о структуре органов самоуправления, исследован вопрос обязательности членства в органах адвокатского самоуправления. Также, исследование затронуло сравнение основных задач и полномочий органов самоуправления Англии и Украины. Сделан вывод о общих и отличительных чертах адвокатского самоуправления Англии и Украины и сформированы предложения возможного заимствования практики Англии в Украину.

Ключевые слова: адвокатура, самоуправление, барристеры, адвокатское самоуправление, английское право.

Summary. The article is devoted to the study of peculiarities of the systems self-government of advocates of England and Ukraine and their comparison. Self-government of barristers became the emphasis of the study of self-government in England. This emphasis was chosen because the legal status of barrister, in accordance with English law, is essentially close to the legal status of an advocate in Ukraine. The subject of the study is the main aspects of the systems of lawyer's self-government in decided countries. The article describes the structure of self-governing bodies, the obligatorily of membership in the bodies of the self-government of advocates. The study also devoted to the comparison of the main tasks and powers of the self-governing bodies of England and Ukraine. The conclusion is about the common and distinctive features of the self-government of advocates of England and Ukraine. In addition, there was some proposals formulated for the possible borrowing of British practice in Ukraine.

Key words: advocacy, self-government, barristers, self-government of advocates, English law.

Постановка проблеми. Адвокатура була і лишається одним із найважливіших інститутів правосуддя, що покликаний захищати права, свободи та інтереси фізичних та юридичних осіб. Внаслідок реформи правосуддя 2017 року значення адвокатури зростає. Оскільки адвокатура є самоврядним інститутом, вся відповідальність за її безперешкодне успішне функціонування лежить на самих адвокатах через, відповідно, органи адвокатського самоврядування. Саме тому, виведення найбільш ефективної формули здійснення самоврядування адвокатами стає першочерговим завданням як науковців і практиків, так і законодавця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей діяльності органів адвокатського самоврядування присвячені роботи таких українських вчених, як Бакаянова Н. М., Варфоломеева Т. В., Гловацький І. Ю., Коваленко Т. С., Кухнюк Д. В., Обловацька Н. В., Решота В. В., Святоцька В. О., Фурса С. Я. Вільчик Т. Б. присвятила роботу дослідженню системи органів адвокатського самоврядування в деяких країнах Європейського Союзу, зокрема, у Італії, Німеччині та Франції. Серед зарубіжних вчених, які працювали над дослідженням адвокатського самоврядування в Європі можна виділити Гаврилову А. В., Деханова С. А. тощо. Не зважаючи на значні напрацювання щодо предмету статті, проблема порівняльного аналізу українського законодавства, яке регулює діяльність адвокатського самоврядування та іноземного законодавства залишається невирішеною.

Формулювання цілей статті. Завданням дослідження є порівняльний аналіз особливостей адвокатського самоврядування України та Англії з метою виявлення можливих шляхів запозичення іноземного досвіду, потенційно корисного для адвокатського самоврядування України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку, варто означити, на регулювання діяльності яких саме суб'єктів надання правничої допомоги спиратиметься дослідження.

Як відомо, в Англії існує два основних види подібної до українського розуміння адвокатської професії. Перший з цих видів — «solicitor». Згідно з загальним розумінням солісітор надає правничу допомогу поза судом, основним видом його діяльності є надання консультацій. Другим видом є «barrister», який переважно займається саме судовим представництвом. Звісно, такий підхід є максимально узагальненим, і з цього є винятки, наприклад, солісітори теж мають право на здійснення судового представництва, але лиш у нижчих інстанціях місцевих судів. Що ж до барістерів, вони переважно захищають осіб у судах вищих інстанцій [9].

У зв'язку з проведенням нині реформи правосуддя, у тому числі внесенням змін до Конституції України більш доцільно у цілях дослідження здійснювати аналіз регулювання адвокатського самоврядування

барістерів, оскільки саме правовий статус барістера більш подібний до статусу адвоката відповідно до українського права. Це доводиться, зокрема, приписами статті 131-2 Конституції України та підпункту 11 пункту 16-1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, за змістом яких виключне представництво адвокатами у справах, провадження по яким було порушено після 30.09.2016 р., у Верховному суді здійснюється з 01.01.2017 р.; у судах апеляційної інстанції — з 01.01.2018 р.; у судах першої інстанції — з 01.01.2019 р.; представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами і адвокатами здійснюється з 01.01.2020 р. [1, с. 4]. Ці норми свідчать про поступове запровадження монополії адвокатури, та вказують на наближеність інституту адвокатури та інституту барістерів, оскільки у діяльності як перших, так і других превалює здійснення судового представництва.

Система самоврядування барістерів та її порівняння з системою українського адвокатського самоврядування

Найстарішим органом самоврядування барістерів у Британії є «The General Council of the Bar» або ж «Bar Council» — Рада барістерів, якщо використовувати більш поширену сучасну назву. Його було засновано у 1894 році з метою контролю за порушеннями барістерами вимог професійної етики [7]. Згідно з Законом про суди та юридичні послуги від 1990 року (Courts and Legal Services Act 1990), нормативним актом британського парламенту, Рада барістерів є професійною асоціацією барістерів, покликаною здійснювати всебічне представництво інтересів своїх членів [8]. У 2006 році зі структури Ради було виділено незалежний регуляторний орган під назвою Комісія зі стандартів діяльності барістерів (Bar Standards Board), який також можна віднести до структури самоврядування, не зважаючи на те, що лиш частина правління цього органу є барістерами.

Структурно Рада адвокатів складається із 115 барістерів, які були обрані як представники Іннів, Округів та інших зацікавлених груп. Збирається самоврядний орган 7 разів на рік, на його чолі стоять виборні Голова, Заступник голови та Скарбник.

Надзвичайно важливим елементом самоврядування барістерів у Англії є Судові Інни. Кожен барістер повинен вступити в одну із чотирьох юридичних палат — Лінкольнс-Інн, Грейс-Інн, Міддл-Темпл або Іннер-Темпл [10].

В Україні можна виділити дві загальні форми самоврядування адвокатів: збори, які відбуваються на різних територіальних рівнях через певні проміжки часу (наприклад, конференції адвокатів регіону, З'їзд адвокатів України), та органи, які діють у період між зборами (наприклад, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України) та покликані забезпечувати виконання рішень, прийнятих на зборах

та приймати інші акти, необхідні для нормальної поточної діяльності адвокатури (принагідно зазначити, що термін «збори» використовує Н. М. Бакаянова у своїх роботах [4, с. 102]). В основі всього — Національна асоціація адвокатів України, яка діє через організаційні форми, описані вище [2, 3, с. 126].

Тож, у загальному, українська та англійська системи мають багато спільних рис (на прикладі загальноукраїнського адвокатського самоврядування): наявність загальної асоціації адвокатів, наявність органу, який діє незалежно від загальної асоціації та уповноважений на прийняття важливих регуляторних актів тощо.

*Обов'язковість членства англійських
баристерів/українських адвокатів
у професійних асоціаціях*

Кожен баристер обов'язково повинен бути членом одного із чотирьох Судових Іннів. Без вступу в один із наявних Іннів доступ до професії баристера є неможливим, адже вступають туди ще за часів студентства, і саме рекомендація Інну (calling to the bar) дає можливість стати баристером [11].

Крім того, з інформації, наявної на офіційному веб-сайті Ради баристерів випливає, що у цій організації та у Комісії зі стандартів діяльності баристерів членство для баристерів також є обов'язковим. Так, Рада роз'яснює: «Закон про суди та юридичні послуги вказує, що особи можуть здійснювати діяльність у суді тільки якщо вони є членами професійної асоціації, яка має норми, обов'язкові для виконання її членами, має ефективний механізм забезпечення виконання таких правил та засоби примусу. Відтак, Рада баристерів — через її майново та організаційно самостійного регулятора — Комісію зі стандартів діяльності баристерів — надає таке регуляторне забезпечення».

Як бачимо, членство у органах адвокатського самоврядування для англійських баристерів є обов'язковим та, більше того, необхідним для можливості здійснення адвокатської діяльності.

В Україні, згідно з Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI (далі — ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») членство адвокатів у професійній асоціації адвокатів — Національній асоціації адвокатів України (далі — НААУ) — є обов'язковим [2]. Проте, у колах науковців і практиків точаться численні дискусії щодо доцільності та правомірності встановлення обов'язку вступу до професійної асоціації. Наприклад, ще до створення НААУ у 2008 році Д. В. Кухнюк висловлював обґрунтовану думку щодо неправомірності створення в Україні асоціації з обов'язковим членством через специфіку норм Конституції [5, с. 1].

Все ж, Англія та Україна мають подібні вимоги щодо обов'язковості членства у професійній асоціації, можна сказати, що воно відбувається «автоматично» одночасно зі вступом до професії.

Отже, за умови реформування законодавства, на якому базується діяльність професійної асоціації, членство у ній може бути перевагою діяльності адвокатів України. Британський досвід, згідно з яким органам самоврядування притаманні, крім регуляторних, ще і значні захисні та представницькі функції, а також значний ступінь їх реалізації, може стати прикладом для запозичення в Україні.

*Основні повноваження англійських асоціацій
баристерів та їх порівняння із повноваженням
українських органів адвокатського
самоврядування*

Рада баристерів — основний орган самоврядування, який представляє баристерів Англії. Його завданнями є забезпечення високих стандартів професійної етики, справедливого правосуддя, високих стандартів здійснення адвокатури та забезпечення розвитку різних можливостей здійснення баристерами своєї діяльності [12].

Цей орган задає загальні тенденції розвитку адвокатури, а от повноваження щодо видання регуляторних актів покладаються на Комісію зі стандартів діяльності баристерів. Всі правила здійснення адвокатської діяльності, різноманітні роз'яснення, інформація тощо розробляються та видаються саме цим органом.

Комісія також веде реєстр баристерів Англії [6].

Цікавим його повноваженням є видача освітніх програм та матеріалів для осіб, які навчаються в юридичних школах та планують стати баристерами. В Україні такого повноваження у органів самоврядування немає, хоча, на нашу думку, сприяння професійному розвитку студентів останніх курсів за спеціалізацією «адвокатура», та видання конкретних корисних загальнодоступних підготовчих матеріалів для складання кваліфікаційного іспиту було б дуже корисним для майбутніх адвокатів.

Судові Інни мають багато спільного з традиційними англійськими клубами або общинами. Вони забезпечують освітню діяльність і підтримку баристерів та студентів. Вони також надають численні гранти та стипендії для різноманітних етапів на стезі набуття статусу баристера [10].

Як бачимо, подібні до українських повноважень є лише повноваження Комісії зі стандартів діяльності баристерів — своєрідного виконавчого органу адвокатського самоврядування, який на вимогу загальних норм англійського права видає конкретизовані загальнообов'язкові регуляторні акти адвокатської діяльності. Безперечно, це пов'язано із традиційністю та «закритістю» спільноти баристерів, а також набагато меншою їх кількістю, порівняно з Україною.

На нашу думку, в Україні варто запозичити дещо саме із звичаїв та традицій Британії — взаємну підтримку учасників спільноти, забезпечення різних можливостей професійного розвитку починаючи

з часів студентства. Органи адвокатського самоврядування на місцевих рівнях в Україні повинні приділяти більше уваги загальним тенденціям розвитку адвокатури, та впроваджувати стандарти та принципи діяльності, започатковані за загальноукраїнському рівні.

Висновки. Отже, тема порівняльного аналізу адвокатського самоврядування України із самоврядуванням інших країн з метою запозичення позитивного та доцільного для України досвіду лишається актуальною і мало розкритою. У статті проведено аналіз лише найбільш основних особливостей і тенденцій систем самоврядування адвокатів Англії та України. Тому ця тема є перспективною для подальшого вивчення.

Загалом, самоврядування адвокатів Англії та України має багато подібних рис з точки зору організації та системи органів. Основною відмінністю є значний рівень участі органів самоврядування Англії у етапі професійної підготовки майбутніх баристерів.

Можна зробити висновок, що зважаючи на традиційність формування англійської системи, не всі її напрацювання можна застосувати в Україні, більше того, деякі імплементувати неможливо взагалі, з огляду на особливості законодавства України. Проте, існує дуже багато практик та норм, які доцільно запровадити, зокрема, практику стипендіювання майбутніх адвокатів, видання навчальних посібників для підготовки до складання кваліфікаційного іспиту тощо.

Література

1. Конституція України: станом на 30.09.2016 / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: станом на 05.01.2017 / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013 — № 27, ст. 282.
3. До питання дієвості правового регулювання статусу органів адвокатського самоврядування [Електронний ресурс] / С. Фурса, О. Бабенко // Юридичний вісник. — 2014. — № 3. — С. 125–130. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_3_24
4. Збори адвокатів як організаційна форма адвокатського самоврядування [Електронний ресурс] / Н.М. Бакаянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. — 2015. — Вип. 34(3). — С. 102–105. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34\(3\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34(3)_28)
5. Кухнюк Д. Самоуправление vs. юрилицо с обязательным членством / Д. Кухнюк. — Юридическая практика. — 2008. — № 26(548) [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravo.ua>
6. About Bar Standards Board [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.barstandardsboard.org.uk/about-bar-standards-board/>
7. Bar Counsel History [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20090814193432/http://www.barcouncil.org.uk/about/history/>
8. Courts and Legal Services Act 1990 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/41/introduction>
9. Difference Between Solicitor and Barrister [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.thelawyerportal.com/free-guides/difference-between-solicitor-and-barrister/>
10. Inns of Court [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.barcouncil.org.uk/about-the-bar/what-is-the-bar/inns-of-court/>
11. Qualifying as a barrister, joining an inn [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.barstandardsboard.org.uk/qualifying-as-a-barrister/current-requirements/bar-professional-training-course/how-to-apply-for-the-bptc/joining-an-inn/>
12. What is the Bar Council? [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.barcouncil.org.uk/about-us/what-is-the-bar-council/>

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny: stanom na 30.09.2016 / Verkhovna Rada Ukrayiny. — Ofits. vyd. — K.: Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 1996, # 30, st. 141.
2. Zakon Ukrayiny «Pro advokaturu ta advokat-s'ku diyal'nist'»: stanom na 05.01.2017 / Verkhovna Rada Ukrayiny. — Ofits. vyd. — K.: Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2013 — # 27, st. 282.
3. Do pytannya diyevosti pravovoho rehulyuvannya statusu orhaniv advokat-s'koho samovryaduvannya [Elektronnyy resurs] / S. Fursa, O. Babenko // Yurydychnyy visnyk. — 2014. — # 3. — S. 125–130. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_3_24
4. Zbory advokativ yak orhanizatsiyna forma advokat-s'koho samovryaduvannya [Elektronnyy resurs] / N.M. Bakayanova // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo. — 2015. — Vyp. 34(3). — S. 102–105. — Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34\(3\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34(3)_28)

5. Kukhnyuk D. Samoupravlenye vs. yurlytso s obyazatel'nyim chlenstvom / D. Kukhnyuk. — Yurydycheskaya praktika. — 2008. — # 26(548) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.pravo.ua>
6. About Bar Standards Board [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.barstandardsboard.org.uk/about-bar-standards-board/>
7. Bar Counsel History [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://web.archive.org/web/20090814193432/http://www.barcouncil.org.uk/about/history/>
8. Courts and Legal Services Act 1990 [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/41/introduction>
9. Difference Between Solicitor and Barrister [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.thelawyerportal.com/free-guides/difference-between-solicitor-and-barrister/>
10. Qualifying as a barrister, joining an inn [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.barstandardsboard.org.uk/qualifying-as-a-barrister/current-requirements/bar-professional-training-course/how-to-apply-for-the-bptc/joining-an-inn/>
11. Qualifying as a barrister, joining an inn [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.barstandardsboard.org.uk/qualifying-as-a-barrister/current-requirements/bar-professional-training-course/how-to-apply-for-the-bptc/joining-an-inn/>
12. What is the Bar Council? [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.barcouncil.org.uk/about-us/what-is-the-bar-council/>

УДК 347.9

Штефан Олена Олександрівна

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм
правового захисту суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

Штефан Елена Александровна

доктор юридических наук, доцент,
старший научный сотрудник отдела юрисдикционных форм
правовой защиты субъектов частного права, судостроительства и судопроизводства
НИИ частного права и предпринимательства имени академика Ф.Г. Бурчака НАПрН Украины
Shtefan Olena

Doctor of Law, Associate Professor, Senior Researcher of the
Department of Jurisdiction Forms of Legal Protection and Private Law,
Jurisical System and Judicial Research Institute of
Private Law and Entrepreneurship named after F.G. Burchak NAprN Ukraine

**ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ
ПРИНЦИП ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ
В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ
PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY
IN CIVIL LEGAL PROCEEDINGS OF UKRAINE**

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз сутності принципу пропорційності, що знайшов своє закріплення у ЦПК України та у законодавстві ЄС та рішеннях Суду ЄС.; з'ясовано загальноєвропейське розуміння принципу пропорційності, виявлені його ознаки.

Ключеві слова: цивільне судочинство, принцип пропорційності, баланс публічних і приватних інтересів, спрощене провадження.

Аннотация. В статье осуществлен сравнительно-правовой анализ сущности принципа пропорциональности, который получил свое законодательное закрепление в ГПК Украины и в законодательстве стран ЕС, а также решениях Суда ЕС; определено общеевропейское понимание этого принципа, выявлены его признаки.

Ключевые слова: гражданский процесс, принцип пропорциональности, баланс публичных и частных интересов, упрощенное производство.

Summary. The article deals with the comparative legal analysis of the essence of the principle of proportionality, which has been confirmed in the CPC of Ukraine and in the EU legislation and in the decisions of the EU Court of Justice. A pan-European understanding of the principle of proportionality is found, its features are revealed.

Key words: civil justice, principle of proportionality, balance of public and private interests, simplified proceedings.

Наразі в Україні відбувається судово-правова реформа, основною метою якої є створення дійсно нового суду, який би реально здійснював ефективний, швидкий захист суб'єктивних прав учасників суспільних відносин. Цілком зрозуміло, що створення нової моделі судочинства не можливе без наявності відповідної законодавчої бази. Науковим підґрунтям цього процесу мають

стати теоретичні розробки, які є втіленням як доктринального бачення вирішення проблеми, так і узагальнення практичної діяльності. Саме такий підхід дозволяє запропонувати найбільш ефективну процесуальну модель правосуддя, включаючи й цивільне судочинство.

Одним із важливих напрямків реформування законодавства України є підвищення ефективності

та рівня захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Особливої актуальності наукові дослідження проблем реформування правосуддя набувають у зв'язку із набранням чинності з 1 вересня 2017 року Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (політична частина підписана 21.03.2014 р., економічна частина — 27.06.2014р.). Втілення у життя положень цієї Угоди вимагає суттєвих змін цивільного процесуального законодавства із урахуванням основних положень, на яких будується європейська система цивільного судочинства задля забезпечення ефективного механізму судового захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів правовідносин. Одним із елементів цього механізму є загальні принципи судочинства, серед яких слід виокремити такий принцип як пропорційність.

Різні аспекти змісту цього принципу та особливості його реалізації як у судочинстві ЄС так й у цивільному судочинстві України висвітлювалися у дослідженнях О. Бекетова, П. Готтвальда, К. Ван Рее, А. Зайця, І. Ізарова, Т. Комарова, К. Крамера, Д. Луспеника, З. Макарухи, П. Рабіновича, М. Сторма, А. Стадлера, Е. Сторскрабб, Е. Сільвестрі, А. Філіп'єва, М. Фреденталю, Г. Цірат та ін.

Історія виникнення принципу пропорційності та розвитку теоретичних підходів до розуміння його змісту стали предметом дослідження С. Погребняка. Науковець послідовно простежив трансформацію цього принципу шляхом послідовного аналізу правових актів та філософських трактатів починаючи із античних часів [17, с. 49–55]. Водночас більшість дослідників легітимне закріплення принципу пропорційності пов'язують із королем Пруссії Фрідріхом Великим, який увів його у Кодекс публічного права [24, р. 19, 20; 22, с. 315–322; 9]. Даний принцип обмежував розсуд органів держави при здійсненні поліцейських функцій, уповноважуючи їх застосовувати тільки засоби, які необхідні для забезпечення публічного інтересу. Якщо встановлений обов'язок не відповідає меті, він підлягає анулюванню [2, с. 161]. Також, на думку деяких науковців, цей принцип знайшов свого втілення й у Пруському загальному земельному праві 1794 р. (*Allgemeines Landrecht*) [17, с. 50–51; 1, с. 69–70]. Закріплення принципу пропорційності у міжнародно-правових актах ЄС відбулось під впливом практики Європейського Суду з прав людини [28, с. 10–11]. Водночас у спеціальній літературі відсутня єдина думка щодо визначення країни, законодавство якої вплинуло на закріплення принципу пропорційності у законодавстві ЄС і подальшу його уніфікацію у національне законодавство країн-членів ЄС.

Так, одні дослідників пов'язують цей процес із законодавством і правом Німеччини [22, с. 315–316; 9]. У сучасній Німеччині принцип пропорційності вважається конституційним, хоча й не отримав свого

нормативного закріплення в Основному Законі. Як наголошувалось у наукових джерелах, Конституційний суд ФРН вивів його із принципу правової держави, який у 1965 році у своєму рішенні зазначив: «У Федеральній Республіці Німеччина принцип пропорційності є неписаним конституційним принципом. Він походить з принципу верховенства права і з природи основних прав, оскільки вони відображають загальне право на свободу громадянина від держави, які можуть бути обмеженими державними органами тільки у випадку переслідування абсолютно необхідного публічного інтересу» [7, с. 93]. Деяко іншу позицію займають деякі сучасні українські дослідники, які принцип пропорційності розглядають не як похідний від принципу верховенства права, а як його елемент [14]. Як зазначає С. Шевчук у ФРН застосування принципу пропорційності складається із трьох етапів: 1) засоби, які обираються законодавцем у нормативному акті, оптимально (*Eignung*) слугують досягненню легітимної мети; 2) обрані засоби мінімально обмежують гарантовані конституційні права та цінності; 3) вказані засоби розумно та адекватно співвідносяться з переслідуваними цілями [22, с. 315–316]. Інші дослідники, пов'язують уніфікацію принципу пропорційності у загальноєвропейське законодавство із французькою правовою доктриною, основу якої складають неписані принципи права, такі як захист прав людини, повага законних очікувань, верховенство права (*rule of law*), а також принципів природної справедливості [23, р. 184–185; 2].

Третя група дослідників вважають, що походження принципу пропорційності у європейському законодавстві досі залишається нез'ясованим [27, р. 386].

Вперше Суд ЄС звернувся до принципу пропорційності з метою обґрунтування свого рішення у справі про міжнародну торгівлю (*Internationale Handelsgesellschaft*). Суд підтвердив дійсність встановленого законодавством ЄС порядку ліцензування експорту сільськогосподарської продукції, виходячи із того, що він не покладає на експортерів або імпортерів надмірних обов'язків, які б не відповідали забезпеченню нормального функціонування сільськогосподарського ринку, задоволенню суспільних інтересів та мають наметі підтримання справедливих стандартів життя сільськогосподарського суспільства [24, р. 1125]. В наведеному рішенні принцип пропорційності був використаний Судом ЄС з метою захисту прав осіб від обов'язків, які на них покладаються законодавством ЄС.

В подальшому Суд ЄС звертався до принципу пропорційності з метою обґрунтування своїх рішень по справах щодо відповідності національного законодавства країн-членів ЄС міжнародним нормативно-правовим актам ЄС [26, р. 83; 32, р. 65; 29, р. 239; 30, р. 112]. Лише згодом принцип пропорційності, нарівні із принципом субсидіарності, був

використаний для визначення меж повноважень органів ЄС [2]. Саме у такому розумінні він був закріплений у ч. 3 ст. 3b Договору про Європейський Союз 1992 р. (Маастрихтський договір), в якому зазначалось, що будь-які дії співдружності не повинні перевищувати ті, які необхідні для досягнення мети цього Договору [4]. Подальшої конкретизації принцип пропорційності отримав у Протоколі до Амстердамського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз [4], договорах про створення Європейського співтовариства і деяких пов'язаних із ними актів [15], Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 02.10.1997 р. до Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [18].

Зараз принцип пропорційності закріплений у ст. 5 Договору Європейського Союзу в редакції Лісабонського договору від 13.12.2007 р., яка встановлює, що повноваження Співдружності здійснюються у відповідності із принципами субсидіарності і пропорційності (ч. 1). Відповідно до принципу пропорційності зміст і форма дій Співдружності не має виходити за межі того, що необхідно для досягнення передбачених у Договорі меті. Інститути Ради реалізують принцип пропорційності у відповідності до положень Протоколу про застосування принципів субсидіарності та пропорційності (ч. 4) [4]. Відповідно до зазначеного Протоколу інституціям Спільноти належить забезпечувати дотримання принципів субсидіарності і пропорційності (п. 1). Протокол також встановлює необхідність обґрунтування проєктів законодавчих актів Спільноти з позиції додержання принципів субсидіарності і пропорційності. Безпосередньо, в проєктах законодавчих актів Спільноти необхідно враховувати забезпечення того, щоб будь-які фінансові або адміністративні обов'язки, що покладаються на Спільноту, національні уряди, регіональну або місцеву владу, суб'єкти економічної діяльності і громадян, мають відповідати визначеній меті (п. 5) [31, р. 206–209].

Також принцип пропорційності, як засіб захисту прав людини від невинуватених обмежень, закріплений у п. 1 ст. 52 Хартії основних прав Європейського Союзу, відповідно до положень якого права і свободи можуть бути обмежені виключно із дотриманням принципу пропорційності і лише за таких умов, якщо такі обмеження необхідні і відповідають загальній меті, що визнається Європейською Спільнотою, або необхідні для захисту прав і свобод інших людей [20].

Більше деталізовано викладення принципу пропорційності у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., відповідно до якої будь-яке обмеження прав і свобод може бути виправданим виключно за умов: закріплення законом; спрямовано на досягнення мети, закріпленою у Конвенції; є необхідною у демократичному суспільстві; є співрозміреною до поставленої мети [11].

В більшості країн-членів ЄС принцип пропорційності уніфікований на рівні конституційної норми. Так, наприклад, Конституційний суд Португалії у своєму рішенні визначає, що положення Кримінального та Дисциплінарного кодексу торгового мореплавства, згідно з якими член команди пароплава карається як дезертир у випадку його невчасного повернення на борт, порушують конституційний принцип справедливості та пропорційності, позаяк поширюються на всіх членів команди, а не тільки на тих, хто виконує функції із безпосереднього функціонування пароплава [2, с. 320]. Таким чином, принцип пропорційності являє собою загальний, універсальний принцип права, який вимагає співрозмірного обмеження прав та свобод людини для досягнення публічних цілей [3, с. 359].

Українське законодавство також містить закріплення принципу пропорційності. Конституція України хоча безпосередньо й не закріплює принцип пропорційності, проте він знаходить своє втілення у низці норм, наприклад, ст. 34 (право на свободу думки і слова), ст. 35 (право на свободу світогляду і віросповідання), ст. 39 (право збиратися мирно, проводити збори, мітинги) Конституції України, згідно з якими права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом тільки тією мірою, якою це необхідно в таких конституційно значимих цілях, як захист основ конституційного устрою (національної безпеки та громадського порядку), здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [12]. Щодо наведених положень Конституції України виникає потреба навести Висновок Венеціанської Комісії «За демократію через право» щодо Конституції України 1996 року, що прийнятий на 30 пленарному засіданні 7–8 березня 1997 року, в якому зазначається, що «на жаль, разом із загальними положеннями про можливі обмеження прав людини у попередньому варіанті частини першої статті 64 вилучено і принцип пропорційності, передбачений у частині другій тієї самої статті. Оскільки багато обмежень, передбачених окремими статтями Конституції, наприклад, обмеження свободи думки та слова, передбачені частиною третьою статті 34, є доволі широкими, то важливо, щоб Конституційний Суд України тлумачив різні обмеження прав людини у світлі загальноправового принципу пропорційності» [22, с. 321]. Як зазначає С. Погребняк, цей принцип адресовано також суддям, які, застосовуючи закон, виступають у ролі оцінювачів обмежувальних дій законодавця. Використовуючи цей принцип, судді поступово (від рішення до рішення) розробляють систему критеріїв про межі правомірного втручання законодавця у те чи інше право [17, с. 49–55].

Згідно із п. 6 ч. 3 ст. 2 ЦПК України до основних засад (принципів) цивільного судочинства законодавець відніс принцип пропорційності, який більш детально розкривається у ст. 11 ЦПК України: «Суд

визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмету спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат та інших витрат сторін, пов'язаних із відповідними процесуальними діями».

Наведене нормативне визначення принципу пропорційності в цивільному судочинстві вимагає свого детального аналізу через призму загальноєвропейського розуміння цього принципу.

Так, виходячи із змісту ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Завдання цивільного судочинства можна розглядати як суспільну мету, на досягнення якої воно й спрямоване. Водночас виникає питання, в яких цивільних процесуальних правах обмежуються заінтересовані особи, які звертаються до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів?

Безпосередньо на ефективність захисту впливає обраний заінтересованими особами порядок захисту їх прав, свобод чи інтересів: захист в порядку спрощеного провадження, чи в порядку повного позовного провадження.

Метою запровадження загальноєвропейських процедур спрощеного провадження є забезпечення доступності правосуддя для громадян країн-членів ЄС, зменшення витрат та тривалості судового розгляду справ транскордонного характеру. Система правосуддя не несе відповідальності за економічну нерівність між громадянами, але це може призвести до нерівності процесуального становища в залежності від передбачених процесуальних механізмів. Тож вибір має бути доступний для всіх, і відповідно всі учасники (бідні чи багаті, позивачі чи відповідачі) повинні отримати свободу зробити вибір на користь більш дешевої форми судового розгляду незалежно від бажання третьої сторони [34, р. 78].

Таким чином, заінтересована особа роблячи вибір щодо виду цивільного провадження, має розуміти, що відаючи перевагу спрощеному провадженню, з однієї сторони отримує швидкий і ефективний захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а з іншої — втрачає можливість касаційного оскарження судових рішень ухвалених, наприклад, по малозначним справам (ч. 3 ст. 389 ЦПК України).

Таким чином, вибір заінтересованою особою виду провадження прямо не пов'язані із загальноєвро-

пейським розумінням сутності принципу пропорційності, а є безпосереднім проявом, реалізацією принципу диспозитивності.

Щодо другої ознаки принципу пропорційності, закріпленої у ст. 11 ЦПК України — забезпечення судом розумного балансу між приватними й публічними інтересами при здійсненні цивільного судочинства якраз і є сутністю загальноєвропейського принципу пропорційності.

Як зазначає С. В. Савченко в сучасній юридичній науці публічні інтереси включають такі різновиди, як: державні інтереси; суспільні інтереси; національні інтереси; інтереси соціальних груп (великих і середніх) [19, с. 522]. На думку І. М. Жаровської, публічний інтерес не зводиться до простої суми приватних інтересів, доволі часто в короткостроковій перспективі багато в чому їм суперечить. Але оскільки від реалізації публічних інтересів залежить факт існування і нормального функціонування будь-якого суспільства, то саме реалізація публічного інтересу слугує передумовою і гарантією реалізації окремих приватних інтересів. Іншими словами, реалізація публічних інтересів створює середовище для реалізації приватних інтересів [8, с. 33–37].

Проте, як зазначають О. Первомайський, В. Венедіктова в національній правовій доктрині наразі відсутні критерії, порядок встановлення балансу приватних та публічних інтересів у кождих конкретних правовідносинах. Водночас, науковці обґрунтовано вважають, що баланс інтересів є статикою — моментом рівноваги приватного та публічного інтересів, й цей баланс вже в наступний момент часу внаслідок дії різного роду факторів, що впливають на нього, може бути втрачений [16, с. 56]. На думку Н. Ю. Логачева, оптимальною є така модель встановлення балансу інтересів, за якої суспільні інтереси, формуючись із системи приватних мотивів і будучи їх складовою частиною, знаходяться в основі державних [13, с. 92]. Ґрунтуючись на викладених доктринальних підходах, вбачається, що баланс приватних і публічних інтересів у цивільному судочинстві забезпечується тим, що заінтересовані особи звертаючись до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів вступаючи у публічно-правові відносини із судом одночасно здійснюють захист своїх приватних прав та інтересів. Цивільне судочинство, як і будь-яке інше судочинство, є в першу чергу процедурою, яка визначена на законодавчому рівні. Відповідно, заінтересована особа звертаючись до суду за захистом своїх прав, свобод чи інтересів має вчиняти дії, регламентовані процесуальним законодавством, оскільки процес є формалізованим.

Щодо наступних характеристик принципу пропорційності, закріплених у ст. 11 ЦПК України — особливості предмету спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат та інших витрат сторін, пов'язаних

із відповідними процесуальними діями, їх навряд чи можна віднести до характеристики цього принципу.

Такий висновок пояснюється тим, що:

- по-перше, наведені складові цивільної справи є тими чинниками, які суд має враховувати при вирішенні питання про можливість розгляду справи в порядку спрощеного провадження (ч. 3 ст. 274 ЦПК України);
- по-друге, особливості предмету спору, ціна позову безпосередньо пов'язані із специфікою спірних матеріально-правових відносин, відповідно знаходиться за межами цивільних-процесуальних відносин;
- по-третє, складність справи, значення розгляду справи для сторін є оціночними категоріями, які до процедури (цивільного судочинства) не мають жодного відношення. Так, наприклад, для одного судді, який вперше може розглядати якусь певну категорію справ, справа може бути складною, а для іншого, який тривалий час розглядає певну категорію справ — ні. Так, само й для позивача справа може бути не такою важливою, як для відповідача;
- по-четверте, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій — ця ознака викликає питання: про які дії йде мова? Якщо мова йде про процесуальні дії, то для їх вчинення у нормах ЦПК чітко встановлюються процесуальні строки;
- по-п'яте, розмір судових витрат та інших витрат сторін, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, є сутністю загальноєвропейського принципу доступності правосуддя. Відтак ця ознака не є ознакою принципу пропорційності, хоча усі принципи між собою пов'язані та взаємозалежні.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що законодавець визначаючи принцип пропорційності

у цивільному судочинстві (ст. 11 ЦПК України) відійшов від його загальноєвропейського розуміння.

Таким чином, не можна підтримати позицію І. О. Ізарова, що принцип пропорційності забезпечує право сторін процесу визначити порядок розгляду справи відповідно та співрозмірно розміру позовних вимог судовим витратам, що вони очікують понести, та можливого строку розгляду справи судом, а також цей принцип реалізується під час обрання заінтересованими особами процедури розгляду справи, а також під час розподілу судом судових витрат, понесених сторонами, виходячи з їх співрозмірності та відповідності обставинам справи [10, с. 129].

Проведене дослідження сутності принципу пропорційності дозволяє зробити наступні **висновки**:

1) принцип пропорційності є загальним, універсальним принципом права, протиположним дискримінації;

2) принцип пропорційності неможна змішувати із принципом диспозитивності, що своєю чергою вимагає внесення змін у ст. 11 ЦПК України, а саме із зазначеної норми необхідно виключити наступні слова: «...особливості предмету спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат та інших витрат сторін, пов'язаних із відповідними процесуальними діями»;

3) реалізація у цивільному судочинстві принципу пропорційності забезпечується розумним балансом між приватними і публічними інтересами.

Таким чином, доцільно викласти ст. 11 ЦПК України в наступній редакції: «Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, через забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами».

Література

1. Альбрехт П.-А. Забута свобода: Принципи кримінального права в європейській дискусії про безпеку: Монографія / Переклад з німецької мови та передмова Г. Г. Мошака. Одеса.: Астропринт, 2006. — 160 с.
2. Варламова Н. В. Принцип пропорциональности как основа осуществления публично-властных полномочий. URL: <http://www.studentlibrary.ru/doc/ISBN9785835409945-SCN0001.html>
3. Дедов Д. И. Методология регулирования предпринимательских отношений с позиции принципа соразмерности. / Теоретико-методологические проблемы права. Вып. 2. М.: Зерцало-М, 2007. — С. 359–390.
4. Договір про Європейський Союз в редакції від 02.10.1997 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029
5. Договір про Європейський Союз в редакції від 07.02.1992 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029
6. Договір про Європейський Союз в редакції від 13.12.2007 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029
7. Євтошук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України / Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 1. — С. 90–101.
8. Жаровська І. М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади / Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту. 2010. Вип. 525. Правознавство. — С. 33–37.

9. Захаров А. В., В. А. Мау, В. Д. Мазаев и др. Конституционная экономика. URL: https://fictionbook.ru/author/a_v_zaharov/konstitucionnaya_yekonomika/read_online.html?page=4
10. Изарова І. О. Принцип пропорційності у цивільному процесі ЄС та перспективи його запровадження в цивільному процесі України / Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2016. — Вип. 37. — С. 127–130.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004
12. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
13. Логачева Н. Ю. Баланс частных и публичных интересов при построении экономических отношений как условие формирования демократического правового государства и гражданского общества / Юридические записки. Вып. 20: Гражданское общество и государство России обеспечение демократии и правомерности / под ред. Ю. Н. Старилова. — Воронеж. — 2006. — С. 84–99.
14. Луспеный Д. Д. Как принцип верховенства права соотносится с принципом законности? / Судебно-юридическая газета. 18.07.2017. URL: <http://sud.ua/ru/news/sud-info/106431-kak-printsip-verkhovenstva-prava-sootnositsya-s-printsipom-zakonnosti>
15. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів (2001/C80/01). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_261
16. Первомайский О. Поняття інтересу в цивільному праві та законодавстві / Питання розвитку приватного права. 2014. № 11. С. 53–57 (С. 56); Венедиктова І. В. Охраняемый законом интерес в гражданском праве: монографія. Х.: Точка, 2012. — 508 с.
17. Погребняк С. Принцип пропорційності у судовій діяльності / Філософія права і загальна теорія права. — 2012. — № 2. — С. 49–55.
18. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 02.10.1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_641
19. Савченко С. В. Співвідношення приватних і публичних інтересів: досвід України / Форум права. — 2013. — № 3. — С. 520–528.
20. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
21. Хартли Т. К. Основы права Европейского Сообщества: Введение в конституционное и административное право Европейского Сообщества. М.: ЮНИТИ, 1998. — 647 с.
22. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Монографія. К.: Реферат, 2007. — 640 с.
23. Barak A. Proportionality. Constitutional Rights and their Limitations. New York, 2012. P. 184–185; Варламова Н. В. Принцип пропорциональности как основа осуществления публично-властных полномочий. URL: <http://www.studentlibrary.ru/doc/ISBN9785835409945-SCN0001.html>;
24. Court of Justice. Case 11/70, Internationale Handelsgesellschaft mdH v. Einfuhr — und Vorratsstelle Getreide für Getreide und Futtermittel, Judgment of 17 December 1970. Paras 16, 25. European Court Reports. — 1970. — P. 1125.
25. Currie David P. The Constitution of the Federal Republic of Germany. — Chicago, 1994. — P. 19, 20.
26. Emiliou N. The Principle of Proportionality in European Law. Landon, 1996. P. 134; Tridimas T. The Principle of Proportionality in Law: From the Rule of Law to Market Integration / Irish Jurist. 1996. Vol. 31. P. 83;
27. Grimm D. Proportionality in Canadian and German Constitutional Law Jurisprudence / University of Toronto Law Journal. — 2007. — Vol. 57. — No. 2. — P. 386.
28. Harris D., O'Boyle M., Warbrick C. Law of the European Convention on Human Rights. 2nd ed. Oxford-New York. — 2009. — P. 10–11.
29. Jans H. Proportionality Revisited / Legal Issues of European Integration. — 2000. — Vol. 27. — No. 3. — P. 239.
30. Moral Soriano L. Haw Proportionality Should Anti-Competitive State Intervention Be? / European Law Review. — 2003. — Vol. 28. — P. 112.
31. Protocol on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality / Consolidated Version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. 2012. 26 October 2012. — Vol. 55. — C. 326/01. — P. 206–209.
32. Tridimas T. Proportionality in Community Law: Searching for the Appropriate Standard of Scrutiny / The Principle of Proportionality in the Law of Europe / Ed. by E. Ellis. Portland, 1999. — P. 65.
33. Zuckerman A. A. S. A Reform of Civil Procedure — Rationing Procedure Rather than Access to Justice / 22 Journal of Law and Society 155. — 1995. — P. 78.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Сборник научных статей

№ 2 (42)

1 том

Глава редакционной коллегии — д.э.н., профессор *Каминская Т.Г.*

Киев 2018

Издано в авторской редакции

Учредитель/Издатель ООО «Финансовая Рада Украины»
Адрес: Украина, г. Киев, ул. Павловская, 22, оф. 12
Контактный телефон: +38(067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Подписано в печать 14.02.2018. Формат 60×84/8
Бумага офсетная. Гарнитура SchoolBookAC.
Условно-печатных листов 14,18. Тираж 100. Заказ № 398.
Цена договорная. Напечатано с готового оригинал-макета.

Напечатано в издательстве
ООО «Центр учебной литературы»
ул. Лаврская, 20 г. Киев
Свидетельство о внесении субъекта издательского дела
в государственный реестр издателей, изготовителей и распространителей
издательской продукции ДК No 2458 от 30.03.2006 г.